

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД 372.8:008+39+373

ТКБ 74.26:71+63.5+74.200

Қ - 28

ҶАМШЕДЗОДА ФАРОҒАТ ҶАМШЕД

ХУСУСИЯТҲОИ ШИНОС НАМУДАНИ КӢДАКОНИ СИННИ
ТОМАКТАБӢ БО ФАРҲАНГИ МИЛӢ ВА АНӢАНАҲОИ
МАРДУМӢ ТАВАССУТИ ФАӢОЛИЯТҲОИ ЭӢОДӢ

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмӣи номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 5.3.2. Назария ва методикаи таълиму
тарбияи томактабӣ (педагогикаи томактабӣ)

Рохбари илмӣ: Қурбонова Г.А. -
номзади илмҳои педагогӣ

ДУШАНБЕ - 2026

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА	3-18
БОБИ 1. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ШИНОС КАРДАНИ КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ БО ФАРҶАНГИ МИЛӢ ВА АНӢАНАҶОИ МАРДУМӢ	19 - 78
1.1. ФарҶанги милӢ ва анӢанаҶои мардумӢ Ҷамчун мавзӢи таҶқиқоти педагогӢ.....	19 - 40
1.2. ҶанбаҶои равонӢ ва педагогии шинос кардани кӢдакони синни калони томактабӢ бо фарҶанги милӢ ва анӢанаҶои мардумӢ.....	40 - 58
1.3. ФаӢолияти эҷодӢ дар низоми таӢлиму тарбияи этнофарҶангии кӢдакони синни калони томактабӢ.....	58 - 76
Хулосаи боби 1.....	76 - 78
БОБИ 2. ҶАНБАҶОИ РАВОНӢ ВА ПЕДАГОГИИ ШИНОС КАРДАНИ КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ БО ФАРҶАНГИ МИЛӢ ВА АНӢАНАҶОИ МАРДУМӢ ТАВАССУТИ ФАӢОЛИЯТИ ЭҶОДӢ	79-111
2.1. ТаӢсири фарҶанги милӢ ва анӢанаҶои мардумӢ ба рушди шахсияти кӢдакони синни калони томактабӢ.....	79 - 87
2.2. ШароитҶои педагогии ташаккули тасаввуроти фарҶанги милӢ ва анӢанаҶои мардумӢ дар кӢдакони	88-96
2.3. ТехнологияҶои педагогии шинос намудани кӢдакон бо фарҶанги милӢ ва анӢанаҶои мардумӢ тавассути фаӢолияти эҷодӢ.....	97-111
Хулосаи боби 2.....	111-113
БОБИ 3. КОРҶОИ ОЗМОИШӢ ОИД БА ШИНОС КАРДАНИ КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ БО ФАРҶАНГИ МИЛӢ ТАВАССУТИ ФАӢОЛИЯТИ ЭҶОДӢ	113-163
3. 1. Ташкил ва муҶтавои марҶилаи ибтидоии тадқиқот.....	113-138
3.2. Татбиқи шароити педагогӢ барои шинос кардани кӢдакони синни калони томактабӢ бо фарҶанги милӢ ва анӢанаҶои мардумӢ тавассути фаӢолияти эҷодӢ.....	138-149
3.3. Таҳлил ва арзӢбии корҶои таҷрибавӢ.....	149-159
Хулосаи боби 3.....	159-162
ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҶО	163-166
РӢЙҶАТИ АДАБИЁТ	167-184
ЗАМИМАҶО	185-190

МУҚАДДИМА

Мубрами мавзу таҳқиқот. Сарвари давлат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар суҳанрониҳои худ борҳо зарурати ҳифзи мероси таърихӣ, эҳтиром ба анъанаҳои аҷдодӣ ва тарбияи ҷавонон дар руҳияи арзишҳои миллӣ таъкид кардааст. Ҳамзамон, таваҷҷуҳ ба аҳаммияти таҳкими давлатдорӣ ва ҳувияти миллӣ ҷалб карда шудааст. Парвариши муҳаббат ба мероси фарҳангӣ вазифаи тамоми низоми маориф ба шумор меравад.

Эҳёгари анъанаҳои миллӣ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудааст: «Мо ҳуввияти хоси миллӣ, забони шевои шоирона, адабиёту фарҳанги ғанӣ, дини таҳаммулпазир, расму оинҳои миллӣ, ҳулоса, аз муҳити оилавӣ то сатҳи идораи шаҳру давлатдорӣ, арзишҳои миллӣ дорем ва бояд бо онҳо ифтихор кунем» [128, с.12].

Дар «Стандарти давлатии таҳсилоти томактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳадафи тарбияи ватандӯстӣ, инсондӯстӣ ва эҳтиром ба мероси фарҳангӣ барои насли ҷавон махсусан таъкид гардидааст, ин самт тақвияти таълими этникофарҳангиро, аз он ҷумла дар соҳаи таҳсилоти томактабӣ муайян менамояд: «Инкишофи бадеию эстетикӣ ба рушди дарк ва фаҳмиши арзишҳои миллӣ ва маъноӣ асарҳои бадеӣ замина мегузорад. Барои ташаккули муносибати эстетикӣ ба муҳити атроф, ташаккули тасаввуроти оддитарин оид ба намудҳои санъат, фаъолияти эҷодии мустақили кӯдакон, дарки мусиқӣ, асарҳои бадеӣ, эҷодиёти даҳонии халқ мусоидат менамояд» [150, с.14].

Равшан аст, ки урфу одат ва расму оинҳои гузаштаи тоҷикон бо гузаштани наслҳои калонсол тадричан аз байн мераванд. Заиф шудани ин пояҳо боис шудааст, ки имрӯз кӯдакон аз арзишҳои мардуми худ қомилан беҳабаранд. Ҳангоми баррасии фарҳанги мардумӣ ва урфу одатҳои миллӣ муайян кардани ин истилоҳот муҳим ба шумор меравад.

Аз қадимулайём маълум аст, ки фарҳанги мардумӣ тавассути эҷодкорӣ ва санъат инъикос меёбад. Аксар вақт бо мақолҳои мардумӣ, рақсҳо, зарбулмасалу таронаҳо ва қобилияти интиқоли ҳикмати

мардумӣ тавассути расму оинҳо муқоиса карда мешавад. Аз рӯи анъана, интиқоли фарҳанги мардумӣ бо оила, ҳамчун унсуре ҷудонашавандаи халқ бо ҳам алоқаманд аст. Бесабаб нест, ки тафовут дар фарҳанги мардумӣ вобаста ба қаламрав, минтақа, маҳал ва ҳатто як кӯча мушоҳида мешавад. Ҳатто ҳар як оилаи алоҳида фарҳанги худро инъикос мекунад.

Тавре ки дар боло қайд намудем, шинос намудани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанг, анъана ва арзишҳои мардумӣ тадриҷан мавқеъ пайдо мекунад, ки ин аз афзоиши тавачҷуҳи кӯдакони синни томақтабӣ ба унсурҳои алоҳидаи фарҳанги мардумӣ (либоси чакан, наққошӣ, интиҳоби ороиши гулдӯзӣ ва ғ.) шаҳодат медиҳад. Бояд гуфт, ки дар марҳалаи ҳозира раванди шинос намудани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги мардумӣ ва арзишҳои мардумӣ тадриҷан ҳам ҷанбаҳои педагогӣ ва ҳам психологиро дарбар мегирад. Имрӯз ҳадафҳои тарбиявӣ на танҳо ташаккули меҳру муҳаббат ва эҳтиром ба фарҳанги мардумӣ, балки пайваст онро бо таҳкими арзишҳои ватандӯстиро дарбар мегиранд.

Синну соли томақтабӣ барои ташаккули дарки зебоипарастии кӯдакони синни томақтабӣ, барои тарбияи муҳаббат ва ифтихор нисбат ба халқи худ имкониятҳои калон фароҳам меорад. Ин имкониятҳо сабаб мегарданд, ки дар синни ҳафтсолагӣ дар кӯдак тамоми равандҳои маърифатӣ: эҳсосот, тасаввурот ва эҷодкорӣ инкишоф ёфта, барои дарки тарбияи эстетикӣ ва ахлоқӣ замина мегузорад.

Маҳз шиносӣ бо фарҳанги мардумӣ, зебӣ ва беназирии он тавассути санъати тасвирӣ ба инкишофи эҳсосоти ахлоқӣ ва ватандӯстӣ мусоидат менамояд. Аз ҷумла, дар моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» зикр шудааст: «Тарбияи ахлоқии шахсият тавассути истифодаи моҳирона аз арзишҳои фарҳангӣ ҳамчун яке аз принципҳои асосии сиёсати давлат дар соҳаи фарҳанг ба шумор меравад» [70, с.17].

Вобаста ба асосҳои пешниҳодшуда ва хусусиятҳои муайяншудаи вазъияти кунунӣ, қайд кардан ба маврид аст, ки проблемаи тадқиқи отӣ, зарурати муайян ва амалӣ намудани равишҳои педагогӣ ба раванди ташаккули эҳтиром ва муносибати эмотсионалӣ ба фарҳанг ва сарвати миллӣ ба шумор меравад.

Дарачаи тадқиқи мавзӯи илмӣ. Мавзӯи тарбияи эҷодии насли ҷавон ва масъалаҳои шинос кардани онҳо бо фарҳанги мардумӣ таваҷҷуҳи муҳаққиқон ва олимонро ба худ ҷалб мекунад.

- зарурати инкишоф додани хислатҳои маънавӣ ва ахлоқии кӯдак дар раванди ҳамкории фаъол бо воқеияти атроф ва мероси фарҳангӣ (Л.С. Виготский, В.А. Сухомлинский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтев) ;

- тарбияи этникофарҳангии кӯдакони синни томактабиро омӯхта, аҳаммияти анъанаҳои халқӣ, фолклор ва санъатҳои ороишӣ-амалӣ дар рушди шахсияти кӯдакро ошкор кардааст (Е.А. Флерина, Н.Е. Веракса, О.А. Сафонова, Г.Г. Григорьева ва дигарон);

Дар педагогикаи тоҷик таҷрибаи мардумӣ аз ҷониби намоёндагони адабиёти тоҷику форс мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Аз ҷумла А.Рӯдакӣ, А.Фирдавсӣ, Абуалӣ ибни Сино, Саъдӣ, Ҷомӣ, Носири Хусрав, Аҳмади Дониш ва дигарон ҳастанд.

- масъалаҳои ҳифз ва интиқоли фарҳанги миллӣ (М. Орипов, А. Маннонова, М. Осимов, Б. Ғафуров, Х. Шарифзода, Ф. Раҳимова, Н. Неъматов, А. Пӯлотов, А. Мирбобоев, М. Файзуллоев);

- аҳаммияти маорифи ҷамъиятӣ ҳамчун воситаи ташаккули иқтидорҳои маънавӣ ва ахлоқии шахс. Онҳо на танҳо ҷанбаи этнопедагогии тарбияи насли ҷавонро баррасӣ карданд, балки ин ҷанбаи таълиму тарбияро бо фаъолиятҳои гуногун, ба хусус бо санъати тасвирӣ низ пайваст карданд. (Раҳимов Б.Р., Маҷидова Б.С., Нуров А.Н., Тоҷибоева Л.М., С. Исоева, М. Иззатова, И. Арабов, Исоев С., Иззатова М., Раҳимов Б., Сабуров У., Раҳмонова Н., Хидирова Л., Ҳомидҷонова М., Мардонова А., Миралиев А., Юсуфбекова З., Қурбонова Г.А., Турсунова Б., Тайгуншоева К.).

Асарҳои бунёдии академикҳо М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, таҳқиқоти илмӣ А. Пахлавонов, М. Сайфуллоева, Б. Раҳимов, А. Нуров, С.И. Сулаймонов, Т. Атахонов, Б. Маҷидова, Ҷ. Файзалиев, Ф. Гулмадов, Л.С. Хидирова, Ф.Ғ. Газизова, Ш. Кучибоев, А. Пахлавонов, М. Сайфуллоева, Б. Раҳимов, Ш. Шарофов масъалаҳои назариявӣ ва педагогии марбут ба анъана ва расму оинҳои мардумӣ, ташаккули дониш ва малакаҳои этнопедагогӣ, омӯзиши маъно ва нақши расму оинҳои мардумӣ дар тарбияи насли ҷавонро фаро гирифта, инчунин ба масъалаҳои педагогикаи халқӣ шомиланд.

Бо вуҷуди таҷрибаи ҷамъшуда, мушкилоти шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ ба кадри кофӣ таҳия нашудааст.

Зарур аст, ки мундариҷа, шаклҳо ва усулҳои корӣ, ки ба рушди шавқӣ пайдори кӯдак ба анъанаҳои халқӣ худ, қобилияти ифодаи тасвирҳо ва арзишҳои миллӣ дар фаъолияти эҷодии худ мусоидат мекунанд, равшан карда шаванд.

Таҳлили вазъи кунунии мушкилот **як қатор зиддиятҳоро ошкор кард:**

- байни ниёзи объективии ҷомеа барои ҳифз ва интиқоли фарҳанги миллӣ ба насли ҷавон ва рушди нокифояи механизмҳои муассири педагогӣ барои татбиқи он дар низоми таҳсилоти томактабӣ;

- байни иқтисодии баланди тарбиявии фарҳанги халқӣ ва истифодаи маҳдуди фаъолияти эҷодӣ ҳамчун воситаи азхудкунии он аз ҷониби кӯдакони синни томактабӣ;

- байни зарурати дар кӯдакон ташаккул додани шавқӣ устувор ба анъанаҳои фарҳангии мардуми худ ва парокандагии таҳаввулоти методологӣ, ки барои ворид кардани мундариҷаи этникофарҳангӣ ба раванди таълимӣ равона шудаанд;

- байни талаботи ҳуҷҷатҳои давлатӣ оид ба тарбияи шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ ва системанокии нокифояи кор оид ба тарбияи этникофарҳангӣ дар фаъолияти муассисаҳои томактабӣ.

Ихтилофҳои ошкоршуда интихоби мавзӯи тадқиқотро муайян карда, самти илмӣ онро муайян карданд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Ин тадқиқоти диссертатсионӣ мутобиқи самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, бо татбиқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» ва барномаҳои давлатӣ оид ба тарбияи ватандӯстӣ ва маънавӣ-ахлоқии насли ҷавон алоқаманд аст.

Таҳқиқоти илмӣ, ки бар асоси ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ ва меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф, аз ҷумла Барномаи давлатии рушди муассисаҳои томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2013), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилот ва тарбияи томактабӣ» (2023), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак» (2015) анҷом дода шудаанд. Ҳуҷҷатҳои зерин баррасӣ шуданд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои тарбия ва таълими кӯдакон» (2024), Низомномаи намунавии муассисаҳои таълимии томактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2024), Стандарти давлатии таҳсилоти томактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2014), Стандарти инкишофи барвақтӣ ва таълими кӯдакон (аз таваллуд то 7(6) сола) (2023), инчунин Барномаи таълимии таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (2025) ва дигар санадҳои меъёрий-ҳуқуқӣ, ки талабот ва тағйиротро дар амалияи таълим ва тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин таҷрибаи пешқадами педагогии мураббияҳои ватанӣ ва хориҷӣ инъикос меkunанд.

Ин кор ба самти илмӣ кафедраи педагогика ва психология мувофиқат мекунад, ки ба омӯзиши масъалаҳои тарбияи этникифарҳангӣ ва инкишофи шахсияти кӯдак дар низомии таҳсилоти томактабӣ нигаронида шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот бо мавзӯҳои таҳқиқоти илмӣ ҳамаҷониба, ки ба ташаккули салоҳияти этниқифарҳангӣ ва рушди иқтисодии эҷодии кӯдакон дар шароити навсозии низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд, мувофиқанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ масъалаи шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, шаклу усулҳо ва самаранокии истифодаи онҳо мавриди тасвибу озмоиш қарор дода шудааст.

Мақсади тадқиқот: аз ҷиҳати назариявӣ асоснок кардан, таҳия ва гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ шароитҳои педагогӣ барои шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мувофиқи мақсади таҳқиқот, вазифаҳои зерин муайян карда шуданд:

- таҳлили адабиёти психологӣ, педагогӣ ва илмӣ-методӣ оид ба мушкилоти шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ;

- ошкор кардани мафҳум ва мундариҷаи шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ;

- муайян кардани имкониятҳои педагогии фаъолиятҳои тасвирӣ, санъати ороишӣ- амалӣ, мусиқӣ ва театрӣ дар шинос кардани кӯдакон бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ;

- таҳия ва асоснок кардани амсилаи педагогии «Нақшу нигори ороишӣ дар муассисаҳои томактабӣ», ки бахшҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ-эмотсионалӣ ва эҷодӣ -эстетикиро дарбар мегирад;

- гузаронидани корҳои таҷрибавӣ дар асоси барномаи кории «Нақшҳои ороишӣ. Ҷаҳони аҷоибӣ рангҳо», ки барои шинос кардани

кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ равона шудааст;

- санҷидан ва асоснок кардани самаранокии шароити педагогӣ, амсилаи таҳияшуда ва барномаи корӣ дар раванди таълимии муассисаи таҳсилоти томактабӣ.

Объекти таҳқиқот раванди шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллии тоҷикӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ .

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: шароитҳои педагогӣ, мундариҷа, шаклҳо ва усулҳои ташкили фаъолияти эҷодӣ мавриди шиносоии кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ

Фарзияи таҳқиқот: Раванди шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллии тоҷикӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ самараноктар анҷом дода мешавад, агар:

- раванди таълимӣ бар асоси равиши системавӣ бунёд ёфта, шинос кардани кӯдаконро бо фолклор, санъати ороишӣ ва амалӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, ҷашнҳои мардумӣ ва анъанаҳои ғарбӣ дарбар гирад;

- амсилаи педагогӣ, ки ҷузъи маърифатӣ (муқоиса, тасниф, тартиб додани ҳулосаҳо), ҷузъи иҷтимоӣ-эмотсионалӣ (муошират бо калонсолон ва ҷамсолон, қобилияти мушоҳида ва дарки зебоӣ) ва ҷузъи эҷодӣ-эстетикӣ (маҳорат ва қобилиятҳои инъикоси бадеӣ, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, ба даст овардани лаззати эстетикӣ) иборат аст, дар яққоягӣ бо намудҳои гуногуни ҳунарҳои мардумии тоҷик мавриди озмоиш қарор мегирад;

- корҳои озмоиши-таҷрибавӣ бо шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ дар асоси барномаи «Нақшҳои ороишӣ. Ҷаҳони рангҳои зебо» анҷом дода мешаванд;

- натиҷаҳои таҳқиқот, истифодаи усулҳои фаъоли таълим, амсилаи педагогӣ ва барномаи корӣ самаранокии равиши таҳияшударо барои

шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллӣ ва ҳунаrhoи мардумӣ тасдиқ менамоянд.

Марҳилаҳо, макон ва давраи тадқиқот. Таҳқиқот аз соли 2020 то 2025 дар се марҳила баргузор гардид.

Марҳилаҳои тадқиқот:

Марҳилаи аввал (2020–2022) ҷамъоварии маълумоти эмпирикӣ ва таҳлили назариявии масъалаи мавриди омӯзишро дарбар мегирифт; муайян кардани равишҳои асосии концептуалӣ барои омӯзиши он ва таҳияи сохтори мантиқӣ барои ташкили раванди таълим бо истифода аз фарҳанги мардумӣ; таҳлили имкониятҳои муассисаҳои таълимии томақтабӣ дар раванди ташаккули шахсияти кӯдаки синни томақтабӣ; таҳияи технологияи педагогӣ барои ташаккули шахсияти кӯдаки томақтабӣ бо истифода аз фарҳанги мардумӣ дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ.

Дар марҳилаи дуюм (2022–2024) бо мақсади санҷиши фарзияи пешниҳодшуда, корҳои таҷрибавӣ оид ба истифодаи мунтазами дастовардҳои фарҳанги халқӣ дар тарбия ва таълими кӯдакони синни томақтабӣ анҷом ёфта, нақшаи баргузори корҳои таҷрибавӣ тартиб дода ва шумораи кӯдаконе, ки дар таҷрибаи озмоиши иштирок менамоянд, муайян карда шуд.

Марҳилаи сеюм (2024–2025) ташкил ва гузаронидани корҳои таҷрибавӣ дар муассисаҳои пойгоҳӣ баргузор мегардид. Натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ барои ҳар як марҳила дар шакли диаграммаҳо ва ҷадвалҳо пешниҳод карда шудаанд. Бо истифода аз барномаи корӣ, дастури методии «Нақшу ниғори ороишӣ дар муассисаҳои томақтабӣ», маводи дидактикии ҷопии «Яку дуо сею чор, ба ранг кардан ман тайёр!» оид ба шинос намудан бо фарҳанги миллӣ ва санъати мардумӣ озмоиши асосӣ баргузор ва натиҷагирӣ карда шуданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот инчунин таҳқиқот и муосирро дар соҳаҳои педагогикаи томақтабӣ, фарҳангшиносӣ, психологияи эҷодкорӣ

ва тарбияи зебоипарастӣ дарбар мегирифтанд. Асарҳои илмӣ муосирӣ таҳқиқотӣ зерин мебошанд:

- дар қисмати педагогикаи томактабӣ (Т.С. Комарова, Н.Е. Веракса, Н. Насруллоев, В. Недоспасова, Б. Маҷидова, Л. Иматзода, Н. Юнусова, М. Обидова, З. Қурбонова, Г. Қурбонова, М. Акрамова, М.Пачаева), ки диққати асосӣ ба фаъолияти эҷодӣ, рушди шахсияти бадеӣ ва эҷодии кӯдакон нигаронида шудааст;

- оид ба психологияи эҷодкорӣ, ки дар он ба ташаккули таҳайюли эҷодӣ ва эҷодкори диққат дода шудааст (Пономарев Я.А., Матюшкин А.М., З. Атахонов, М. Обидова);

- дар ташаккули тарбияи эстетикӣ, муносибати арзишӣ ба фарҳанг ташаккул меёбад (Неменский Б.М., Кабалевский Д.Б., М.Орифӣ, И.Обидов, М.Лутфуллоев, Ф.Шарифзода, Қ.Қодиров, Ҳ.Афзалов, Б.Раҳимов, И.Каримова, А.Нуралиев, К. М.Рачабов, Сулаймонӣ С., Давлатов М., Юлдошева М.);

- дар баҳши фарҳангшиносӣ, ки дар он фарҳанг ҳамчун системаи рамзҳо ва маъноҳо дар раванди иҷтимоикунонии шахс омӯхта мешавад (Каган М.С., А. Манонов, М. Сайфуллоева, С. Исоев);

- дар баҳши этнопедагогика, ки дар он неруи анъана ва расму оинҳои мардумӣ ошкор карда шудааст (Волков Г.Н., Лутфуллоев М., Орифӣ М., Раҳимзода Х., Раҳимов Б., Афзалов Х., Қодиров К., Каримова И., Шарифзода Ф., Шарифзода Ф., Дадабоева М., Маҷидова Б.

Муқаррароти назариявии баррасишуда, аз хусусияти муназзами раванди шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллиро нишон дода, арзиши назарраси педагогии онро исбот мекунанд.

Асоси методологии тадқиқот:

• Назарияи фарҳангӣ-таърихӣ Л.С. Виготский дар бораи рушди шахсият дар раванди шинос шудан бо арзишҳои фарҳангӣ;

• Раванди фаъолиятнокӣ, ки А.Н. Леонтев фаъолиятро асоси рушди шахсият мешуморад;

•Ақидаҳои В.А. Сухомлинский оид ба тарбияи ахлоқӣ тавассути фарҳанг ва санъати халқӣ.

Сарчашмаи маълумот. Хуҷҷатҳои меъёрӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф ва фарҳанг; асарҳои пажӯҳишгарони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба масъалаҳои тарбияи этникофарҳангӣ ва рушди фаъолияти эҷодии кӯдакон;андешаҳо муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба нақши фарҳанги миллий ва санъати ороишӣ-амалӣ дар инкишофи кӯдакони синни томактабӣ;барномаҳои таълими томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;маводҳои конфронсҳои илмӣ, тадқиқотҳои оид ба масъалаҳои марбут;натиҷаҳои мушоҳидаҳои педагогӣ, натиҷаҳои таҳлиلى ва корҳои озмоиши-таҷрибавии муаллиф.

Заминаҳои эмпирикии тадқиқот аз натиҷаҳои марҳилаҳои муайянкунӣ, ташаккулдиҳӣ ва назоратии таҷрибаи педагогӣ, аз ҷумла таҳлиси сатҳи рушди шавқ ба фарҳанги миллий, муносибатҳои эмотсионалӣ ва арзишӣ ба анъанаҳои мардумӣ, инчунин рушди қобилиятҳои эҷодии кӯдакони синни томактабӣ ташаккул меёбад.

Дар таҳқиқот усулҳои назариявӣ (таҳлил, синтез, умумӣ кардани манбаъҳои илмӣ, моделсозии шароити педагогӣ) истифода шуданд; мушоҳидаи педагогӣ, пурсишномаҳои мураббӣён ва волидон, суҳбатҳо бо кӯдакон, усулҳои таҳлиلى барои арзёбии шавқ ва фаъолияти эҷодии кӯдакон, таҳлили намунаҳои фаъолияти эҷодии кӯдакон (расмҳо), инчунин усулҳои коркарди маълумоти миқдорӣ, сифатӣ ва ғайра.

Пойгоҳи тадқиқотӣ. Раванди баргузори тадқиқот ва корҳои таҷрибавӣ дар заминаи муассисаҳои таълимии томактабии шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурий амалӣ гардидаанд. Санҷиши методикаи коркард шудаи таҳқиқот дар муассисаҳои таҳсилоти томактабии №№59,148-и шаҳри Душанбе, №1-и шаҳри Ваҳдат, №1-и ноҳияи Рӯдакӣ аз моҳи сентябри соли 2020, то моҳи декабри соли 2025 баргузор гардид.

Дар ин таҳқиқот кӯдакони синни томақтабӣ (5-7 сола), мураббияҳои муассисаҳои томақтабӣ ва волидони онҳо иштирок карданд. Дар маҷмуъ 140 кӯдак, 20 мураббииён ва 80 волидон ширкат варзиданд.

Навгони таҳқиқот бо он асос меёбад, ки:

1. мундариҷаи мафҳуми «шинос намудани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ» муайян карда шудааст;

2. шароити педагогии шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллий аз ҷиҳати назариявӣ асоснок карда шудааст;

3. меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои сатҳи инкишофи шавқмандии кӯдакони синни калони томақтабӣ ба фарҳанги миллии тоҷикӣ ва анъанаҳои мардумӣ муайян карда шуданд;

4. амсилаи педагогӣ барои шинос намудани кӯдакони синни калони томақтабӣ бо фарҳанги миллий ва ҳунароҳои мардумӣ «Нақшу ниғори ороишӣ дар муассисаҳои томақтабӣ», ки аз ҷузъҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ-эмотсионалӣ ва эҷодӣ -эстетикӣ, бадеӣ-фароғатӣ иборат буда, дар якҷоягӣ бо намудҳои гуногуни ҳунароҳои мардумии тоҷик таҳия ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуд;

5. Барномаи кории «Нақшу ниғорҳои ороишӣ. Олами зебои рангҳо» ва маводи дидактикии «Як, ду, се, чор – ба ранг кардан ман тайёр!», ки мундариҷаи он ба хусусиятҳои синну солии кӯдакони синни калони томақтабӣ мувофиқ ат мекунад, таҳия ва санҷида шуд;

6. маҷмуи фаъолиятҳои ба ҳам алоқаманди эҷодӣ – тасвирӣ, амалӣ-ороишӣ, мусиқӣ, театрӣ ва бозӣ, ки ба шинос намудани кӯдакони синни калони томақтабӣ бо фарҳанги миллий ва ҳунароҳои мардумӣ равона гардидааст, ба таври таҷрибавӣ санҷида шуд;

7. самаранокии амсилаи педагогӣ, барномаи кории таҳия гардида ва таъмини маҷмуи шароитҳои педагогӣ барои шинос кардани кӯдакони синни калони томақтабӣ бо фарҳанги миллии тоҷикӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ ба таври таҷрибавӣ исбот гардид.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

Дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда, таҳлили назариявӣ ва корҳои таҷрибавӣ муқаррароти зерин асоснок карда шуда, барои дифоъ пешниҳод карда шуданд:

1. Муайян карда шудааст, ки шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ ҷузъи муҳими и рушди маънавӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ва иҷтимоии онҳо мебошад. Шиносӣ бо мероси фарҳангӣ ва анъанаҳои мардумӣ таваҷҷуҳи маърифатии кӯдаконро ба фарҳанги миллий ва муносибати эҳтиромона ба расму оинҳои мардумӣ равона менамояд.

2. Исбот шудааст, ки фаъолияти эҷодӣ воситаи самарабахши шинос намудани кӯдакони синни калони томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ мебошад. Истифодаи фаъолиятҳои тасвирӣ, мусиқӣ, бозӣ, театрӣ ва ғайра шавқмандии фаъоли кӯдаконро барои аз худ кардани мундариҷаи донишҳои фарҳангии миллий таъмин намуда, онро вобаста ба синну соли барои кӯдакони синни калони томактабӣ дастрас менамояд.

3. Исбот шудааст, ки алоқ аманд намудани шароитҳои зерини педагогӣ самаранокии шинос намудани кӯдакони синни калони томактабиро бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои халқӣ таъмин менамояд;

- ба раванди таълим мунтазам ва пай дар ҳам ворид намудани осори бадеии мардумӣ ва фолклор: суруд, афсона, зарбулмасал, нақшу нигори ороишӣ, бозиҳои халқӣ;

- муҳайё намудани муҳити аз ҷиҳати эмотсионалӣ мусоиди ашёи инкишофдиҳанда, ки унсурҳои фарҳанги миллий: либосҳои халқӣ, маҳсулотҳои ороишӣ-амалӣ, асбобҳои мусиқӣ ва маводҳои дидактикиро дарбар мегирад;

- алоқаманд намудани шаклҳои гуногуни фаъолиятҳои эҷодӣ - санъати тасвирӣ, мусиқӣ, театрӣ ва ғайра;

- ташкили ҳамкорӣ байни кормандони педагогӣ ва волидон дар раванди шинос кардани кӯдакон бо анъанаҳо, расму оинҳо ва маросимҳои мардумии Тоҷикистон;

- ба инобат гирифтани хусусиятҳои фардӣ, шавқ у ҳавас, қобилият ва сатҳи инкишофи эҷодии кӯдакон дар раванди азхудкунии арзишҳои фарҳанги миллӣ .

4. Исбот шудааст, ки амсилаи педагогии таҳия ва санҷидашуда, шароити мусоидро барои шинос намудани кӯдакони синни калони томактабӣ бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои халқӣ таъмин намуда, ба инкишофи шавқу завқ и маърифатӣ, қобилияти бадеӣ-эҷодӣ, ташаккули муносибати эмотсионалӣ ва арзишмандӣ ба фарҳанг, инчунин баланд бардоштани сатҳи салоҳиятҳои этникофарҳангӣ мусоидат менамояд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар таҳияи ғояҳои илмӣ дар бораи имконоти фаъолияти эҷодӣ ҳамчун воситаи тарбияи этникофарҳангии кӯдакони синни томактабӣ ва ғанӣ гардонидани назарияи педагогикаи томактабӣ бо равишҳои нав барои ташаккули ҳувияти миллӣ дар кӯдакон мебошад.

Таҳқиқоти пешниҳодшуда барои ҳалли як масъалаи муҳими илмӣ ва амалӣ равона шудааст: асоснок кардан ва татбиқ и шароити педагогӣ, ки шиносоии самараноки кӯдакони синни томактабиро бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ таъмин мекунанд ва ба мушкилоти муосири тарбияи шахсияти маънавӣ ва ҳамоҳанг инкишофёфта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот ин аст, ки шароит, усулҳо ва шаклҳои педагогии таҳияшуда ва санҷидашударо метавонанд, дар раванди кори мураббияҳои муассисаҳои томактабӣ, мутахассисони таҳсилоти иловагӣ ва дар тақмили касбии кормандони муассисаҳои томактабӣ истифода бурд. Натиҷаҳои тадқиқот метавонанд, ҳамчун асос барои эҷоди тавсияҳои методӣ ва васоити таълимӣ оид ба тарбияи этникӣ-фарҳангии кӯдакон хизмат кунанд.

Эътибори натиҷаҳои рисола аз ташкил ва гузаронидани машғулиятҳо ва фаъолиятҳои эҷодӣ, ки барои шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанг ва анъанаҳои мардуми тоҷик, инчунин фаъолиятҳои гуногуни таълимӣ ва рушдӣ дар муассисаҳои томактабӣ равона шудаанд, муайян карда мешавад. Натиҷаҳои бадастомада ҳангоми корҳои таҷрибавӣ, инчунин маълумот аз пурсишномаҳо, анкетаҳо, мусоҳибаҳо ва ҳуҷҷатҳои муассисаҳои таълимии томактабӣ тасдиқ карда мешавад.

Мутобиқати рисола ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.3.2. Назария ва методика таълиму тарбияи томактабӣ (Педагогикаи томактабӣ): аз он ҷумла, ба банди 4.1. – Назария, методика ва методологияи таҳқиқи масъалаҳои тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ; асосҳои психологӣ-педагогӣ ва хусусиятҳои ташаккули шахсияти кӯдак аз рӯзи таваллуд то давраи гузариш ба зинаи таҳсилоти ибтидоӣ; банди 4.3. – Махсусияти ҳамкориҳои ниҳодҳои иҷтимоӣ вобаста ба таълиму тарбияи кӯдакони синну соли томактабӣ; банди 4.6. - Коркарди барномаҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноки тарбия ва таълими кӯдакон мувофиқ ба мазмуни фаъолияти педагогӣ ва давраҳои гуногуни синну соли мувофиқ мебошад.

Саҳми шахсии докталаб аз мустақилона анҷом додани тадқиқоти назариявӣ, муайян ва пешниҳод кардани масъалаи илмӣ, таҳияи ҳадаф ва вазифаҳои тадқиқот ва муайян кардани объект ва мавзӯи он иборат аст.

Таҳлили назариявии гузаронидашуда ба мо имкон дод, ки камбудии мавҷударо дар ташкили кор оид ба шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллии ва анъанаҳои мардумӣ дар муассисаҳои таълимии томактабӣ муайян кунем, инчунин аҳамияти фаъолияти эҷодиро дар ин раванд муайян намоем.

Дар раванди таҳқиқоти минбаъда, муаллиф мундариҷаи мафҳуми «намояндагӣҳои этникӣ-фарҳангии кӯдакони синни томактабӣ»-ро ошкор карда, инчунин системаи шароити педагогиро муайян кардааст,

ки ба шиносоии самараноки кӯдакон бо фарҳанги миллӣ тавассути маҷмуи машғулиятҳо ва намудҳои гуногуни фаъолиятҳои эҷодӣ мусоидат мекунанд.

Усулҳо, шаклҳо, роҳҳо ва усулҳои муассиртарини ташкили раванди шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ ва ҳунари мардумӣ муайян карда шудаанд.

Дар асоси натиҷаҳои таҷрибаи педагогӣ, маълумоти бадастоварда ҷамъбаст ва таҳлил карда шуданд, хулосаҳои мувофиқ тартиб дода, дастури методологӣ ва маводи дидактикӣ барои истифода аз ҷониби кормандони муассисаҳои таълимии томактабӣ ва волидон дар ташкили дарсҳо, суҳбатҳо ва бозиҳо бо кӯдакон таҳия карда шуданд.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсия дар доираи фаъолияти таълимии кафедраи таҳсилоти томактабӣ, инчунин дар курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони муассисаҳои томактабӣ муҳокима карда шуданд. Онҳо дар амалияи таълими томактабӣ дар шакли машғулиятҳои таҳияшуда, модулҳои барномавӣ ва тавсияҳои методӣ татбиқ карда шуданд. Татбиқ и амалии натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ самаранокии моделҳои педагогии таҳияшударо тасдиқ кард.

Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли гузоришҳо ва суҳанронӣ дар семинарҳои илмӣ-методии Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни, филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар шаҳри Душанбе, инчунин дар конфронсҳои илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба масъалаҳои тадқиқот пешниҳод карда шуданд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Муаллиф 12 мақолаи илмӣ оид ба мавзӯи таҳқиқотӣ нашр кардааст, ки аз ҷумла 3 мақола дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Паёми

Пажухишгоҳи рушди маориф, Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ ба нашр расонидааст.

Ҳамчунин васоити таълимии «Бозиҳои дидактикӣ барои хурдтаракон», «Нақшу нигори ороишӣ дар муассисаҳои томактабӣ», Барномаи «Нақшу нигорҳои ороишӣ. Олами зебои рангҳо», маводи дидактикии ҷопии «Яку дую сею чор, ба рангкунӣ ман тайёр!» нашр шудаанд. Ин маводҳо мундариҷаи тадқиқотро инъикос меkunанд ва намунаҳои фаъолиятҳои ҷолиб, вазифаҳои эҷодӣ, муҳокимаҳо ва бозиҳои таълимиро дарбар мегиранд.

Маводи нашршуда пайваста пешрафти таҳқиқот, мундариҷа ва натиҷаҳои асосии онро инъикос меkunанд.

Сохтор ва ҳаҷми рисола. Рисолаи илмӣ аз муқаддима, се боб, нух зербоб, хулосаю тавсияҳо, рӯйхати адабиёт ва замиро дарбар мегирад. Ҳаҷми ӯ 190 саҳифа иборат буда, дар он 7 расм, 11 ҷадвал, 6 диаграмма ва 8 нақша ҷой дода шудааст.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ШИНОС КАРДАНИ КӢДАКONI СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ БО ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ВА АНЪАНАҲОИ МАРДУМӢ

1.1. Фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ ҳамчун мавзӯи таҳқиқот и педагогӣ

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ дар Конфронси ҷумҳуриявӣ оид ба танзими анъанаҳо ва идҳо, нақши онҳо дар ҳаёт ва зиндагии ҳаррӯзаи мардум ва тарбияи насли ҷавон таъкид намудааст, ки «...урфу одатҳои мардумӣ имрӯз бояд аз нигоҳи мундариҷа ва шакли худ аз нав баррасӣ шаванд. Ба рушди фарҳанги таърихӣ, фолклорӣ, этнографӣ ва дигар анъанаҳои мардумӣ диққати бештар дода шавад» [128, с.10].

Муҳаққиқ И.Б.Лебедев нақши санъатро дар ҳаёти мардум таъкид карда, гуфтааст: «Аз даст додани санъати халқӣ, арзишҳои бадеии он фоҷиаи миллӣ ва таҳдид ба вучуди миллат аст. Маҳз ҳамин сабаб ин масъаларо яке аз масъалаҳои мубрами рӯз гардондааст» [95, с.45].

Бахсҳо дар бораи фарҳанги миллӣ, арзишҳо ва анъанаҳои мардумӣ беохиранд. Гуногунрангии анъанаҳо ва расму оинҳо, ки аз ҳар як оила сар мешаванд, бо беназирӣ ва камолоти худ инсониятро дар ҳайрат мемонанд. Онҳо ба тарбияи насли наврас мусоидат мекунанд ва дар онҳо шуури шаҳрвандӣ ва ватандӯстиро тарбия менамоянд.

Асарҳои сершумори илмӣ ва мақолаҳои тадқиқотӣ-амалӣ оид ба фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ бахшида шудаанд ва ин шумора ҳар сол меафзояд, зеро дар бораи анъанаҳо ва фарҳанги гузаштаи мардум ба мисли замони гузашта суҳан гуфтан ғайриимкон аст. Онҳо «имрӯз дарбаробари мардум эҳё мешаванд» [2,с.45]. Ба андешаи академик Ф.Шарифзода «Арзишҳои фарҳанги миллии тоҷикон, ки моёи ифтихори халқи мост, қисми таркибии арзишҳои умумии инсонӣ мебошанд. Ҳамин тавр, ин таълифот ба таҳқиқи ҳамаҷониба ва омӯзиши

низомии таҳсилот, ҳамзамон ақидаҳои илмию педагогии ниёгон, ки дар мероси эҷодии онҳо инъикос ёфтаанд, мадад мерасонад»[171, с. 47].

Муайян кардани нақш, аҳаммияти маросимҳо ва анъанаҳои мардумӣ, таваҷҷуҳ ба моҳият ва мундариҷаи онҳо, инчунин дараҷаи таъсири педагогии онҳо ба дигарон мустақиман бо фаҳмиши фарҳанги мардумӣ алоқаманд аст.

Масалан, М. Орифӣ дар асари худ қайд кардааст: «Барои тарбияи одамон дар руҳияи ахлоқӣ аз қиссаву ривоятҳо дар бораи қаҳрамонони гузашта ва қорнамоиҳои онҳо истифода мешуданд. Қиссаю ривоятҳо оид ба зиндагӣ ва махсусан зарбулмасалҳо ҳамчун воситаи пуриқтидори тарбиявӣ хизмат мекарданд. Зеро зарбулмасалҳо аз таҷрибаҳои зиндагии мардум гирифта шуда, маҳорати педагогии мардумро таҷассум мекунанд. Ҳамаи ин қадами аввал дар педагогикаи халқӣ буд» [121, с. 8].

Бояд қайд кард, ки ҳама намудҳои тарбия танҳо бар пояи фарҳанги милли бунёд ёфтаанд. Бахсҳо дар масъалаҳои фарҳанг, анъанаҳо ва расму оинҳои мардумӣ муддати тӯлонӣ идома доранд, ки дар натиҷа имрӯз тафсириҳои гуногуни ин истилоҳот ба вуҷуд омадаанд.

Тақрибан 170 номгӯӣ таърифи мафҳуми «фарҳанг» (дар солҳои 1970) мавҷуд мебошад, ки [46;143] маъмултарин мафҳум фаҳмиши асосиро дарбар мегиранд. Сарфи назар аз таърифи дақиқи зоҳирии ин истилоҳ, ҳанӯз ҳам бархӯрди ақидаҳо вуҷуд дошт, ки боиси омӯзиши даврӣ дар бораи фаҳмиши истилоҳҳои «фарҳанг» ва «анъана» аз нуқтаи назари гуногун ифода гардидааст:

- «фарҳанг, пеш аз ҳама моддӣ шудан, таҷассуми он дар асарҳои санъат, дар арзишҳои моддӣ ва маънавӣ мебошад;

- фарҳанг сатҳи худшиносии шахс (гурӯҳ, табақа, миллат, давра) тавассути дониш ва таҷрибаи амалӣ дар моделҳои мувофиқи амалкунанда аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳаммиятнок, дар рафтори шахсӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ, ки дар раванди дигаргунсозии табиат ва муҳити иҷтимоӣ, тағйир додани ҷаҳони ботинӣ ва ҳуди шахс ташаккул меёбад» [165, с. 156].

Аммо ба назар гирифтани моҳияти воқеии фарҳанг арзанда аст. Тавре ки мо медонем, ҳуди фарҳанг наметавонад чудо аз ҷомеаи инсонӣ вучуд дошта бошад ва аз ин рӯ, истилоҳи «фарҳанг» то андозае абстрактӣ аст. Маълум аст, ки ҳар гуна фарҳанг анъана ва расму оинҳои як халқи мушаххас, таҷриба ва мероси онҳоро инъикос мекунад. Аз ин рӯ, фарҳанг бояд ҳамчун ҷузъи санъати мардумӣ баррасӣ шавад.

Аз ин мавқеъ, «фарҳанги миллии ҷанбаи маънавии миллат, ҳар як шахси алоҳида, ки онро ташкил медиҳад ва моддӣ шудани он, амалӣ шудани он дар натиҷаҳои мушаххаси фаъолияти фарҳангӣ мебошад» [166, с.10].

Ҷанбаи маънавии як миллатро ҳамчун иқтидори эҷодӣ, ки дар расму оинҳои мардумӣ ва паҳншавии онҳо инъикос ёфтааст, баррасӣ намуда мешавад. Гарчанде он метавонад, бо шиносӣ ба арзишҳои фарҳангӣ ё самти сиёсати фарҳангии давлат маҳдуд бошад.

Албатта, мақоли «фарҳангро мардум эҷод мекунад» ё «мардум офарандаи фарҳанг ҳастанд» дар тули солҳо асосан баҳсбарангез шудааст. Гарчанде ки фарҳангро мардум дастгирӣ мекунад, офарандаҳои он шахсони алоҳида мебошанд. Биёед ба ин масъала бодикқаттар назар андозем:

- ҳама гуна дастовардҳо ҳамеша ба як шахси мушаххас, як фард тааллуқ доранд (агар ба гузашта назар кунем, бояд намояндагони элита ё табақаи донишманди ҷомеаро қайд кунем);

- фолклор ҳамеша бо як аслияти муайяне фарқ мекунад, ки бо мурури замон аз ҷониби одамони мушаххас коркард мешавад.

Дар раванди рушди таърихии фарҳанг, ҳама анъанаҳои шифохӣ ба коркарди касбӣ дучор шуда, тадричан ба шохасарҳои фарҳанги миллии табдил ёфтаанд.

Огоҳии эстетикӣ расомон аз фолклор (мувофиқи илми зебоипарастӣ) ба шинохти офарандагони санъат ҳамчун, офарандаи шаклҳои минбаъдаи он мусоидат мекунад.

Қобили зикр аст, ки мурочиати мустақими шоирон ва нависандагон ба зебоии санъати халқӣ, ба монанди Н.А. Римский-Корсаков ҳангоми навиштани шеърӣ симфонии худ, ки бар пояи маҷмӯаи афсонаҳои арабии «Ҳазору як шаб» навиштааст, аз асари «Шаҳрзода» истифода кардааст.

Бешубҳа, ҳеҷ асари санъат ё мусиқӣ бе дохил кардани унсурҳои фарҳанги халқӣ беназирии худро ба даст намеорад ва ба шоҳасари давраи муайян табдил намеёбад. Аз ин нуқтаи назар, ба санъат ва фарҳанги халқӣ бояд, мақоми «ҳаммуаллиф» ва «иштирокчӣ» дода шавад.

Тавре ки қаблан қайд карда шуд, намояндагони табақаи элита ё донишмандон, дар ташаккули арзишҳои фарҳангии ҳар як миллат саҳм гузоштаанд. Дар робита, бо ин мо метавонем рассомони барҷастаро ба монанди Камолиддин Бехзод, Ризо Аббосӣ, Маҳмуди Музаҳҳиб ва дигаронро номбар намоем, ки ба фарҳанги оммавӣ таъсир расонидаанд, онро «ба пеш» бурдаанд ва дар ҳама давраи замони онро идома додаанд.

Бо бозгашт ба таърих, мо метавонем ҳамаи монеаҳои рушди фарҳанги мардумиро (набудани дастрасӣ ба маориф, сатҳи пасти маърифат, надоштани қобилияти истифода аз забони модарӣ ва ғайра) қайд кунем. Фолклор аз забони мардум ҷудонашаванда аст, танҳо бо ин роҳ анъанаҳо ва расму оинҳои мардумӣ ба вуҷуд меоянд. Фарҳанги мардумӣ, ки ба анъана ҳамчун имконияти «ҷамъоварии» таҷрибаи иҷтимоии коллективӣ (гурӯҳ, миллат ё гурӯҳи этникӣ) таъҷрибаи мекунад, ба мо имкон медиҳад, ки ду хусусияти анъанавии онро муайян намоем:

- ҳамзистӣ (ҷудонопазир) дар ҳолати парокандаи ахлоқ ва эстетика, дониш ва эътиқод, муносибати бадеӣ ва ғайрибадеӣ ба воқеият;

- шаклҳои воқеӣ ва эҳтимолии фарҳанги халқӣ дорои як хусусияти умумӣ анъанавӣ мебошанд. Ба ақидаи олимони ватанӣ А.Нуров ва Б.Раҳимов: «Ғайр аз педагогикаи анъанавӣ мураббӣён бояд, аз усулҳо, роҳҳо ва равишҳои таълимии тавсияшудаи педагогикаи этникӣ ва халқӣ дар тарбия ва таълими насли наврас ҳам дар муассисаҳои томактабӣ ва

мактабҳои ҳамагонӣ самаранок истифода бурда, таълим ва тарбияи босифатро таъмин намоянд» [118, 103].

Бо истинод ба таҳқиқоти А.И.Зимняя «се ҷузъи фарҳанги мардумиро муайян мекунад:

- фарҳанги моддӣ;
- фарҳанги идоракунии иҷтимоӣ;
- фарҳанги маънавӣ» [42, с.78].

Бо таваҷҷуҳи махсус ба фарҳанги бадеӣ, ӯ зерсистемаи ғаъолияти бадеии ғайрикасбиро, ки аз чор қисмат иборат аст, баррасӣ мекунад:

- фольклор;
- санъати анъанавии тасвирӣ;
- ғаъолиятҳои муташаккили бадеии ҳаваскорон;
- ҳаваскорони бадеии ғайримуташаккил.

Дар асарҳои ӯ фарҳанги мардумӣ ҳамчун як системаи динамикӣ (ҳаракати унсурҳои алоҳида дар раванди эволютсия) омӯхта мешавад.

Фарҳанги халқ ҳамеша анъанавии қабулшударо таъкид мекунад, яъне маҷмуи унсурҳои коллективона ва умумӣ, ки ба муттаҳид кардани ҷомеа дар марҳилаҳои гуногуни рушди он мусоидат мекунанд. Ин таъкид ба дуру дароз вуҷуд доштан ё эътибори он равона карда мешавад.

Фарҳанги мардумӣ ин фарҳанги анъанавӣ аст, ки самтҳои фарҳангиро аз давраҳои гуногун, аз замонҳои қадим то имрӯз дарбар мегирад [153;59]. Субъекти асосии он халқ ба шумор меравад. Ин фарҳанги нонавишта аст, аз ин рӯ анъана дар он ҳамчун воситаи интиқоли маълумоти муҳим барои ҷомеа нақши муҳим мебозад. Он ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи фарҳанги умумӣ дар эҷодкорӣ, ҳаёти мардум, ривоятҳои шиғоҳӣ, қиссаҳо ва афсонаҳо зохир мешавад. Мафҳуми фарҳанги мардумӣ, асосан дар сатҳи зершуур бо истилоҳи «халқӣ» ва бо ҳама таърифҳои мардумӣ алоқаманд аст. Дар фарҳанг ва забон онҳо ҳеле васеъ муаррифӣ мешаванд: эҷодкории мардумӣ, санъати мардумӣ, ҳикмати мардумӣ, анъанаҳои мардумӣ, ривоятҳо, эътиқодҳо,

сурудҳо, рақсҳо, мақолҳо, ҳунармандони мардумӣ, табибон ва ғайра [153;35].

Дар заминаи далелҳо ва хусусиятҳои қаблан номбаршудаи фарҳанги мардумӣ қайд менамоем, ки халқ ҳамеша интиқолдиҳандаи фарҳанг аст ва фарҳанг ҷанбаҳои асосии ҳаёти мардумро муайян мекунад: тарзи зиндагӣ, шаклҳои фаъолият, расму оинҳо, маросимҳо, муносибатҳо, сатҳи маълумот, намуди зоҳирӣ, асотир, забон, фолклор ва ғайра.

Истилоҳоти «этнос» ва «этникӣ» барои тавсифи фарҳанги миллат ба ибораҳои комилан нав табдил ёфтаанд. Гарчанде ки дар истилоҳоти педагогӣ онҳо қариб ҳаммаъноанд, дар фарҳангшиносӣ онҳо ду мафҳуми комилан гуногунанд. «Фарҳанги этникӣ (мардумӣ) фарҳанги одамонест, ки бо пайдоиши умумӣ (қаробати хунӣ) ва фаъолияти муштарак иқтисодӣ алоқаманд аст. Он аз як маҳал ба маҳалли дигар фарқ мекунад. Маҳдудиятҳои маҳаллӣ, маҳаллисозии қатъӣ, ҷудой дар фазои нисбатан танг аз ҷумлаи хусусиятҳои асосии ин фарҳанг мебошанд» [121. с.100].

Фарҳанги этникӣ асосан соҳаи ҳаёти ҳаррӯза, расму оинҳо, хусусиятҳои либоспӯшӣ, ҳунарҳои мардумӣ ва фолклорро фаро мегирад. Консерватизм, идомат ва ди қ қат ба ҳифзи «решаҳо» ин хусусиятҳои хоси фарҳанги этникӣ мебошанд. Баъзе аз унсурҳои он рамзи аслияти халқ ва пайванди ватандӯстона ба гузаштаи таърихӣ он мешаванд, самовар ва пешдоман дар байни русҳо, ҷома ва тоқӣ дар тоҷикон ва узбекҳо, дастрӯймол дар байни украинҳо ва ғайраҳо.

Фарҳанги этникӣ зери таъсири қудрати анъана, одат ва расму оинҳо қарор дорад, ки аз насл ба насл дар сатҳи оила ё маҳалл интиқол меёбанд. Тавре ки Сабуров Х.М. қайд мекунад: «Намояндагони педагогикаи халқӣ дар бунёди фарҳанги ҷаҳонӣ ва тамаддуни халқи тоҷик нақши хеле муҳим доранд. Дар назми умумиҷаҳонии онҳо, дарбаробари дигар масъалаҳои таълимӣ, педагогӣ ва маънавӣ-ахлоқӣ, мавзуи инсон, инсони комил, инсонгарой, эҳтиром ба шахсияти инсон дар ҷомеа ва гуманизм мавқеи махсусро ишғол мекунад» [156, с. 210].

Унсурҳои фарҳанги мардумӣ (маросимҳо, расму оинҳо, афсонаҳо, эътиқодҳо, ривоятҳо ва фолклор) қобилияти ҳифз ва интиқоли онҳо тавассути нутқи шифохӣ ба хотир гирифтани, дарки мусиқӣ ва инъикоси тасвирӣ мебошанд. Инҳо амалҳои мебошанд, ки ба воситаҳои махсуси техникӣ ё дастурҳо нисбат надоранд, зеро онҳо дар сатҳи зершӯр ба амал меоянд.

Дар луғати истилоҳотӣ «этнос» ҳамчун ҷомеаи иҷтимоӣ-фарҳангии одамон шарҳ дода шудааст [15;169].

Ташаккули фарҳанги миллиро дар нақшаи зерин пайгирӣ менамоем.

Фарҳанги миллий дар баробари фарҳанги анъанавӣ, рӯзмарра, касбӣ ва оддӣ инчунин, соҳаҳои махсуси фарҳангро дарбар мегирад.

Сохтори фарҳанги миллий нисбат ба фарҳанги этникӣ мураккабтар аст, зеро он хусусиятҳои фарҳангии миллиро дарбар мегирад, ки мансубияти онро бо як миллати мушаххас нишон медиҳанд. Бинобар ин, фарҳанги хаттӣ асоси ҳар як фарҳанги миллиро дарбар мегирад. Фарҳанги миллий фардияти ҳар як халқро ба таври возеҳ инъикос мекунад. Ҳар қадар хусусиятҳои равонии миллати мушаххас

фарққунандатар бошанд, фарқиятҳои байни фарҳангҳо ҳамон қадар зиёдтар мешаванд. Ба ҳамин монанд, ҳар қадар хусусиятҳои анъана ва расму оинҳо монандтар бошанд, фарҳангҳои миллии ин халқҳо ҳамон қадар наздиктар мешаванд.

Фарҳанги моддӣ аз нигоҳи худ, ҳама чизҳои ихтироъкардаи мардумро (ашёи рӯзгор, сару либос, асбобҳо, меъморӣ ва ҳунароҳои бадеӣ) дарбар мегирад. Ҳамаи ин барои иҷрои вазифаҳои мушаххас, ки ба қонун қардани ниёзҳои мушаххас нигаронида шудаанд ва дар айни замон арзишҳои эстетикӣ мардумро инъикос мекунанд, офарида шудааст.

Намунаҳои бофандагии анъанавӣ, қолинбофӣ, қандакорӣ дар чӯб ва гулдӯзиро дарбар мегиранд. Ҳар як унсури тарҳ зебо ва беназир аст, ки маъно ва моҳияти мушаххаси рангро инъикос мекунад. Ҳамчунин қайд қардан бамаврид аст, ки ҳар як нақш вобаста ба шакли санъате, ки дар он истифода мешавад, маъноӣ худро дорад (серҳосилӣ, муҳофизат, некӯахлоқӣ ва ғайра).

Дар санъати меъморӣ айвонҳои анъанавӣ ва шифтҳои ғажкорӣ зебоӣ ва назокатро ифода намуда, нишондиҳандаи сатҳи баланди ҳунармандӣ ба шумор мераванд.

Фарҳанги маънавӣ барои инъикоси ақидаҳои гуногун, ҳуруфотҳо, расму оинҳо, маросимҳо, эътиқодҳо, фолклори шифоӣ инчунин, қиссаҳо ва ривоятҳои шифоӣ (афсонаҳо, ривоятҳо ва достонҳо) мусоидат мекунад. Ҷузъҳои фарҳанги маънавӣ рушди як халқро таъмин мекунанд ва қамолоти онро ба сатҳи баландтар мебардоранд. Фарҳанги тоҷик ба қиссаҳо, ривоятҳо ва сурудҳои мардумӣ, ки ормонҳои миллий ва ҳислатҳои ахлоқиро (адолат, меҳнатдӯстӣ ва эҳтиром ба пиронсолон) ситоиш ва тараннум мекунанд, таваҷҷуҳи махсус медиҳад. Қаҳрамонони халқӣ ба монанди Рустам ва Сухроб, Сиёвуш, Таҳмина, Гурдофарид, Нӯшофарин ва Коваи оҳангар нишондиҳандаи шаъну шараф ва шӯҷоат, меҳрубонию адолат, ақлу заковат ва эҳтиромро таҷассум қардаанд.

Маросимҳо, расму оинҳо ва анъанаҳое, ки имрӯз эҳё мешаванд, на танҳо ба нишон додани арзиши фарҳанги тоҷикӣ ва ғановати мероси он мусоидат мекунанд, балки мардум ва наслҳо (Наврӯз, Меҳргон, Сада, расму оинҳои тӯёна ва ғайра)-ро муттаҳид месозанд.

Фарҳанги иҷтимоӣ системаи меъёрҳо, анъанаҳо ва намунаҳои рафторро дарбар мегирад, ки ҳаёти оилавӣ, сатҳи меҳмоннавозӣ, кӯмаки мутақобила ва эҳтиром ба калонсолонро инъикос менамояд.

Дар Тоҷикистон, ин қоидаҳо ҳамчун арзишҳои иҷтимоӣ хизмат мекунанд, ки ба ташаккули намунаҳои рафтор аз кӯдакӣ оғоз карда таъсир мерасонанд.

Фарҳанги бадеӣ ин мусиқӣ, рақс, ҳунароҳои дастӣ, шеърҳои таронаҳо ба шумор мераванд. Ҳангоми рӯ овардан ба фарҳанги мусиқии тоҷикӣ, гуногунии таносубҳо ва оҳангҳоеро, ки дар жанрҳо ба монанди «фалак» ва «маҷлисӣ», ки дар рақсҳо барои ифодаи эҳсосоти истифода мешаванд, қайд кардан мумкин аст» [166].

Дар ҳаёти ҳаррӯза унсурҳои фарҳанг дар тайёр кардани хӯрок, рафтор ва муошират, дар чашнҳои расмӣ, маросимҳо, сурудҳо ва рақсҳо возеҳ ба чашм мерасанд. Аз ин рӯ гуфта метавонем, ки фарҳанг дар ҳама соҳаҳои ҳаёт инъикос ёфта, аз анъанаҳо пайравӣ мекунад.

Анъана дар илм ҳамчун як хусусияти бунёдӣ ва умумичаҳонӣ, ки дар ҳудуди васеи замонӣ ва фазоӣ амал мекунад, фаҳмида мешавад. Анъанаи фарҳангӣ метавонад, тамоми як давраи таърихӣ, тамаддун ё минтақаро дарбар гирад ва як навъи мушаххаси фарҳангро (асрҳои миёна, эҳё ва ғайра) ифода кунад.

Муҳаққиқ Д.Раҳмонова чунин овардааст: «Таҳлили манбаъҳои мавҷуда фаҳмиши маҳдудтари анъанаро нишон дод, ки дар дохили гурӯҳҳои мушаххас (ҷамоатҳои этникӣ) вучуд дорад. Аз ин нуқтаи назар, он бо фарҳанги анъанавии этникӣ ё қисматҳои алоҳидаи он (фолклор, санъати мардумӣ) баробар карда мешавад. Ғайр аз ин ҳама чизе, ки бо анъана алоқаманд аст, ҳамчун беҳтарин, аслитарин ва олитарин арзёбӣ мешавад» [139, с. 41-42].

Бисёре аз олимони соҳаи этнографӣ, фалсафӣ, сотсиологӣ, равоншиносӣ ва педагогӣ фарҳанги мардумиро омӯхтаанд. Хар яки онҳо чанбаи хоси фарҳанги мардумӣ, аз ҷумла соҳаҳои зеринро омӯхтаанд:

- «фолклори шиғоҳӣ (афсонаҳо, ривоятҳо, дostonҳо, зарбулмасалу мақолҳо, муаммоҳо, афсонаҳо, шеърӯ таронаҳои маросимӣ);
- мусиқӣ, эҷодиёти халқӣ (сурӯдҳои тақвимӣ ва маросимӣ, тӯёна, аллаю лолоиҳо, сурӯдҳои касбу кори гуногунро ифодакунанда ва созҳои халқӣ);
- рақсҳои халқӣ, хореография (рақсҳои маросимӣ, идона ва харрӯза);
- ҳунариҳои мардумӣ (гулдӯзӣ, бофандагӣ, кулолгарӣ, кандакорӣ дар ҷӯб ва ғайра);
- анъанаю маросимҳо ва идҳои мардумӣ (идҳои тақвимӣ, маросимҳои оилавӣ ва маишӣ, расму оинҳо);
- бозиҳои халқӣ ва фолклори бачагона (қофиябозӣ, шумуракҳо, бозиҳои серҳаракат, бозӣ-шеърҳо);
- таомҳои миллӣ (таомҳои анъанавӣ, усулҳои пухтупаз, фарҳанги дастархондорӣ ва ғайра)» [12; 27; 60; 88; 97].

Дар як миллат, ҳама чиз аз анъана, тарбия, интиқоли таҷриба ва шиносӣ бо мероси миллӣ, ки робитаи байни наслҳоро таъмин мекунад, оғоз меёбад. Рушди фарҳанг ба хусус фарҳанги мардумӣ, тарбияи ҷомеаро баланд мебардорад. Дар натиҷа, мафҳумҳои «анъана», «мерос» ва «пайвастагӣ», вақте ки дар як контекст ҷойгир мешаванд, як силсилаи синонимӣ мебошанд, ки охиринаш бартарӣ дорад ва аҳаммияти онтологӣ дорад. Омӯзиши анъана тавассути вазифаи пайвастагӣ ягонагӣ ва муборизаи муқобилҳоро инъикос мекунад: устуворӣ ва тағйирпазирӣ, устуворӣ ва динамизм.

Агар анъана тавассути фаъолияти эҷодӣ ғанӣ гардонида шавад, он шаклҳо, усулҳо ва техникаҳоро такмил медиҳад, меъёрҳо ва амсилаҳои

мавҷударо тақвият медиҳад, муносибатҳои эмотсионалӣ ва арзишӣ ба сатҳи нав мерасанд. Бо итминон метавон гуфт, ки анъана дар мундариҷаи худ тамоми хусусиятҳои рушди ҷомеа, сатҳи дастовардҳо, устувории фарҳанг ва арзишҳои онро дар тӯли замон инъикос мекунад.

Ҳангоми баррасии кулли анъанаҳо муҳим аст, на ба тағйирпазирии сохтори асосӣ, ки маъно ва мундариҷаи фарҳанги мардумиро дарбар мегирад, балки ба ҳамгироии кӯҳна ва нав, ки он ҳо мантиқан якдигарро пурра мекунанд диққат диҳем. Бо эҷоди чизи нав анъана хусусиятҳои худро бо таҷрибаи қаблан андӯхташуда пур мекунад. Дар асари илмӣ Б. Маҷидова гуфта шудааст, ки: «Раванди рушди арзишҳо, анъанаҳо ва расму оинҳои фарҳангӣ дастурҳо ва тавсияҳоро барои тарбияи насли ҷавон, баланд бардоштани сатҳи баланди фарҳанги волидон ва ҳамзамон беҳтар кардани тарбияи оилавӣ дарбар мегирад» [104, с .32].

Имрӯз мо мебинем, ки чӣ тавр кӯҳна тадриҷан ба нав роҳ медиҳад. Иҷрои вазифаҳои калидӣ пайвастагии фарҳангиро таъмин мекунад, вазифаҳои танзимкунанда, муоширатӣ, таълимӣ ва муайянкунандаро таъкид менамояд.

Функцияи танзимкунанда анъанаҳо, системаи меъёрҳои иҷтимоӣ ва қоидаҳои рафторро муайян мекунанд, ки муносибатҳои байни одамонро ба танзим мебарорад. Он меъёрҳоро барои он амале, ки иҷозат дода шудааст ва и ҷозат дода нашудааст муқаррар намуда, фазои ахлоқии ҷомеаро ташаккул меди ҳад.

Дар оилаи анъанавии тоҷикон меъёрҳои эҳтиром ба калонсолон ва кумаки мутақобила байни хешовандон ва ҳамсоягон ҳамеша қатъиян риоя карда мешаванд. Ин арзишҳо барои насли ҷавон ҳамчун кутубнамои ахлоқӣ хизмат мекунанд.

Фаъолияти муоширати интиқоли таҷриба, дониш ва маъноҳои фарҳангӣ аз калонсолон ба хурдсолон аст. Фолклор, расму оинҳо ва идҳо муколама байни наслҳо мебошанд, ки дар он иштироки муштаракӣ кӯдакон ва калонсолон муттаҳид намуда, ҳисси ифтихор ба фарҳанги миллии худро баланд мебардоранд.

Вазифаи тарбиявӣ ин инкишоф додани самтҳои арзишӣ, хислатҳои ахлоқӣ, ватандӯстӣ, эҳтиром ба меҳнат ва калонсолон ба шумор меравад. Афсонаҳои мардумӣ, мақолҳо ва ривоятҳо ба кӯдакон фаҳмишро оид ба некӣ ва бадӣ, адолат, ростқавлӣ ва меҳнатдӯстиро ташаккул дода, хислати ахлоқиро тарбия менамоянд.

Худогоҳӣ ба муқоисаи худ бо дигарон нигаронида шудааст. Ба кӯдакон омӯзонидани мешавад, ки ба фарҳанг, забон ва ҷанбаҳои таърихии мардуми худ диққатро равона созанд, ки барои худро ҳамчун як қисми ҷомеа дарк намудан ёрмӣ мерасонад. Ворид намудани унсурҳои фарҳанги миллий ба ҳаёти кӯдакон ба онҳо кӯмак мекунад, ки ҳисси ифтихор аз фарҳанги миллий, ҳувияти худро нигоҳ доранд.

Дар синни томактабӣ, маҳз ҷашнҳои мардумӣ, расму оинҳо, анъанаҳо ва бозичҳои халқӣ (бозичаҳо), ки аз насли калонсол ба кӯдакон мерос мондаанд, ба дарки зебоии табиати ватан, беназирӣ ва сарвати он мусоидат мекунанд.

Н.П.Сакулина хусусиятҳои дарки кӯдаконро аз асарҳои санъати халқӣ таҳлил намуда, чунин қайд кардааст: «Кӯдакони синни томактабӣ ба бисёр асарҳои наққошони мардумӣ, кандакорон ва гулдӯзон наздик буда, мо ҳияти онро дарк менамоянд. Кӯдакони синни томактабӣ онҳоро нисбат ба расмҳои ҳаҷман калон ё ҳайкалҳои бузург амиқтар ва пурратар дарк мекунанд, мураббияи муассисаи томактабӣ дар рушди завқи бадеии кӯдакон ва роҳнамоии эҷодиёти тасвирии онҳо кӯмаки калон мерасонад» [141,с.125].

Ворид намудани тарбияи ватандӯстӣ ба барномаи таълимии муассисаҳои томактабӣ на танҳо шинос шудан бо расму оин ва анъанаҳо, балки ворид кардани мундари ҷаи санъати тасвирӣ ва амалӣ ҳамчун, унсури асосии фарҳанги миллиро дарбар мегирад.

Бешубҳа, фолклори миллий аксар вақт дар раванди тарбияи эҳсосоти ватандӯстӣ ба нуқтаи ибтидоӣ табдил меёбад. Ин ақидаҳо ба ташаккули рафтор, воқуниши эмотсионалӣ ва эҳтиром ба фарҳанги худ таъсир мерасонанд. Муоширати ҳаррӯза бо фарҳанг, бозичҳои мардумӣ

тадричан ба як машғулияти дӯстдошта табдил меёбад ва кӯдак ба ҳар як ҷузъиёти он диққат медиҳад. Қобили зикр аст, ки сол ҳои пеш бибиҳо барои набераҳояшон аз ду ҷӯб лӯхтак месохтанд. Ҳар як бибӣ дар сари лӯхтак як нақши беназир месохт (тугма ё доираи картонӣ ҳамчун сар хизмат мекард). Ин нақшҳо аз ҳамдигар фарқ мекарданд ва санъати миллии ҳар як минтақаро дар маҷмӯи инъикос менамуданд. Духтарон аз модарон ва бибиҳои худ тарзи омода намудани чунин нақшҳоро меомӯхтанд, илова бар ин аз ҳар як духтар интизор буданд, ки нақшҳои худро дар болиштҳо ва рӯйпӯшҳо (ки қисми маҳр буданд) гулдӯзӣ кунанд. Чунин фаъолиятҳо ба ҳифзи решаҳои санъати мардумӣ мусоидат менамуданд.

Имрӯз, бо сабаби рушди технология, паҳншавии гадҷетҳо кӯдакон аз бозӣ бо лӯхтакҳо, ташкили консертҳои ҳаваскорон даст кашидаанд, тадричан беназирии ороишоти мардумӣ, нақшу нигорҳо, анъанаҳо ва расму оинҳоро фаромӯш кардаанд.

Ҳангоми таҳлили хусусиятҳои фарҳанги халқӣ мураккабшавии омезиши арзишҳои моддӣ ва маънавӣ қайд карда шудааст. Ҳангоми баррасии анъанаҳо қайд кардан зарур аст, ки онҳо беҳтарин таҷрибаҳои халқ ва як миллатро ифода намуда, беҳтарин усулҳо ва воситаҳои тарбияи насли ҷавонро инъикос менамоянд. Дар ин ҷо ду ҷанбаҳои таҷрибаи иттилоотӣ ва таҷрибаи амалиро аз ҳамдигар фарқ кардан мумкин аст. Аввалин бо интиқоли таҷриба аз насл ба насл алоқаманд аст, ки онро «хиради асрҳо» меноманд, ки он ҳамчун маҷмӯи зиёди иттилоот ташаккул ёфта, ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро инъикос намуда, «хиради ҳамаи табақаҳои ҷомеаро» аз насл ба насл интиқол медиҳад [144; 15].

Фарҳанги анъанавии мардумӣ на танҳо ҷаҳонбинии миллий, тафаккури мардумӣ, анъанаҳои идона, маросимӣ ва оилавии онҳо, инчунин стереотипҳои рафтории этниқиро дар муҳити табиӣ ва ҷомеа, балки фарҳанги бадеии мардумиро (арзишҳои бадеии мушаххаси халқ инчунин шаклҳои этниқии вучуд, ҳифз ва интиқоли онҳо) дарбар

мегирад. Анъанаҳо ҳамчун арзиши фарҳангӣ, асоси фарҳанги бадеии мардумиро ташкил медиҳанд. Ҳангоми омӯзиши масъалаҳои фарҳанги мардумӣ, эҷодкорӣ ва фолклор бояд қайд кард, ки фарҳанги мардумӣ ҳамчун муҳити бунёдӣ хизмат намуда, ба рушди фолклор ва эҷодкорӣ ёри мерасонад. Фарҳанги анъанавии мардумӣ ҳам шаклҳои моддӣ ва ҳам ғайримоддиро аз худ кардааст, аз ин рӯ, ҳам фолклор ва ҳам эҷодкорӣ ҳамчун ҷузъҳои вобаста ба ҳамдигар баррасӣ мешаванд.

Таваҷҷуҳ ба андешаҳои мавҷудии педагогҳо, равоншиносон, рассомон ва дигар мутахассисони ин соҳа қобили қабул мебошад.

	Ному насаби пурраи олимони муҳаққиқон	Мавқеъҳо ва назарҳо
1	Пабло Пикассо	Ҳар як кӯдак рассом аст. Мушкилӣ дар он аст, ки шумо пас аз кӯдакӣ рассом боқӣ монед.
2	Н.Н. Лузин	Ҳар қадар мактаб қадимтар бошад, ҳамон қадар арзишмандтар аст. Зеро мактаб маҷмӯаи усулҳои эҷодӣ, анъанаҳо ва анъанаҳои шиғоҳӣ аст, ки дар тӯли асрҳо дар бораи олимони гузашта ва ҳозира, усулҳои кори онҳо ва назари онҳо дар мавзӯи тадқиқот ҷамъ шудаанд. Ин анъанаҳои шиғоҳӣ, ки дар тӯли асрҳо ҷамъ шудаанд ва набояд ҷоп ё расонида шаванд, ба онҳое, ки барои чунин корҳо номуносиб доништа мешаванд, ин анъанаҳои шиғоҳӣ ганҷҳое ҳастанд, ки ҳатто тасаввур кардан ё қадр кардани самаранокии онҳо душвор аст.
3	Сакулина Н. П.	Ҳунари ороишии халқӣ ба манфиатҳои кӯдакон ҷавобгӯ аст, дар синни калони томактабӣ, барои дарки бадеии онҳо ғизои ғанӣ фароҳам оварда, рушди эстетикаи онҳоро таъмин намуда, аввалин таҷрибаҳо ва баҳо додан ба зебогиҳо мебошад.
5	Ушинский К. Д.	«Агар тарбия нотавон набошад, бояд оммавӣ гардад» Ӯ фолклорро воситаи дурахшони ошкор кардани хувияти миллии ва тарбияи эҳсосоти ватандӯстӣ медонист.
6	Усова А. П.	Тарбия дар ин синну сол аз омода кардани замина барои ба воя расонидани онҳо дар фазое пур аз тасвирҳои зинда, рангҳои дурахшони кишвари ӯ иборат бошад.
7	Неменский Б. М.	кӯдак бояд «...бо тамоми эҳсосот ва ҳиссиёти худ ба решаи фарҳанги мардумии худ пайваст бошад».
8	А. А. Волкова	«Парвариши эҷодкорӣ таъсири бисёрҷанба ва мураккаб ба кӯдак аст. Мо дидем, ки фаъолияти эҷодии калонсолон ақл (дониш, тафаккур, таҳайюл), ҳислат (ҷасорат, истодагарӣ) ва эҳсос (<i>муҳаббат ба зебоӣ, шавқ ба тасвир, андеша</i>)-ро дарбар мегирад. Мо бояд ҳамин ҷанбаҳои шахсияти кӯдакро парвариш диҳем, то эҷодкориро дар онҳо самаранок инкишоф дода тавонем».

Давоми ҷадвал		
9	Сухомлинский В. А.	«Манбаъҳои эҷодкорӣ ва истеъдоди кӯдакон дар нӯги ангуштони онҳост. Ба таври маҷозӣ, ангуштон бо ҷӯйборҳои беҳтарине, ки сарчашмаи тафаккури эҷодиро ғизо медиҳанд, ҷористанд».
10	Виготский Л.С.	Эҷодкории кӯдакон «азхудкунии ҳамаҷониба», шартӣ мавҷудияти кӯдак дар ҳаёти ҳаррӯза аст, ки заминаро барои ҷалби онҳо ба фаъолиятҳои эҷодӣ бидуни интиҳоби махсус фароҳам меорад.
11	Н. Н. Поддяков	Эҷодиёти кӯдакон «хусусияти амиқи шахсӣ» дорад ва бо беназирии шахсияти кӯдак ва таҷрибаи дар фаъолияти бадеӣ ҷамъовардаш муайян карда мешавад.
12	А.П.Усова, Н.П.Сакулина, Е.А.Флерина, Н.С.Карпинская, В.М.Федяевская.	Шинос шудан бо асарҳои санъати халқӣ дар кӯдакон аввалин тасаввуроти равшани таҳайюлиро дар бораи Ватан, фарҳанги он бедор мекунад, ба инкишофи эҳсосоти ватандӯстона ва байналмилалӣ мусоидат мекунад ва онҳоро бо ҷаҳони зебӣ шинос мекунад.
13	Флерина Э. А.	Халқ ба воситаи бозича ба кӯдак санъати оддӣ, самимӣ ва аввалин дараҷаро медиҳад. Он барои кӯдак наздик ва фаҳмо аст, зеро он санъати ҳақиқӣ буда, ба кӯдак шодию фараҳ мебахшад, маҳорати дидан ва фаҳмидани ҳаёти атрофро меомӯзонад.
14	Акрамова М.Х.	Урфу одат ва анъанаҳо ду дарёи ба ҳам алоқаманд мебошанд, ки тавассути онҳо наслҳои калонсол таҷрибаи рафтори иҷтимоӣ, эътиқод ва эҳсосоти ахлоқии худ ва усулҳо ва техникаҳои фаъолияти иҷтимоиро ба ҷавонон мерасонанд. Дар синни томактабӣ ҳифз ва интиқол додани фарҳанги мардумӣ муҳим аст, зеро маҳз дар ҳамин синну сол шахсияти кӯдак ташаккул ва инкишоф меёбад, анъанаҳо ва расму оинҳои мардумӣ шаҳрвандӣ ҳақиқиро тарбия мекунад.
15	Шарифзода Ф. ва Файзалиев Ҷ.	«Андешаҳо ва эътиқодҳои арзишманди шоирон, нависандагон, олимони мутафаккирони асримиёнагии форсу тоҷик бар пояи принципҳои дини поки ислом, Қуръони Карим ва анъанаҳо ва ҳадисҳои Паёмбар Муҳаммад (с) асос ёфта буданд. Онҳо дар ҳамбастагӣ бо ислом ҷомеаи мусалмононро дар нимҷазираи Арабистон, Ховари Миёна, Хуросон, Эрон, Мовароуннаҳр ва дигар қисматҳои ҷаҳон ташкил доданд. Аз ҷумла, эътиқодҳои таълимӣ ва педагогӣ онҳо нишон медиҳанд, ки одамон бояд мантиқ, мафҳум ва мундариҷаи воқеан созандаи исломро дарк кунанд, ислом аз одамон покии маънавӣ ва ҷисмониро талаб мекунад, он дини созанда ва ҳаётан муҳим аст».
16	Қодиров Қ.Б.	«Афкори педагогӣ халқи тоҷик бо сарчашмаҳои ибтидоии худ касро ба ҳайрат меандозад, ки таърихи зиёда аз се ҳазорсола дорад. Дар давраҳои зиёде таърихӣ афкори педагогӣ халқи тоҷик бетағйир ва якхела намонда, доимо инкишоф ёфта, боз рангинтар гардидааст».

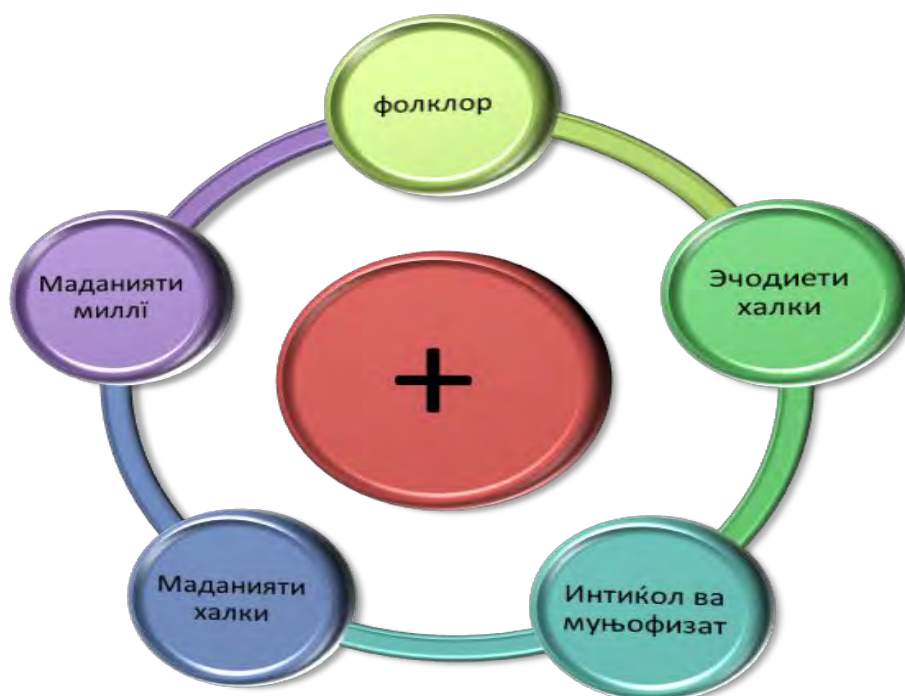
Давоми ҷадвал		
17	Паҳлавонов А.	«Бузургии афкори педагогии ин мутафаккирон дар он буд, ки онҳо бо асарҳои адабӣ ва педагогии худ ба ташаккули тафаккури педагогии мардум таъсир расонида, нақши мактаб ва мураббияро дар тарбияи шахсияти ҷамаҷониба ва некӯкор дар ҷомеа, дар ташаккули хислатҳои ахлоқӣ, дар рушди сатҳи қобилиятҳои зеҳнӣ, маънавӣ ва ҷисмонии инсон дар ҳаёти ҷомеа нишон дода, инчунин камбудҳои низоми таълими насли ҷавонро ошкор карданд, ки барои дарки имрӯзаи он аҳаммияти калон дорад».
18	Х. Афзалов ва Б. Раҳимов	«Омӯзиши таърихи мактаб ва афкори педагогии мардуми тоҷик бешубҳа саҳми назаррасе дар баланд бардоштани сатҳи фарҳанг ва тақмили маҳорати педагогии мураббӣ оянда хоҳад гузошт».

Дар асоси ин муносибатҳо як низоми беназири арзишҳои ин ҷомеа, ва фарҳанги он ташаккул меёбад, ки дар навбати худ амсилаҳои муайяни рафториро эҷод намуда, рафтори ин миллатро ба танзим мебарорад.

Арзишҳои миллӣ дар натиҷаи огоҳии миллат аз ниёзҳои худ, нисбат ба ашёи ҷаҳони атроф, ки дар натиҷаи муносибати арзишманд тавассути арзёбӣ амалӣ мегардад, ташаккул меёбанд. Муносибати арзишманд ҷузъи зарурӣ дар ташаккули самти арзишмандӣ, фаъолият ва муносибатҳо мебошад, ки дар равиши тарбия инъикос меёбанд. Муносибатҳои арзишманд ба миллат дар тӯли ҳаёт инкишоф меёбанд ва тавассути таълиму тарбия аз насл ба насл интиқол дода мешаванд. Дар ин маврид муҳаққиқ Д. Одилзода қайд менамояд: «Арзишмандии этнопедагогика (педагогикаи халқӣ) аз он бармеояд, ки он аз ҳаёти ҳаррӯзаи халқ сарчашма гирифта, орзую умедҳои ӯро фаро мегирад. Бояд зикр кард, ки омилҳои этнопедагогӣ неруи таъсиррасонӣ ба ҳиссиётҳои шуури ахлоқӣ ва худшиносии миллию ҳештаншиносиро доранд» [144; 15].

Ҳангоми таҳлили онҳо мо қайд намудем, ки фолклор ҳамчун анъанаи шифоҳии ҷаҳонбинӣ, анъанаҳо ва арзишҳои ахлоқии мардумро, ки аз насл ба насл инти қол дода мешавад, инъикос намуда, санъати халқиро (хунарамандӣ, санъати ороишӣ ва амалӣ) воситаҳои муаррифии

онҳо ме ҳисобад. Ин робитаро дар шакли нақша чунин инъикос намудем:

Кӯдаке, ки дар фазои эҳтиром ба фарҳанги ватанин ҳуд ба воя мерасад, меъёрҳои рафторро аз ҳуд менамояд, назокати расму оинҳои мардумиро дарк намуда, эҳсоси ягонагӣ бо халқу кишвари ҳудро инкишоф медиҳад.

Аз нуқтаи назари илми педагогӣ шинос кардани кӯдакон бо фарҳанги миллии ба ҳалли як қатор масъалаҳои таълимӣ мусоидат мекунад:

1. Ташаккули мафҳумҳои ахлоқӣ ва эҳсосоти ватандӯстона;
2. Инкишоф додани завқи эстетикӣ ва дарки бадеӣ;
3. Тақвияти муносибати мусбати эмотсионалӣ нисбат ба забони модарӣ, мусиқӣ, суруд ва санъати тасвирӣ;
4. Инкишоф додани фаъолияти иҷтимоӣ, эҳсосӣ ва ҳисси эҳтиром ба фарҳанг ҳо гуногун.

Дар Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст: «Низоми таҳсилоти томактабӣ барои тарбияи шахсиятҳои мутавозин, ки забони модарии ҳудро хуб медонанд,

ба фарҳанги худ эҳтиром мегузоранд ва барои муоширати байнифарҳангӣ омодаанд, равона шудааст. Барномаи таълимӣ чузъҳои этникиро ба ҳама намудҳои фаъолиятҳои кӯдакон бозӣ, таълимӣ, бадеӣ, эҷодӣ ва мусиқӣ ворид мекунад» [150, с.69]. Таваҷҷуҳ ба аз ёд кардани далелҳо нест, балки ба таҷриба ва амалӣ кардани онҳо равона карда шудааст: кӯдакон на танҳо ба ҳикояҳо дар бораи ид гӯш медиҳанд; онҳо дар намоишномаҳо иштирок меkunанд, сурудҳои халқӣ месароянд ва ҳунармандӣ меkunанд; гурӯҳро бо истифода аз нақшу нигорҳои халқӣ оро медиҳанд.

Аммо, муҳим он аст, ки хатарҳои эҳтимолии расмӣ кардани мундариҷаи этникифарҳангӣ ба назар гирифта шаванд. Баъзан мураббӣён бе дарки амиқи маънои онҳо, бо истифодаи сатҳӣ аз рамзҳои инфиродӣ (либосҳо, сурудҳо, мақолҳо) маҳдуд гашта, боиси аз даст додани робитаи зинда бо анъана мегарданд. Барои пешгирӣ аз чунин хатогоҳо зарур аст, ки кӯдаконро ҳамчун иштирокчиёни чорабиниҳои фарҳангӣ дастгирӣ намуда, ба онҳо барои ҳисси шодмонӣ аз эҷодкории худ, шинос шудан бо анъанаҳо тавассути бозӣ, меҳнат ва муошират кӯмак мерасонад.

Масалан, ташкили гӯшаҳои этнографии интерактивӣ, ташкили семинарҳо оид ба ҳунариҳои мардумӣ ва намоишҳои театри дар асоси афсонаҳои мардумӣ на танҳо шавқу рағбатро афзун мекунад, балки муносибати шахсии кӯдакро бо арзишҳои фарҳангӣ низ ташаккул медиҳад. Ин равиш фарҳанги миллиро ба манбаи зиндаи таълим, на ба унсури расмии барномаи таълимӣ табдил медиҳад.

Фарҳанги милли имрӯз ҳамчун воситаи муҳими рушди маънавӣ ва ахлоқӣ хизмат мекунад. Унсурҳои асосии он моддӣ, маънавӣ, иҷтимоӣ ва бадеӣ, ки бо ҳам алоқаманд буда, як системаи кулро ташкил дода, ҳувияти миллиро муайян мекунад. Вазифаҳои гуногуни анъанаҳои мардумӣ дар тарбияи кӯдакони синни томактабӣ махсусан муҳим ба ҳисоб мераванд.

Дар заминаи таҳсилоти муосир муҳим аст, ки эҳтиром ба анъанаҳоро бо фаҳмиши эҷодии мероси фарҳангӣ муттаҳид намуда, ба равиши фаъолиятӣ таъя карда, фарҳанги миллиро қисми зиндаи раванди педагогӣ гардонем.

Арзишҳои этникофарҳангӣ, системаи роҳнамои маънавӣ ва моддиро ифода мекунанд, ки ҷаҳонбинии хос, анъанаҳои ғанӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва арзиши мероси фарҳангии халқро ошкор мекунанд. Онҳо ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи раванди таълим ба рушди шахсияти кӯдак ҳамчун дорандаи фарҳанг, ватандӯсти кишвари худ ва шаҳрванди ҷомеаи бисёрмиллат мусоидат мекунанд.

Имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дастуре барои шинос кардани насли ҷавон бо фарҳанги милли содир кардааст. Қобили зикр аст, ки баргузориҳои озмунҳои гуногун дар мавзӯҳои ватан, зарғариҳои милли ва санъати эҷодӣ ба таври ҳатмӣ сурат мегирад. Боздид аз осорхонаҳо дарбарномаҳои таълимии томақтабӣ ҳатмӣ аст.

Дар зермуҳити “Инкишофи иҷтимоӣ”-и Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз таваллуд то 7(6) солагӣ) чунин оварда шудааст: «Ҳар як педагог бояд ба таври том дарк намояд, ки дар кӯдакон ташаккул додани боварӣ ба худро мавриди бепарвоя зоҳир намудан нисбат ба ҳиссиёт ва таасуроти онҳо ғайриимкон аст. Танҳо мавриди дар хотир нигоҳ доштани он ки ҳар як инсон, аз ҷумла кӯдак низ ба фикри шахсӣ, хоҳиши худ ҳуқуқ дорад, сифатҳои хушмуомилагӣ ва таҳаммул доштан ба якдигарро омӯзонида метавонем» [151, с.106].

Ба ақидаи педагоги ватанӣ Б.Мачидова: «Саёҳат ба объектҳои гуногуни таърихӣ, осорхона, ба назди ҳайкалу нимпайкараҳо, ба табиат (вобаста ба маҳали зист), кӯчаю хиёбонҳо (махсусан, дар арафаи иду ҷашнвораҳо), гулгашту боғҳо ба бӯй гардондани олами эмотсионалӣ, донишу таасуротҳо оид ба муҳити зист ва инкишофи эстетикӣ кӯдакон таъсир мерасонад. Дар асоси ба ҳисобгирии хусусиятҳои идроки кӯдакон, вазифаҳои тарбиявӣ, муайян кардани мазмун ва усулҳои ташкили кӯдакон вазифаи мураббия аст» [107, с. 54]

Арзишҳои этникофарҳангӣ, ки дар ҳаёти кӯдакони синни томактабӣ мақоми намоёнро ишғол мекунанд, ба онҳо кӯмак мекунанд, ки арзишҳои ахлоқӣ ва маънавии мардуми ватани худро дарк ва қадр кунанд. Мутолиаи асарҳои нависандагон ва шоирони халқӣ дар онҳо фаҳмиши некӣ ва бадӣ, адолат, меҳнат, кӯмаки мутақобила, эҳтиром ба калонсолон ва муҳаббат ба табиат, забони модарии худро инкишоф медиҳад. Шинос намудан бо асарҳои ҳунармандон ва дигар устоҳои халқӣ қадрдониро барои дарки зебоӣ бо фарҳанги мардумиро таъмин мекунад.

Таъсири арзишҳои этникофарҳангӣ на танҳо дар ҳифзи мероси фарҳангӣ, балки дар робитаи маънавии байни наслҳо низ инъикос меёбад. Шиносоӣ бо санъати мардумӣ метавонад, боиси тағйирот дар тафаккури кӯдаки синни томактабӣ гардад, дарки зебоиҳои олами атроф ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки ифтихору эҳтиромро нисбат ба мардуми худ ва фарҳангҳои дигар эҳсос кунанд. Ин андеша ба он таъкид дорад, ки: “Дарк намудани зебоии табиати атроф мусаввараҳо, намунаҳои гуногуни санъат, ҳаёту маишати ҳаррӯза, ки аз онҳо ҳаловат мебарад, умумият ва хусусияти ҳамагуна зебоиро фарқ мекунад ва майлу рағбати худро барои эҷод кардани зебоӣ ҳангоми расмкашӣ, суробсозӣ, гулмонӣ, мусиқӣ, суҳанронӣ, рақсу суруд бо ҳамсолону калонсолон зоҳир менамояд” [28, с. 4].

Амалияи таълим нишон медиҳад, ки ҳавасмандгардони кӯдакон барои омӯختан ва ошно шудан бо арзишҳои этникофарҳангӣ омили муассири рушди шахсияти онҳо мебошад. Муайян карда шудааст, ки ворид кардани амалҳо бо гил дар машғулиятҳои суробсозӣ муносибати кӯдакро бо асарҳои санъат қомилан тағйир медиҳад. Тавассути иштирок дар чорабиниҳои фарҳангии халқӣ, шиносоӣ бо ҳунарҳои мардумӣ, таомҳои миллӣ, бозиҳои халқӣ ва эҷодиёти бадеӣ, кӯдакон муносибати мусбати эмотсионалиро нисбат ба фарҳанги худро инкишоф медиҳанд. Муҳим аст, ки ин муаррифӣ мувофиқ ба синну соли кӯдак сураат гирад,

дар онҳо ҳисси кунҷковӣ, эҷодкорӣ бедор намуда, тахайюлотӣ онҳоро инкишоф диҳад.

Таъкид намудан ба маврид аст, ки яке аз роҳҳои беназири дарки санъати мардумӣ аз ҷониби кӯдакон ва ташаккули муносибати дуруст ба хунарҳо, ин муҳити хонаводагӣ ба шумор меравад. “Муҳити оилавӣ ин хонавода, оила-падару модар, бобою бибӣ, бародару хоҳарони хурду калон, ки дар доираи он кӯдак ба дунё омада тарбия ва таълими аввалини худро мегирад. Маҳз муҳити оилавӣ ва таъсири аҳли хонавода ба ташаккулёбии шахсияти кӯдак таъсир мерасонад” [85,с.29].

Оила инчунин ҳамчун роҳи инкишофи анъанаҳои этникофарҳангӣ хизмат мекунад. Ҳангоми мондани қадамҳои аввалини худ, кӯдак аллакай бо анъанаҳо ва расму оинҳои мардумӣ (масалан, гахворабандӣ, муйсаргирон, хатна ва ғайра) ошно аст. Шиносоии минбаъдаи кӯдак бо фарҳанги мардумӣ бо калон шуданаш идома меёбад. Дар аввал кӯдак аз маъноӣ расму оинҳо беҳабаранд, онҳо тадриҷан маъно ва зарурати онҳоро дарк мекунанд. Баъзан духтарон бо модаронашон дар интихоби либоси мувофиқ барои як маросими махсус ҳамкорӣ мекунанд; онҳо бо ифтихор дар идҳо либос (чақан) мепӯшанд, баъзеҳо дар чашни Наврӯз ва ғайра ғаълола иштирок мекунанд.

Бозиҳои миллӣ низ таваҷҷуҳи писаронро ҷалб мекунанд. Кӯдаконе, ки дар ихтоси санъати мардумӣ, расму оинҳо ва фарҳанг ба воя мерасанд, бо қадрдонии худ ба арзишҳои мардумӣ фарқ мекунанд. Дар муҳити оила, кӯдакон бори аввал бо расму оинҳои мардумӣ, чашнҳои идона ва истифодаи мақолҳо ва сурудҳо дучор мешаванд. Таъсири тарбиявии оила вақте тақвият меёбад, ки онро муассисаи таълимӣ кӯдакистон ё мактаб дастгирӣ намояд. Ташкили чорабиниҳои муштарак, семинарҳои эҷодӣ, намоишномаҳои театрий (мундари ҷа аз афсонаҳои халқӣ) ва чорабиниҳои бадеӣ-намоишӣ шароитро барои аз худ кардани меъёрҳо ва арзишҳои фарҳангӣ фароҳам меорад.

Қайд кардан муҳим аст, ки арзишҳои этникофарҳангӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои таълимӣ, маърифатӣ ва иҷтимоӣ кумаки бебаҳо

мерасонанд. Ҳамаи дастовардҳо дар ин самт хислатҳои ахлоқиро баланд мебардоранд, эҳсоси эҳтиром ба фарҳанги миллии худ ва омодагӣ ба муколама бо намояндагони дигар халқҳоро тарбия меkunанд.

1.2. Ҷанбаҳои равонӣ ва педагогии шинос кардани кӯдакони синни калони томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ

Ташаққули шахсият аз синни кӯдакӣ оғоз мешавад. Маълум аст, ки давраи томактабӣ барои қобилияти омӯхтан, дарк намудан, ҳисс кардан ва ташаққули хотираи дарозмуддат тавсиф мешавад. Ҳама малакаҳо ва қобилиятҳое, ки дар овонӣ кӯдакӣ ба даст оварда шудаанд, дар тӯли ҳаёт бо онҳо боқӣ мемонанд.

Давраи томактабӣ имконияти инкишофи ҳиссиётҳои баланди иҷтимоӣ ва зебоипарастӣ фароҳам меорад. Дар барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ «Рангинкамон» дар бораи аҳаммияти ин масъала чунин қайд шудааст: «Тарбияи зебоипарастӣ аз рӯзҳои аввали ҳаёти кӯдак оғоз меёбад ва раванди мақсадноку бонизоми таъсиррасонӣ ба шахсияти кӯдак буда, бо мақсади дар кӯдак тарбия намудани қобилият, таъби парастии зебоӣ ва эҷод намудан гузаронида мешавад. Тарбияи зебоипарастӣ ҳам дар раванди машғулиятҳо ва ҳам берун аз онҳо ба нақша гирифта мешавад» [15, с. 29]. Дар кӯдакони синни томактабӣ тағйироти ғайбӣ дар рушди равонӣ, эмотсионалӣ ва иҷтимоӣ мушоҳида карда мешаванд. Ҳар як тағйиротро дар алоҳида мавриди омӯзиш қарор медиҳем.

Рушди физиологӣ:

- ташаққули системаи мушакҳо, устухонҳо ва системаи дилу рағҳо идома меёбад;
- системаи марказии асаб дар баробари тафриқабандии қисмҳои гуногуни он беҳтар мешавад;
- малакаҳои ҳаракатӣ ва ҳамоҳангсозии ҳаракатҳо беҳтар мегарданд.

Дар навбати худ, ин дар афзоиши фаъолият, афзоиши қувват ва суръати ҳаракат, инкишофи қобилияти иҷрои якчанд амал дар як машқ ва беҳтар шудани малакаҳои ҳаракатӣ инъикос меёбад.

Аз нигоҳи тасвирӣ афзоиши сатҳи тобоварӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйирот дар речаро мушоҳида кардан мумкин аст.

Аз ҷониби *системаи асаб* рушди ҳама равандҳо идома дорад, аммо ҳаракатнокии заифи он боқӣ мемонад.

Системаи нафаскашӣ пурра инкишоф наёфтааст, ки бо ниёзҳои баланди оксиген алоқаманд аст.

Системаи дилу рағҳо инкишоф меёбад ва ба суръати дил таъсир мерасонад.

Системаи мушакҳову таъғоҳҳо беҳтар фаъолият менамояд. Мушакҳо зичтар мешаванд ва кӯдак қавитар мегардад. Аз сабаби нобаробар инкишоф ёфтани мушакҳо, иҷрои машқҳои мунтазам заруранд.

Органҳои ҳиссӣ инкишоф ва такмил меёбанд.

Афзоиши назарраси қобилиятҳои маърифатӣ низ мушоҳида мешавад (тафаккур тадриҷан аз тасвирӣ-мачозӣ ба тасвирӣ-мантиқӣ мегузарад).

Таҳлили рӯйдодҳои мушоҳидашуда, муайян кардани робитаҳои сабабу натиҷа ва ташаккули ҳулосаҳои ибтидоӣ барои кӯдакон як чизи табиӣ аст. Рушди маърифатии кӯдак бо васеъ шудани луғат, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки озодона дар суҳбатҳо иштирок кунанд, нишон дода мешавад.

Хотира тағйироти назаррасро аз сар мегузаронад, ки ба кӯдак кӯмак мекунад, ки ба вазифаҳо диққат диҳад ва маълумотро тавассути қиёс такрор намоянд. Сохтори тахайюл мураккабтар мешавад, кӯдакон метавонанд тасвирҳои дохилиро эҷод кунанд, қаҳрамонҳо ва рӯйдодҳоро тасаввур кунанд, ки ин имкон медиҳад бозҳои нақшдор ва саҳнавикардашуда ҳамчун воситаҳои муассири омӯзишӣ истифода шаванд.

Педагог-равоншинос М.Нарзуллоева қайд мекунад: «Яке аз шартҳои бомуваффақият ба хотир гирифтани, дар хотир нигоҳ доштани ашё ва ҳодисаҳои олами ихотакарда дар рафти фаъолияти бозӣ ба амал меояд. Ин дар навбати худ аз ҷӯдак талаб мекунад, ки нақши ба зимма гирифтааш духтур, ронанда, ошпазро дуруст ба хотир гирад ва амалҳои лозимиро иҷро кунад»[1113, с. 22].

Тахайюли фаъол ба ҷӯдак имкон медиҳад, ки ин ғояҳоро ихтироъ, эҷод ва сипас дар фаъолиятҳои худ амалӣ кунад. Фаъолнокии тахайюлот меафзояд, ин дар рушди қобилияти эҷоди консепсия ва банақшагирии дастоварди он зоҳир мешавад. Тасвирҳои аз нав сохташуда дар вазъиятҳои гуногун пайдо мешаванд, ки бо ғанӣ ва мушаххасӣ тавсиф мешаванд.

Л. С. Виготский муайян намудааст: «Ҳар чӣ қадаре, ки ҷӯдак зиёдтар дида, шунида, аз сар гузаронад, ҳар чӣ қадаре, ки онҳоро бештар аз худ кунад, ҳамон қадар аломатҳои ашёҳоро доништа мегирад ва ҳаёли ӯ сермаҳсул мешавад»[28, с. 34].

Ғайр аз ин, ҷӯдакони синни томақтабӣ дар раванди ба хотир овардани ашёи мушоҳида шуда, диққат додан ба ҷадвали рангҳо ва ҷузъиёти хурд қобилияти хуб доранд. Ин амал ба рушди ихтиёрии ҷӯдакон кӯмак менамояд, барои мустақилона вазифаҳоро муқаррар намудан. Сипас ҷӯдак онҳоро бошуурона иҷро мекунад, ки дар натиҷа ба рушди умумии маърифатии ӯ таъсири мусбат расонида мешавад.

Гузариш аз як фаъолияти бартаридошта ба фаъолияти дигар, инчунин тағйири ангежа, ҷӯдакро тадричан барои давраи нави рушд, яъне таҳсил дар мактаб омода мекунад. Ҷӯдакон метавонанд, ашёҳои гуногунро таҳлил ва гурӯҳбандӣ (дар асоси меъёрҳои гуногун) намоянд. Дар рушди таваҷҷуҳи ихтиёрӣ, норасоиро мушоҳида кардан мумкин аст, зеро ҷӯдак қобилияти ба як ё ду ашё диққат доданро дорад.

Ҷӯдакон шавқи баланди маърифатиро нишон медиҳанд, онҳо муҳити атрофро мушоҳида меkunанд, саволҳо медиҳанд ва барои омӯختани чизҳои нав кӯшиш меkunанд. Онҳо миқдори муайяни дониш

доранд, ки ин ба онҳо имкон фаро ҳам меоварад, ки мулоҳизарон ӣ намуда, хулосаҳои зарур ӣ бароранд. Онҳо қодиранд, ки дар ҷаҳолияти ғайриҷалбкунанда кӯшиш намојанд ва диққати худро рағона созанд. Онҳо ба ҳаёлпарастӣ, эҷоди тасвирҳо ва аҷотсиатсияҳои рағбан майл доранд. Дарки зебоипарастии онҳо тадричан инкишоф меёбад. Онҳо бо шавқу ҳавас расм мекашанд, ма ҳорати муфассали баёни ашёи тасвиршударо доранд. Онҳо бо бовар ӣ аз рангҳои асосӣ (сурх, зард ва кабуд) истифода мебаранд ва онҳоро барои ифодаи ҳолати эмотсионалии худ истифода менамојанд.

Дар синни шашсолагӣ рушди иҷтимоӣ ва эмотсионалии кӯдак ба таври назаррас пеш меравад, тасаввурот дар бораи худ инкишоф меёбад, қобилияти назорат кардани рафтор ва паймоиш дар қоидаҳои қабулшуда ташаққул дода мешавад. Кӯдакон бо ҳамсолон ва қалонсолон муносибатҳо барқарор намуда, малақаҳои муоширатро аз худ мекунанд, ма ҳорати гуфтушунид кардан, эҳтиром нишон додан ба дигарон ва ҳамкориҳо меомӯзанд. Бозиҳои саҳнавиқардашуда аҳаммиати махсус пайдо мекунанд, тавассути онҳо кӯдакон нақшҳои гуногуни иҷтимоиро санҷида, тадричан бо анъанаҳои фарҳанги миллӣ шинос мешаванд.

Бозиҳои саҳнавиқардашуда мантиқан ба бозиҳои сюжетӣ–нақшдор алоқаманд мебошад, зеро он сюжет, мазмун, нақшҳо, иҷрои амалҳои гуногунро дарбар мегирад. Дар ин намуди бозиҳо ҳодисаю воқеаҳо ва амалҳо ба мазмуни асарҳо мувофиқат менамојанд.

Олими тоҷик М.Орифӣ таъкид менамојад: ”Санъати театри аз бозиҳои ҳалқӣ сарчашма мегирад. Бозиҳои саҳнавиқардашударо «ҷаҳолияти ба худ ҳоси пеш аз эстетикӣ кӯдакон» номидааст. Он мавқеи худро ҳамчун бозӣ нигоҳ дошта, чун як шакли ҷаҳолияти бадеӣ қобилияти эҷодкорӣ кӯдаконро инкишоф медиҳад” [121, с. 60].

Ба ақидаи педагоги ватанӣ Л. Иматзода “Маҳз дар рағбани бозиҳо маҳорати эҷодкорӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ инкишоф меёбад. Кӯдак дар ин рағбанд мушоҳидаҳои ҳаёти ҳаррӯза, дониш ва таҷрибаҳои андӯхтаи худро ба таври васеъ истифода бурда, ба қалонсолон пайравӣ

мекунад, дар онҳо ҳаёту зиндагии калонсолонро инъикос карда, маҳорат ва малакаҳои меҳнатнашро ташаккул медиҳад”[106, с.122].

Оид ба инкишофи кӯдакони ин давраи синну солӣ И.А.Ликова чунин баён намудааст: “Дар синни панҷ ё шашсолагӣ марҳилаи нави рушди зебоипарастӣ оғоз мешавад, ки бо дараҷаи бештари огоҳӣ ва устувории ғояҳо, эҳсосот, арзёбӣ ва амалҳои эстетикӣ тавсиф мешавад. Таҷрибаи эстетикӣ, ки дар ин марҳила ташаккул ёфтааст, заминаи асосӣ ва хусусияти муносибатро мегирад” [88, с. 62].

Кӯдакони шашсола на танҳо тарафи зоҳирии ашёӣ тасвиршударо дарк меkunанд, балки маъноӣ ботинии он ва ранги эмотсионалии тасвири бадеиро низ дарк меkunанд.

Дарки ҳиссиётӣ инкишоф меёбад, онҳо рангҳоро беҳтар фарқ меkunанд, шакл ва андозаи ашёро мефаҳманд. Маълумотҳо бештар муташаккил мешавад, кӯдак ба осонӣ рангҳои асосӣ, тобишҳо, сояҳои онҳо ва тағйиротҳои гуногунро номбар карда метавонад.

Ранг воситаҳои таъсирбахш ба шумор рафта, дар раванди омӯзиш мавқеи махсусро ишғол мекунад, кӯдакон бо он аз синни барвақтӣ шинос мешавад. Рушди ҳассосияти ранг ҳамчун, яке аз дастрастарин воситаҳои таъсирбахш дар фаъолиятҳои ороишӣ аз ҷониби А.А. Мелик-Пашаев (қобилияти истифодаи рангро ҳамчун воситаи таъсирбахш, ҳамчун ҷузъи истеъдоди бадеӣ асоснок кард) ва Л.В. Пантелеева (усули шинос кардани кӯдакони 5-7-соларо бо сифатҳои бадеӣ ва асосҳои рангорангии тарроҳиро таҳия кардааст) мавриди тадқиқоти ҷорӣ қарор гирифтааст.

Тафаккури тасвирӣ фаъолони инкишоф меёбад. Кӯдакон меомӯзанд, ки ашёро дар асоси якчанд хусусиятҳо (ранг ва шакл, ё андоза ва ранг) гурӯҳбандӣ кунанд. Тадриҷан дарки хусусияти даврии падидаҳо тағйирёбии фаслҳо, ивазшавии шабу рӯз ва тағйиротҳои гуногун инкишоф меёбад.

Хусусияти ҳосил қобилиятҳои маърифатии кӯдакони синни томактабӣ дар дарки фаъолони рамзҳо, сюжетҳо ва тасвирҳои инъикос

меёбад. Сарфи назар аз дарки абстрактии онҳо аз ҷаҳони атроф (дар аксари мавридҳо), ин бо шумораи зиёди саволҳо ва ифодаи фарзияҳои шахсии сершумор ҳамроҳӣ мешавад. Самтгирии фаъолони фазоӣ мушоҳида мегардад. Ҳисси кунҷковӣ меафзояд, баъзан кӯдак пинҳонӣ кӯшиш мекунад, ки объекти мавриди тавачҷуҳо муфассал таҳлил намояд. Онҳо ба осонӣ чизҳои нав (амалҳо, маълумот ва ғайра)-ро аз худ мекунанд.

Ашёю ҳодисаҳои ба хотир гирифташонро тавассути амалҳои фикрии тафаккур дар майнаи сар муқоиса, таҳлилу таркиб, ҷамъбасти карда, хулоса бароварда, фикрашонро ба воситаи нутқ ифода мекунанд. [101;36]

Бар асоси рушди ҳислатҳои шахсӣ, шиносоии саривақтӣ бо асарҳои фолклорӣ (афсонаҳо, ривоятҳо, масалҳо) ба ташаккули шавқ ба фарҳанги ватанӣ мусоидат менамояд.

Тадриҷан кӯдакон дарк мекунанд, ки ашё ҳо, қаҳрамонҳои асарҳои бадеӣ ё тасвирҳои бадеӣ метавонад, дар худ маънои амиқтареро пинҳон кунанд. Ин ба шартҳои муҳими аз худ кардани дастурҳои ахлоқӣ ва арзишҳои фарҳангӣ табдил меёбад.

Дар айни замон, сатҳи тафаккури абстрактӣ дар ин синну сол ҳанӯз маҳдуд аст, аз ин рӯ дастгирӣ намудан дар фаъолиятҳои тасвирӣ махсусан муҳим ба шумор меравад. Истифодаи ашёҳои воқеӣ, либосҳо, амсилаҳо ва ашёҳои бозӣ, инчунин машқҳои амалӣ дар машғулиятҳо раванди таълимиро фаҳмотар ва хотираро устувор мегардонад.

Тибқи маълумотҳои ба даст омада муайян карда шуд, ки истифодаи воситаҳои аёнӣ фаъолияти маърифатиро беҳтар менамояд, ба аз худкунии беҳтари мавод мусоидат намуда, кӯдаконро барои изҳори эҷодии ақидаи худ ташвиқ менамояд.

Дар синни панҷ ё шашсолагӣ кӯдак қобилияти иҷрои амалҳоро дар зехни худ инкишоф медиҳад. Маводи қорӣ дигар ҳуди ашё нест, балки воситаи инъикоси онҳост. Онҳо аксар вақт амалҳои тасвирӣ мебошанд, аз ин рӯ тафаккур дар ин марҳила ҳамчун тасвирӣ-маҷозӣ тавсиф

мешавад. Дар ин маврид «Мураббия бояд диққати кӯдакро бо далелу маводҳо аз ҳаёти ҳаррӯза, расмҳо, қаҳрамонони асарҳои бадеӣ ҷалб намуда, ӯро ба тасвир кардани ҳолати руҳии қаҳрамон ҳо, ҳодисаю далелҳои ҳаёти ва худро ба ҷои онҳо гузоштан ҷалб намояд» [86,152].

Ғайр аз ин, кӯдакони синни томактабӣ хоҳиши ташкил ва гурӯҳбандии иттилоотро нишон медиҳанд. Онҳо метавонанд пайдарпайии рӯйдодҳоро дарк кунанд, унсурҳои муҳим ва ғайримуҳимро фарқ намоянд, тасвирҳо ва қаҳрамонҳои гуногунро муқоиса кунанд. Ин қобилиятҳо шароити мусоидро барои истифодаи ғаёлонаи бозичҳои саҳнавиқардашуда, ғаёолиятҳои эҷодӣ, ки дар асоси афсона ва анъанаҳои халқӣ гузаронида мешаванд, фароҳам меоранд.

Воқуниши эҳсосӣ ва ҳассосият шавқи кӯдакро ба зебоигии ҷаҳони атроф шарҳ медиҳад. Дар ин синну сол кӯдакон ба мусиқӣ, зебоигии ашё ва либосҳои атроф, рафтори мусбии қаҳрамонҳои афсона ҳо ҳиссиёти баланд нишон медиҳанд. Аксар вақт, кӯдак тамошои филмҳои тасвирии мушаххасро танҳо аз он сабаб, ки он қаҳрамони зишт дорад (либосҳои ӯ хуб нестанд) ё аз сабаби рафтори бади қаҳрамон (ӯ бадҷаҳл аст), дӯст намедорад; баъзан ба мусиқӣ воқуниши қавӣ ба амал меояд (мусиқиро хомӯш кунед, ба ман маъқул нест). Ҳамаи гуфтаҳои болоро метавонем, асоси рушди шавқи эстетикӣ ва воқуниш ба унсурҳои фарҳанги миллӣ, анъанаҳо ва расму оинҳо номид. Вақте ки кӯдак таваҷҷуҳ мекунад, шавқи маърифатии ӯ меафзояд, ки ин ба раванди омӯзиши онҳо таъсири мусбат мерасонад.

Ба ақидаи Ликова И.А. «Дар давраи қалони томактабӣ кӯдакон бештар аз ҳама таҷрибаи ҳиссиётиро аз худ намуда, воқитаҳои ифодавӣ ва маводҳои тасвириро аз худ мекунанд, инчунин муҳити атрофро меомӯзанд ва «тасвири ҷаҳон»-и эстетикиро инкишоф медиҳанд, ки инро таҳқиқотҳои педагог ҳо ва равоншиносон тасдиқ менамоянд. Захираҳои бузурги психофизиологии ин давраи кӯдакӣ рушди босуръати қобилиятҳои гуногуни зеҳнӣ, амалӣ ва бадеиро таъмин мекунад» [88, с.18].

Дар ин марҳила, кӯдакон аҳаммияти риояи анъанаҳо ва расму оинҳоро дарк намуда, ҳувияти миллии худро эътироф мекунанд. Озмунҳо ва чорабиниҳо, мусобиқаҳо ки дар муассисаҳои томактабӣ ташкил карда мешаванд, ба монанди «Тоҷикистон - Ватани азизи ман», «Ҷаҳондонӣ аз забондонист» ва «Мо - ояндаи миллат ҳистем» ба кӯдакон кӯмак мекунанд, ки ба мардуми худ, арзишҳо ва сарватҳои ватани худ эҳтиром гузоранд.

Дар гурӯҳи калони томактабӣ (кӯдакони 5-6 сола) ин вазифаҳо оид ба шинос намудан бо фарҳанги миллии ва ҳунари мардуми тибқи барномаи таълимии Рангинкамон чунин пешниҳод шудааст;

- идома додани шинос намудани кӯдакон бо маҳсулоти маснуоти халқӣ, мустаҳкам намудан ва амиқ намудани донишҳо оид ба бозичаҳои тоҷикӣ ва нақшу нигори онҳо;

- пешниҳод намудани кашидани тасвирҳо аз рӯи мазмуни нақшу нигори халқии ороишӣ;

- шинос намудан бо сохти рангҳои он ва ҷузъҳои композитсия.

- идомаи шинос кардан бо нақшу нигори тоҷикӣ, таҷассуми рангҳои он, хусусияти ҳосил намудани гулҳои ороишӣ, барои ороиш истифода бурдани растаниҳоро омӯзонидан;

- шинос намудан бо нақшу нигори рассомони тоҷик;

- нишон додани тарзи тартибдиҳии нигоришҳо аз нақшу нигори тоҷикӣ;

- шинос намудан бо ҷузъҳои хос (ғунча, гулҳо, баргҳо, алафҳо, мӯйлабчаҳо, зулфҳо);

- нишон додан ва ҳосил кардани нигораҳо дар варақҳои қоғаз, ки аз рӯи шакл ба маҳсулотҳои халқӣ мувофиқанд (таксимча, рафида, коса, пиёла, кӯза, сӯзанӣ ва ғайра);

- омӯзонидани мавзун ҷойгир намудани нигораҳо;

- пешниҳоди нақшу нигор ва тарҳи онҳо дар қоғаз ва шаклҳои ҳаҷмдор, ҷузъҳои нақшу нигори тоҷикӣ, нигора дар давра (нақшу

нигори сӯзанӣ, зарф, рафида, зардевор, рӯймол), нақшу нигори керамика (коса, пиёла, кӯза) ва ғайра» [15, с.120-121].

Вазифаҳои пешниҳод гардида, дар асоси баҳисобгирии синну сол, инкишофи равандҳои фикрӣ ва малакаю маҳорати кӯдакон муайян гардидаанд. Мураббия метавонад, усулҳои фаъоли таълимиро мавриди истифода қарор диҳад.

Кӯдакони синни томактабӣ ҳамеша бошууруна кӯшиш мекунанд, ки эҳсосот ва андешаҳои худро эҷодкорона баён кунанд. Кӯдакон хангоми иҷрои фаъолиятҳои эҷодӣ дар мавзӯ шавқи зиёд зоҳир мекунанд. Инҳо метавонанд, машғулиятҳои расмкашӣ, суробсозӣ, гулмонӣ, тартибдиҳӣ, меҳнати дастӣ, мусиқӣ ё бозиҳои саҳнавиқардашударо дарбар гиранд. Ин фаъолиятҳо ба кӯдакон кӯмак мекунанд, ки иқтидори худро дарк кунанд ва худро ифода кунанд.

Таҳқиқоти Л.М. Тоҷибоева нишон медиҳад, ки "...дар гурӯҳҳои калон ва омодагӣ мураббия имкон дорад, ки бо кӯдакон қорҳои муштаракро оид ба тасвири манзараҳо ва рӯйдодҳои иҷтимоӣ ташкил кунанд ва онҳоро ҳамчун намунаҳо дар намоишномаи саҳнавӣ истифода баранд" [160, с. 19].

Илова бар ин, дар раванди сохтани лӯхтакҳо, ҳайвонот (мурғ, мурғобӣ, муш, санҷоб, шалғам), ашёро ранг карда, сипас онҳоро дар бозиҳои мизӣ истифода бурдан мумкин аст.

Ҷалби табиӣ кӯдакон ба санъати тасвирӣ махсусан қобили таваҷҷуҳ аст. Мушоҳида шудааст, ки кӯдак дар тӯли як сол метавонад, тақрибан 2000 расм эҷод кунад, ки аз ҷиҳати мундариҷа ва истифодаи рангу тобишҳо гуногун мебошанд. Ин расмҳо метавонанд руҳия, таассурот, муносибатҳо, орзуҳо ва хоҳишҳоро инъикос кунанд. Гарчанде ки ашёи дар расм буда метавонад, ба чизи воқеӣ монанд набошад ҳам, он тарҳҳои худро дорад. Кӯдакон аксар он чизро тасвир мекунад, ки бо диққат таҳлил намуда, шарҳу эзоҳи мушаххас дода ва амал ҳоро фарқ намоянд.

Кӯдакони синни томактабӣ метавонанд симои одамон, манзараҳои табиат ва ҳаёти шаҳрро тасвир кунанд, аммо дар амали онҳо тасвирҳои афсонавӣ аксар вақт зиёд ба назар мерасанд. Ҷолиб он аст, ки кӯдакон аксар вақт ногаҳони расм мекашанд, баъзан ва онҳо ба кашидани чизе шурӯъ мекунанд, ки дар назар доранд, аммо наметавонанд онро тасвир кунанд. Дар ин ҳолатҳо, кӯдак инро чунин маънидод менамояд: «Хуб...», «Пас ин тавр мешавад...», «Ҳоло ӯ (вай) меравад...» ва ғайра ҳамроҳӣ мекунад. Ҳангоми расмкашӣ кӯдак мавзӯи расмро бо истифода аз воситаҳои ифодавӣ (ранг, шакл, таркиб ва ғайра) тағйир медиҳад. Ин як далели бебаҳс аст, ки кӯдак метавонад андешаҳои худро дар ҳунармандӣ инъикос намояд ва интиҳоби мавод барои фаъолияти эҷодӣ (расмкашӣ, гулмонӣ, суробсозӣ) кумак кунад.

Дар синни 5-6 солагӣ истифодаи усулҳои тартибдиҳӣ (таҳлили комбинаторӣ, тағйир додани мавқеи фазоӣ) ба нишондиҳандаҳои меъёрӣ табдил меёбад. Муҳаққиқ Комарова Т., қайд мекунад, ки: “Фаъолияти тасвирӣ ва дигар намудҳои фаъолияти эҷодӣ, барои муоширати пурмазмунӣ байни кӯдакон ва калонсолон замина ба вучуд оварда, рӯҳу равон ва ҷисми шахсро аз таъсирҳои беруна хифз мекунад. Яъне, фаъолияти тасвирӣ вазифаи муолиҷавиро низ иҷро намуда, кӯдакони аз парешонӣ, ғамгинӣ, рафъи шиддати асаб, тарсу ваҳм ва бартарф намудани ҳолатҳои эҳсосотири нигоҳ медорад. Аз ин рӯ, ба раванди педагогӣ ворид намудани намудҳои гуногуни фаъолияти тасвирӣ ва эҷодӣ, ки кӯдакон метавонанд худро озод ифода кунанд, аз манфиатҳои ҳамагонӣ нест” [60, с. 126].

Бояд қайд кард, ки кӯдакони синни 6-7 сола ҳавасмандии бештар ба донишҷӯи иттилоотӣ нава нишон дода, ба саволҳои «чаро?», «чӣ тавр?» ва «барои чӣ?» майли зиёд доранд. Ин шавқу ҳавас дар рушди қобилиятҳои илмӣ-тадқиқотӣ нақши муҳим мебозад. [14; 26] Ин хусусиятҳо ба назар гирифта, раванди баргузори фаъолиятҳои таълимиро бомақсадона ва шавқовар ташкил менамоянд.

Мураббия дар раванди фаъолиятҳои мусаввирӣ барои шавқманд кардани кӯдакон саволҳои гуногунро пешниҳод менамояд. Ҳангоми бо саволҳои «Дар расм чӣ тасвир шудааст?», «Бо ин ашё чӣ кор мекунанд?», «Ин ашё бо ашёи дигар чӣ гуна алоқамандӣ дорад?» мурочиат намудани калонсолон, кӯдак ашёҳои дар расм тасвир шударо пурра дарк карда метавонад.

Фаъолияти нутқи кӯдак ҳангоми бозӣ аҳаммияти хос пайдо мекунад. Дар вақти бозӣ, он аз муоширати муқаррарӣ ба таври назаррас фарқ мекунад: он ифоданоктар ва эмотсионалӣ мегардад ва вобаста ба нақше, ки иҷро мешавад тағйир меёбад. Кӯдакони ин синну сол бо итминон забони модарии худро истифода мебаранд, ибораҳои соддаи муфассалро тартиб медиҳанд ва аллакай қодиранд, ки ҷумлаҳои мураккабро дуруст тартиб диҳанд. Онҳо метавонанд мундариҷаи тасвирҳоро пайваستا интиқол диҳанд, аз мафҳумҳои умумӣ, калимаҳои зидмаъно ва муқоисаҳо истифода баранд, инчунин нутқро барои банақшагирии амалҳои худ истифода баранд. Кӯдак бо ҳамсолон ва калонсолон фаъолона муошират мекунад, эҳсосот ва ниятҳои худро на танҳо тавассути калимаҳо, балки тавассути оҳанги гуфтор, имову ишора ва ифодаи чехра ифода намуда, меъёрҳои муоширатро риоя мекунад. Кӯдакон аксар вақт ибораҳои навро мустақилона аз худ мекунанд ва онҳоро мавриди истифода қарор медиҳанд.

Инкишофи нутқ дар ин давраи синну соли махсусан дар гуфтани садоҳо ба назар мерасад, талаффузи гурӯҳҳои гуногуни садо, аз ҷумла садоҳои ҳискунада, садоҳои ҳуштак ва ҷарангдорҳо беҳтар мешавад. Дар айни замон, сохтори грамматикӣ, мувофиқати талаффузҳо, огоҳии фонематикӣ, ифоданокии оҳанги нутқ ва оҳанги эмотсионалиии нутқ беҳтар мешавад.

Ҳониши шеър пурмазмунтар мегардад (кӯдак мундариҷаро беҳтар дарк мекунад ва онро тавассути интонатсия баён мекунад). Захираи луғавӣ васеъ мешавад, синонимҳо ва антонимҳо фаъолона истифода мегарданд. Хусусияти хос хоҳиши эҷоди калимаҳост. Кӯдакон ба осонӣ

ҳикояҳо эҷод мекунанд ё онҳоро дар асоси тасвирҳо аз нав нақл мекунанд ва ба тафсилот диққат медиҳанд.

Кӯдакони синни томактабӣ аллакай дар самти фазоии худ боварӣ доранд, фар қияти байни рост ва чап, ба пеш, ба қафо, боло ва поёнро фарқ мекунанд. Онҳо метавонанд то шумораи бист ҳисоб кунанд, ба саволҳо дар бораи шумора ва тартиби ашё ҷавоб диҳанд. Онҳо шаклҳои асосии геометрию мешиносанд ва номгузорӣ мекунанд: доира, байзашакл, чоркунча, росткунча, секунча ва ромб. Онҳо инчунин метавонанд доира ё чоркунчаро ба ду ё чор қисми баробар тақсим кунанд.

Тибқи тадқиқотҳои М.Нарзуллоева: «Кӯдакони давраи омодагӣ ба мактаб на тан ҳо шаклҳои геометрию фарқ карда номбар мекунанд, инчунин ашёҳои ба онҳо монандро ба хотир меоранд. Масалан, секунча ба санбӯса, чоркунча ба экрани телевизор, доира ба офтоб, байза ба лимӯ, росткунча ба дари хона ва ғайра монанд аст» [113, с. 181].

Бозӣ фаъолияти пешбарандаи синни томактабӣ, дар рушди кӯдакони томактабӣ мавқеи махсусро ишғол мекунад.

Бозӣ ҳамчун воситаи асосии таълим истифода мешавад, ки тавассути он кӯдакон малакаҳои иҷтимоӣ, зеҳнӣ ва равониро инкишоф медиҳанд [14; 17].

Тағйирот танҳо ба шакл ва мундариҷаи маъноӣ таъсир мерасонанд. Нақшҳо аллакай дар аввал таъин карда мешаванд, ки баъзан бо низоъҳо ҳамроҳ ӣ мекунанд, дар онҳо мавқеъҳои асосӣ муқаррар карда мешаванд ва ба ташаккули рафтори иштирокчиён мусоидат менамоянд.

Бозиҳои сахнавиқардашуда ва коргардонӣ метавонанд нақши пешбарро бозанд, ба кӯдакон дар таҳлил ва дарки нақшҳои иҷтимоӣ ва анъанаҳои миллӣ кӯмак расонанд. Ҷолиб он аст, ки кӯдакон на танҳо рафтори калонсолонро тақлид мекунанд, расму оинҳоро аз нав эҷод менамоянд инчунин муносибатҳои қаҳрамонҳоро омӯхта, ба эҷодӣ ғояҳои худ низ сахм мегузоранд. Фаъолиятҳои бозӣ аксар вақт ба такрори ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти калонсолон асос ёфтаанд, зеро

кӯдакон мекӯшанд, ки амал ҳои ба одамон му ҳимро тақлид кунанд. Ҳамаи ин дар маҷмӯъ, омӯзиши муассирро таъмин намуда, фаҳмиши пойдорро оид ба меъёрҳои фарҳанги милли ташаккул инкишоф ди ҳад.

Илова бар ҳамаи гуфтаҳои боло, кӯдакони синни томактабӣ як дастоварди дигарро нишон медиҳанд, онҳо эҳсоси таҳаммулпазирро ташаккул дода (онҳо ҳамдари мекунанд ва нисбат ба дигарон эҳсоси амиқ доранд), ма ҳорати муошират ва барқарор кардани робитаҳоро меомӯзанд. Ин давраи синну солӣ , яке аз муҳимтарин давраҳо дар рушди шахсият ба шумор рафта, ба ташаккули ҷаҳонбинӣ, ҳислатҳои ахлоқӣ ва одатҳои рафтори дуруст инчунин ба аввалин дарки эстетикӣ дар самти фарҳангӣ миллӣ мусоидат мекунанд. Дар ин маврид кӯдак анъанаҳо, меъёрҳо ва арзишҳои ҷомеаи мушаххасро мефаҳмад ва қабул мекунанд. Мудохилаҳои педагогӣ, ки барои шинос кардани кӯдакон бо арзишҳои фарҳангӣ ва миллий, бе аз даст додани аҳаммияти онҳо равона гардида, мо ҳияти он боз муҳимтар мегардад.

Арзишҳои фарҳангӣ чистанд? Пеш аз ҳама, онҳо таҷрибаҳои иҷтимоӣ мебошанд, ки дар ҷаҳорҷӯбаи дастовардҳои моддӣ ва маънавӣ фаро гирифта шудаанд. Аз ин рӯ, шинос кардани кӯдак бо арзишҳои фарҳангии миллат манбаи дониш, рушди эстетикӣ ва ахлоқӣ; воситаи ташаккули ҷаҳонбинӣ ва системаи самтҳои арзишӣ мебошад. Дарки фарҳанги мардумӣ аз ҷониби кӯдакон тавассути рушди шавқу рағбати маърифатӣ, воқуниши эмотсионалӣ, тафаккури таҳайюлотӣ ва нутқ таъмин карда мешавад.

Кӯдакони синни томактабӣ аллакай ба тасвирҳои бадеӣ, зебӣ ва зиштӣ арҷ мегузоранд. Иштироки ғайол дар озмунҳо ва бозиҳои миллий таваҷҷуҳи кӯдаконро на танҳо ба мундариҷаи онҳо, балки ба ороиши либосҳо ва нақшҳое, ки либосҳоро оро медиҳанд, низ бедор мекунанд.

Мураббӣён қайд мекунанд, ки ҳангоми муоширати кӯдакон бо ҷаҳони атроф, шавқу рағбат ва хоҳишҳои онҳо инкишоф меёбанд. Кӯдакон қаблан танҳо барои мавридҳои махсус либосҳои зебо мепӯшиданд, имрӯз аксарият ба ранги либос, ҷавоҳирот ва ғайра диққат

медиҳанд. Масалан, писарон либосҳои зебои анъанавиро танҳо барои чорабиниҳои махсус (масалан, маросими «хатна», Наврӯз, Меҳргон ва ғайра) мепӯшанд ва дар он рӯз онҳо бо ифтихор дар назди ҳамсолони худ сайругашт менамоянд. Аз ҳамин лаҳза кӯдакон ба ҳувияти миллии худ ифтихор пайдо карданд.

Имрӯз кӯдакон имкон доранд, ки чунин либосро на танҳо як маротиба, балки чандин маротиба пӯшанд ва ҳар дафъа кӯдак зебоии нақшо пай барад. Аксарияти кӯдакон маҳорати фарқияти нақшҳои либоси мардонро аз нақшҳои либоси занона доранд. Албатта, мураббӣ ва ёвари мураббия дар фаҳмонидани зарурати пӯшидани либос ва ҷавабдори муайян ба кӯдакон, фаҳмонидани аҳаммияти нақш (яъне ҷалби таваҷҷуҳи кӯдакон ба хусусиятҳои санъати ороишӣ ва амалӣ), асарҳои адабӣ ва мусиқӣ нақши муҳим мебозанд. Ин равиш қадриҳои эҳсосии кӯдакро аз фарҳанги миллии ва хусусиятҳои хоси он таъмин мекунад.

Аз ҷумлаи механизмҳои фаъоли дарк ва шинохти арзишҳои фарҳангӣ, ҳамдардии эмотсионалӣ мебошад, ки барои азхудкунии идеалҳои ахлоқӣ, меъёрҳои эстетикӣ ва арзишҳои иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Дар ин маврид муҳаққиқ С.Мансурова қайд менамояд: «Ба туфайли фазои эҷодӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ кӯдак қобилиятҳои худро осонтар ошкор месозад, сифатҳои беҳтарини шахсии худро инкишоф медиҳад, ба меҳнат, эҷодкорӣ ва фаъолияти маърифатӣ саъй мекунад, салоҳиятҳои барои ин кор зарурро ташаккул медиҳад» [103, с.22].

Тавре ки дар боло қайд карда шуд, нутқ ҳам дар дарки зебоии атроф нақши муҳим мебозад. Он чизе, ки кӯдак мебинад, фаҳмиши амиқро талаб мекунад. Ин истифодаи усулҳои баҳс, аз қабилҳои нақли такрорӣ, муколама ва эҷодкории муштаракро талаб мекунад, ки тафаккури таҳлилӣ ва қобилияти ҳимояи мавқеи худро инкишоф медиҳанд.

Мавқеи мураббӣ ё калонсол ба инкишофи муносибати кӯдак нисбат ба фарҳанг ва арзишҳои мардуми худ таъсир мерасонад. Дарачаи шавқӣ калонсол ба омӯзиши арзишҳои миллий ва пайванди онҳо ба ватани худ муайян мекунад, ки кӯдак чӣ гуна эҳсосот ва муносибати худро баён мекунад.

Маълум аст, ки кӯдакони синни томақтабӣ ҳамеша барои ҳамкорӣ омодаанд, ки ин ба муоширати зуд мусоидат мекунад. Кӯдакони синни томақтабӣ аҳамияти худро дарк мекунанд, эҳсоси худбаҳодиҳии онҳо васеъ мешавад ва шахсияти онҳо инкишоф меёбад. Ҳамаи ин ба рушди худбаҳодиҳӣ мусоидат мекунад, ки бо каме аз ҳад зиёд баҳодиҳӣ тавсиф мешавад.

Кӯдакон аксар вақт таваҷҷуҳро меҷӯянд, кӯшиш мекунанд, ки худро бо истифода аз ҳама воситаҳо ва усулҳои мавҷуда ифода кунанд. Ин инчунин имкониятҳоро фароҳам меорад, ки унсурҳои санъати мардумиро ба фаъолияти ҳаррӯзаи онҳо ворид кунанд, либосҳои бо нақшҳои миллий гулдӯзишуда, машғулиятҳои расмкашӣ ва гулмонии ороишӣ дар мавзӯҳои миллий, ки баъдан дар намоишгоҳ тамошо кардан ва мукофотҳо пешниҳод мешаванд.

Ташаккули сифатҳои тарбиявӣ ва ахлоқии оянда имкон медиҳад, ки аз афсонаҳо ва мақолҳои мардумӣ васеъ истифода бурда, маъноӣ анъанаҳо ва расму оинҳоро шарҳ диҳем. Волидон ва дигар калонсолон ҳамчун намунаи ибрат хидмат мекунанд, ки ин тақлиди амалҳои онҳоро шарҳ медиҳад: «Тарбияи ахлоқӣ яъне омӯзонидани одату рафторҳои ахлоқӣ, парвариш намудани ҳиссиётҳо, сифатҳои мусбат ва ташаккулдиҳии тасаввуротҳо дар бораи қоидаҳои меъёрҳои ахлоқию маънавиро дар бар мегирад. Иҷрои ин вазифа имконият медиҳад, кӯдак таҷрибаи иҷтимоиро азхуд намояд». [85, с. 102]

Қобилияти кӯдакони ин синну сол барои ҳамоҳангсозии амалҳои худ ҳангоми иҷрои вазифаҳои таъиншуда метавонад, дар фаъолиятҳои эҷодӣ истифода шавад. Ҳисси кунҷковӣ, хоҳиши амалҳои мустақилона ва майл барои худнамоӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ имкон медиҳанд,

ки самти нав дар омӯхтани фарҳанги мардумӣ, анъанаҳо ва расму оинҳо инкишоф додани дониш, малака ва қобилиятҳои мушаххас, садоқат ба ҳифзи арзишҳои миллӣ ва тарбияи эҳсосоти ватандӯстӣ ба даст оварда шавад.

Таҳқиқотиҳои Н.Горяева нишон медиҳанд, ки «Намудҳои зерини фаъолияти меҳнатӣ, ки дар муассисаҳои таълимии томактабӣ амалӣ карда мешаванд, маҳаки фаъолияти эҷодии кӯдакони синни томактабиро таъмин менамоянд:

1. *Машиӣ-хоҷагӣ* ба мо имкон медиҳанд, ки таваҷҷуҳи кӯдакониро ба он ҷалб кунем, ки санъати миллӣ ва арзишҳои фарҳангӣ маҳсули фаъолияти як коллектив (мардум) мебошанд ва ба мардум хизмат мекунанд.

2. *Супориш дар гӯшаи табиат ба кӯдакони имкон медиҳад, ки бо расму оин ва анъанаҳои мардум* шинос шаванд ва нақши худро дар ҳифзи захираҳои табиӣ дарк кунанд.

3. *Худхизматрасонӣ* ба худ кӯмак мекунад, ки ба вазифаи мураккаб дуруст муносибат намуда, имконият медиҳад, ки ҷӣ гуна онро осонтар ва самараноктар иҷро намояд.

4. *Меҳнати дастӣ* тамоми шароитро барои эҷоди шохасарҳои эҷодӣ ва мустақилона фароҳам меоранд» [31, с.43].

Меҳнати дастӣ ин кори эҷодии кӯдак бо маводҳои гуногун мебошад, ки дар ҷараёни он ӯ ашё, маснуоти муфид ва эстетикиро барои ороиши ҳаёти ҳаррӯза (бозихо, меҳнат, тӯҳфаҳо барои модар ва фароғат) меофарад.

Тартиб додани композитсияҳои гулмонии ороишӣ дар асоси нақшҳои мардумӣ, омода намудани рӯймолчаи ҳошиядор ё ороиши либосҳои миллӣ (ранг кардани тарҳ, кашидани нақши худ бо истифода аз унсурҳои нақшҳои мардумӣ) барои лӯхтакҳои коғазини кӯдакона эҳсосоти мусбатро бедор мекунанд, таҷриба ба даст меоранд, дар айни замон тафаккури кӯдакро ба сӯи огоҳӣ ва муносибати оқилона ба арзишҳои мардумӣ роҳнамоӣ менамоянд.

Сатҳи рушди маърифатии кӯдак, қобилияти дарки рӯйдодҳо ва таҳлили маълумоти гирифташуда, ўро ба сатҳи нав мебарорад. Ташаккули дурнамои шахсии кӯдак ба онҳо кӯмак менамояд, ки барои вазифаҳои супоридашуда масъулият ҳис кунанд, хоҳиши иҷрои вазифаҳои душворро инкишоф дода, мустақилиятнокиро ташаккул диҳанд.

Азбаски кӯдак бо муносибатҳои оилавӣ шинос аст, ӯ метавонад ба маслиҳатҳои калонсолон гӯш диҳад, ба дастурҳои бобою бибиҳояш масалҳо ва афсонаҳои онҳо диққат равона созад ва ин дар рӯҳи ӯ осори фаромӯшнашаванда мегузорад инчунин пайвастагии кӯдакро ба фарҳанги миллӣ ва мардумӣ ташаккул медиҳад.

Дар синни калони томақтабӣ кӯдакон фарқи байни «ман бояд» ва «ман мехоҳам»-ро дарк мекунанд.

Дар ин марҳила муҳити наздик ба рушди малакаҳои фарҳангӣ таъсири калон мерасонад. Муҳити атроф, иштирок дар маросимҳои оилавӣ ва идҳо муносибати мусбатро нисбат ба арзишҳои фарҳангӣ ташаккул дода, шавқмандиро барои омӯختан зиёд намуда, малакаҳои муошират бо дигарон таҳким ва густариш медиҳанд. Таҷрибаҳои эмотсионалӣ ва иҷтимоии аз худ намудаи кӯдакон мусоидат менамоянд, усулҳои таълим бо назардошти шавқу рағбат ва хусусиятҳои шахсии ҳар кӯдак сурат гиранд.

Омӯзиши фаъолона ва ҳамкорӣ яке аз усулҳои калидӣ ба шумор рафта, кӯдакон бо иштироки мустақими худ дар раванди омӯзиш малакаҳои навро аз худ мекунанд. Танҳо дар ин сурат кӯдак на танҳо маълумоти тайёро «аз худ мекунад», балки ақидаи эҷодиро низ амалӣ мекунад» [25, с.176].

Истифодаи маводҳо барои фаъолиятҳои эҷодӣ, тасвирӣ ва сахнавиқардашуда имкон медиҳад, ки моҳияти як маросим ё унсуре эҷодии мушаххас муфассал омӯхта шавад. Маҳорати дарккунӣ тавассути фаъолиятҳои эҳсосот ва хоҳиши кӯдакро барои эҷод кардан тақвият медиҳад. Тафриқабандии дониш, бо назардошти сабабҳои

омӯзишии мувофиқ ба синну сол ҳангоми муаррифии мундариҷаи этникӣ ва дастгирии ангеа низ муҳим ба шумор меравад.

Вазифаҳои шинос намудани кӯдакони омодагӣ ба мактаб тибқи барномаи Рангинкамрон чунин пешниҳод гардидаанд;

- идома додани шинос намудани кӯдакон бо маҳсулоти касбу ҳунариҳои халқӣ;

- мустаҳкам намудан ва амиқ намудани донишҳо оид ба бозичаҳои тоҷикӣ ва нақшу нигори онҳо;

- такмили маҳорату малакаи расмкашии ороишӣ;

- ороиш додани камзӯлча, чойхалта, куртаи миллӣ, рӯймол ва миёнбанд;

- тамошо кардани намунаи санъати ороиши миллӣ (гулдӯзиҳо дар матоъ, маводҳои кулолӣ, заргарӣ ва дигар ҳунариҳои мардумии ҳоси маҳал зист) ва васеъ намудани донишу тасаввуроти кӯдакон оид ба санъати тасвирӣ;

- ороиши нақшу нигориҳои миллӣ, нақшпартоӣ дар дохили ду хати рост, росткунҷа ва доира (хатҳои мавҷнок, нуқта, гиёҳҳо, баргҳо, гулҳо);

- такмили маҳорату малакаи расмкашии ороишӣ (ороиш додани камзӯлча, чойхалта, куртаи миллӣ, рӯймол ва миёнбанд);

- оро додани қолин, сӯзанӣ, либосҳо ва истифодабарии нақшу нигориҳои миллӣ;

- маълумот додан дар бораи қуроқдӯзӣ;

- тарбия кардани маҳорати дидан, эҷод намудани зебоӣ ва аз он ҳаловат бурдан.

Ҳар як вазифаи пешниҳод гардида, вобаста ба имконияту малакаи таҳассусии мураббӣ амалӣ гардонидани мешавад. Бинобар ин зарур аст, ки мураббӣ оид ба нақшу нигориҳои тоҷикӣ маълумоти зарурӣ дошта, маҳорати тасвир кардан, буридан ва тартиб додани онҳоро дошта бошад ва дар раванди омӯзонидан душворӣ нақашад [13].

Ин ба мо имкон медиҳад, ки стратегияи мувофиқи педагогиро барои рушди дониши кӯдакони синни томактабӣ дар бораи анъанаҳо ва

расму оинҳои мардумӣ муайян намоем. Ин раванд фаъолиятҳои эҷодӣ, бозӣҳои сахнавиқардашуда ва намоишномаҳои муттаҳид мекунад. Ин ҳамгироии фаъол ба кӯдак имкон медиҳад, ки решаҳои расму оин, анъана ва ғайраро дарк кунад.

Кӯдакон аксар вақт аз хусусиятҳои намунаи мушаххасе, ки ба онҳо маъқул аст ба ваҷд меоянд ва кӯшиш мекунанд, ки онро аз нав эҷод кунанд. Усулҳои дурусти интиҳоб барои шиносшавӣ ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки аз такрор кардани намунаи дӯстдошта ё интиҳоби либос лаззат баранд (масалан, «Нигоҳ кунед, ки ман онро чӣ қадар зебо сохтам!»; «Аз ман ранги ман зебост, ҳамин тавр не?»). Чунин лаҳзаҳо ҳангоми ташкили фаъолиятҳои эҷодӣ барои муаррифии мундариҷаи этниқифарҳангӣ муҳим мебошанд

1.3. Фаъолияти эҷодӣ дар низоми таълиму тарбияи этнофарҳангии кӯдакони синни калони томақтабӣ

Эҷодкорӣ, сабабҳои инкишофи он ва роҳҳои мушаххаси зоҳиршавии он ин саволҳо ҳамеша ҷомеаро ба худ ҷалб кардаанд, зеро он дар ҳама синну сол бо роҳҳои гуногун зоҳир мешавад. Мушоҳида намудани рушди эҷодии кӯдакони синни томақтабӣ махсусан ҷолиб аст. Азбаски фаъолияти эҷодӣ дар замони муосир самти асосии таҳсилоти томақтабӣ мебошад, он барои ҳама ҷанбаҳои рушди кӯдак (асосан эмотсионалӣ ва зеҳнӣ) масъул мебошад.

Чӣ гуна эҷодкорӣ ва фаъолияти эҷодӣ аз дигар намудҳои фаъолият фарқ мекунанд? Пеш аз ҳама, эҷодкорӣ анъанавӣ ҳамчун офаридани чизи нав, маҳсули фаъолияти зеҳнӣ ва амалӣ дарк карда мешавад. Имконияти эҷодии кӯдак аллакай дар расми оддӣ намоён аст. Кӯдак расмро аз рӯи хоҳиш мекашад ва ба таври шифохӣ тасвир мекунад. Гарчанде ки аз ҷиҳати инъикос он нофаҳмо аст, кӯдак онро тавсифи муфассал медиҳад: «Ин гурба хеле зебост. Ин шир нӯшокии ӯ аст. Ман бо модарам ба мағоза меравем». Расм дар тасаввуроти кӯдак «зинда»

аст, бинобар ин онро тафсилоти мушаххас карда метавонад. Кӯдакон метавонанд, қаҳрамонони дӯстдошта, орзу ва фаъолияти ҳамарӯзаро тасвир намоянд. Вобаста ба синну сол тарзи инъикоси кӯдакон бехтар гардида, интихоби рангу тобишҳо ва тавсифи онҳо возеҳ мешавад.

Ворид намудани хама намудҳои фаъолиятҳо ба раванди омӯзишӣ (тасвирӣ, мусикӣ, нутқ ва ғайра) малакаҳои эҷодкорӣ кӯдакро ба таври назаррас бой мегардад.

Хусусияти хоси фаъолияти эҷодии кӯдакони синни томактабӣ ин возеҳи ва ҷустуҷӯӣ мебошад. Баръакси фаъолияти бозтавлидӣ (репродуктивӣ), ки ба такрор истехсоли дақиқи амсилаи додашуда нигаронида мешавад, раванди эҷодӣ интихоби мустақилонаи усулҳо ва воситаҳои амалӣ кардани ақидаро аз ҷониби кӯдак дарбар мегирад. Ин имкон фаро ҳам меоварад, ки тағйирпазирӣ дар амалҳо, унсурҳои озодона эҷод намудан ва ҳалли ғайримуқаррарии масъалаҳо имконпазир гардад. Дар ин замина, кӯдак худро на танҳо ҳамчун иҷрокунанда, балки ҳамчун иштирокчии фаъоли дониш муҳаққиқ ва эҷодкунандаи маҳсулҳоти худ, дар заминаи таълими этникифарҳангӣ ва рушди шахсӣ зоҳир намояд.

Дар назариявии педагогӣ дарки фаъолияти эҷодӣ муқаррароти анъанавии мафҳумҳои психологӣ ва фаъолият мебошанд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи равиши фарҳангӣ - таърихии Л.С. Виготский, эҷодкорӣ ҳамчун «фазаи рушди наздиктарини кӯдак, ки дар он тавассути муошират бо калонсолон ва ҳамсолон, аз худ кардани шаклҳои нави фаъолият, тафаккур ва воситаҳои баён ба амал меояд, баррасӣ гардидааст» [28, с. 69].

Аз нуқтаи назари олимони (ба ақидаи А.Н. Леонтев) равиши фаъолиятӣ маҳз омили калидии рушди шахсият аст, ки ҷузъи эҷодии он рушди маърифатӣ, воқуниши эмотсионалӣ ва малакаҳои иҷтимоии кӯдакро таъмин мекунад.

Фаъолияти бозӣ, ҷустуҷӯҳои бадеӣ, эҷодӣ ва тафаккури таҳайюлӣ дар раванди рушди шахсӣ мавқеи махсусро ишғол мекунанд. Маҳз,

тавассути бозӣ кӯдакон нақшҳои иҷтимоиро меомӯзанд ва вазъиятҳои гуногуни ҳаётиро (аз ҷумла унсурҳои амалияҳои ҳаррӯза ва фарҳанги) тақлид менамоянд. Фаъолиятҳои бадеӣ дар навбати худ, ба рушди маҳорати дарк намудан, эҷоди тасаввуротҳои зебоипарастӣ мусоидат намуда, ҳисси шавқмандӣ ва асоси муносибати эстетикӣ ба ҷаҳонро ташкил медиҳанд.

«Фаъолиятҳои бадеии кӯдакони синни томақтабӣ восита ва шартҳои тарбияи зебоипарастӣ мебошад, ки бевосита ба чунин намудҳои санъат ба мисли: эҷодиёти шиғой, бадеӣ, ороишӣ, бозиҳои театрий, ҳунармандӣ, санъати тасвирӣ ва мусиқӣ алоқаманд аст» [111, с. 116].

Фаъолияти бадеӣ ва эҷодӣ, ҳамчун воситаи асосии рушди таҳайюлот, эҳсосот ва завқи зебоипарастӣ, падидаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро инъикос ва дарк намуда, шахсияти кӯдакро ташаккул медиҳад. Умуман, фаъолияти бадеӣ ва эҷодӣ бояд, ҳамчун воситаи тарбия (ахлоқӣ, ҷисмонӣ, зебоипарастӣ, меҳнатӣ ва фикрӣ) барои кӯдак баррасӣ шавад.

Ҳар як кори эҷодии аз ҷониби кӯдак иҷро гардида, мавриди тафсир ва таҳлили эҷодӣ қарор гирифта, онро ба таври кулӣ тағйир медиҳад. Фаъолияти эҷодии минбаъда дар ин самт ба рушди дурнамои зиндагии кӯдак мусоидат мекунад.

Ҳар як фаъолияти эҷодӣ ҳамеша бо инкишофи ҳиссиёт ва эҳсосот, қобилияти ифода ё маҳдуд кардани онҳо, ҳамдардӣ ва кӯмак, ифодаи он тавассути фаъолияти эҷодӣ алоқаманд аст. Ин зухуроти эҷодкорӣ ҳоси соҳаи эмотсионалӣ-ахлоқии рушд ба шумор меравад.

Л.С. Виготский қайд мекунад: «Имрӯз масъалаи эҷодиёти бадеии кӯдакон аз нигоҳи арзиши беназири педагогӣ баррасӣ мешавад. Фаъолиятҳои эҷодӣ ба кӯдакон таълим медиҳад, ки таҷрибаҳоро аз худ кунанд, амалҳои ҳоро иҷро намоянд ва малакаҳои маҳоратҳоро омӯзанд. Ин ба рушди муносибати эстетикӣ таъсири мустақим мерасонад» [29, с.47].

Чанбаи маърифатӣ - эҷодкории бадеӣ дар синни томактабӣ на камтар аз вазифаи инкишофди ҳандагии он муҳим аст. Тавассути фаъолиятҳои расмкашӣ, суробсозӣ, мусиқӣ ва ҳаракат, кӯдакон тадриҷан ҷаҳони атрофро кашф мекунанд, сохтори ранг, шакл, садо ва оҳангро дарк менамоянд. Тавассути чунин фаъолиятҳо шавқ ба омӯзиш афзоиш меёбад, малакаҳои мушоҳида, диққат, хотира инкишоф меёбанд ва тахайюлот фаъолтар мешавад. Кӯдакон на танҳо дарк кардани воқеият, балки омӯхтани онро низ меомӯзанд ва роҳҳои гуногуни ифодаи таассурот, андеша ва эҳсосоти худро меомӯзанд.

Муҳаққиқи эҷодиёти кӯдакон И.А.Стакова онро «ҳамчун инъикоси бошууронаи воқеияти атроф аз ҷониби кӯдак тавассути расмкашӣ, суробсозӣ ва тартибдиҳӣ арзёбӣ менамояд, инъикосе, ки бар асоси кори тахайюл, намоиши мушоҳидаҳо ва таассурот, ки тавассути калимаҳо, расмҳо ва дигар шаклҳои санъат ба даст оварда шудааст» [149, с. 17].

Чанбаи иҷтимоии фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ низ ба ҳамин андоза муҳим аст. Вақте ки кӯдакон дар лоиҳаҳои муштарак расмкашии гурӯҳӣ, намоишномаҳо, сурудхонии гурӯҳӣ иштирок намуда, онҳо таҷрибаи муошират намуданро пайдо мекунанд. Онҳо бо ҳамдигар суҳбат намуда, ақидаҳои дигаронро ба назар гирифта, нақшҳоро байни худ тақсим мекунанд. Тадриҷан, онҳо малакаҳои ҳамкорӣ, эҳтиром ба кори рафиқон ва қобилияти якҷоя ёфтани роҳҳои ҳал намудани мушкилотҳоро дар вазъиятҳои гуногун аз худ менамоянд.

Робитаи байни эҷодкорӣ ва рушди арзишҳои этникифарҳангӣ сазовори таваҷҷуҳи махсус аст. Тавассути санъати мардумӣ, фолклор ва унсурҳои санъати миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ кӯдакон бо мероси фарҳангии мардуми худ шинос мешаванд. Сохтани бозичаҳои анъанавӣ, тасвири нақшҳо ё ороишҳои идона ба онҳо кӯмак менамояд, ки рамз ва маънои ин унсурҳоро дарк кунанд. Ин таҷриба эҳсоси мансубият ба фарҳанги миллӣ ва эҳтиром ба таърихро бедор мекунад.

Фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ ба рушди шахсии кӯдак таъсир мерасонанд. Дастовардҳои эҷодӣ ба баланд бардоштани эътимод ба худ ва тақвияти эътимод ба қобилиятҳои худ мусоидат мекунанд. Тадричан, муносибати мусбат нисбат ба худ ва дастовардҳо дар кӯдакон ташаккул меёбад. Мураббӣ дар раванди омӯзишӣ нақши махсус мебозад, барои фазои ҳамдигарро дастгирӣ намудан шароити мусоидро фароҳам овардан меоварад, ки кӯдак дар ин раванд ба ҷустуҷӯ, инкишофи таҳайюлот ва ташаккули ҳиссиёт равона карда мешавад.

Аз нигоҳи равоншиносӣ ва педагогӣ, эҷодкорӣ ҳамчун яке аз фаъолиятҳои маърифатии кӯдак баррасӣ мешавад, ки тавассути он ҷаҳони атрофро меомӯзад ва маҳорати дарк намуданро инкишоф медиҳад.

Дар фаъолияти бадеӣ хислатҳои шахсии кӯдаки синни томактабӣ ба таври возеҳ зоҳир мешаванд, аз қабилӣ; хоҳиши мустақилона амал намудан; маҳорати ташаббускорӣ; қобилияти ифодаи эҳсосот; саъю кӯшишҳо барои амал намудани таҷрибаҳои худ ва ғайра. Бинобар ин кори мураббӣ дар ин самт бояд, ба назардошти манфиатҳои кӯдак, ангезаи дохилӣ ва суръати рушди инфиродии ӯ банақша гирифта шавад.

Имрӯз фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ ҳамчун воситаи ҳифзи мероси фарҳангӣ аҳаммияти хос пайдо кардааст. Тавассути онҳо кӯдакон бо анъанакӯе, ки аз насл ба насл интиқол меёбанд, тамос мегиранд ва маъноии зиндаии онҳоро меомӯзанд. Эҷодкорӣ як навъ пул байни гузашта ва ҳозира мегардад, ба кӯдакон имкон фаро ҳам меоварад, ки бо арзишҳои маънавии мардуми худ дар шакли дастрас шинос шаванд. Дар ин раванд, кӯдакон тадричан дар бораи мафҳумҳои негӣ ва бадӣ, зебӣ, эҳтиром ба қор, табиат ва одамони гирду атроф маълумот мегиранд.

Муҳаққиқ Д. Каримова чунин қайд намудааст: «Барои беҳтар ташкил кардани раванди педагогӣ, фаъолияти эҷодкорӣ, пеш аз ҳама

ба зухуроти табиӣи кӯдакон бодикқат будан ва барои худшиносии эҷодии онҳо шароит фароҳам овардан зарур аст. Инчунин, эҳтироми мавқеи кӯдак дар ҳалли масъалаҳои бадеӣ аз диди ҷиҳатҳои зебоипарастӣ ба инобат гирифта шуда, талаботи кӯдаконро ба дониш, малака ва маҳорат, ки барои эҷоди симои тасаввуршуда заруранд, қонеъ гардонида шаванд» [52, с.17].

Қайд кардан муҳим аст, ки эҷодиёти бадеӣ на танҳо имконияти ифодаи худ аст. Он ба рушди шахсӣ таъсири назаррас мерасонад. Тавассути чунин фаъолиятҳо ҳиссиёти эмотсионалӣ, эҳсоси зебӣ, малакаҳои муошират ва асосҳои рафтори ахлоқӣ инкишоф меёбанд. Агар мураббӣ муҳити эҷодиро самаранок ташкил намуда, ташаббускорӣи кӯдаконро дастгирӣ намояд, шароитро барои изҳори озодаи фароҳам биёрад, маҳорати эҷодкорӣ ба пояи муҳими рушди шахсӣ табдил меёбад. Ин ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки худро бо фарҳанги миллии худ пайваст ҳис намуда, эҳсоси мансубиятро ба маданияти ҷаҳон пайдо намояд.

Фаъолиятҳои мусаввирӣ расмкашӣ, гулмонӣ, суробсозӣ ва тартибдиҳӣ шаклҳои махсуси санъати тасвирӣ мебошанд, ки барои кӯдакони синни томактабӣ афзалияти хос дошта, интиқоли рамзҳо, омӯзиши нақшу нигор ва фарҳанги миллиро осон мекунад. Имрӯз дар робита бо ҳадафҳои таълимии муайяншуда дар барномаи нави таълими томактабӣ, истифодаи мавзӯҳои марбут ба санъати халқи тоҷик пешниҳод карда шудааст.

Дар барномаи таълимии «Рангинкамон» ҳадафҳо чунин омадааст: «Тарбия намудани шавқу ҳавас ба намудҳои санъати тасвирӣ ва баҳо дода тавоништан ба зебоиҳои гирду атроф; ташаккули маҳорату малакаи дарки зебоиҳои табиат, ашёҳои гирду атроф ва тасвир карда тавонистани онҳо дар расмкашӣ, суробсозӣ, гулмонӣ ва тартибдиҳӣ; омӯзонидани тасвири дурусти ашёи гирду атроф мувофиқи шакл, шакл, ҳаҷм, ранг ва тартиб додани композитсия» [15, с. 8].

Бинобар ин, мураббиён вобаста ба талаботи барнома метавонанд, аз нақшу нигори ороишӣ ва рангкунӣ васеъ истифода баранд, эҷоди гулмониҳо бо услуби «қуроқ» (нақше, ки аз пораҳои матоъ омода шудааст) низ иҷозат дода мешавад. Мураббиён инчунин, метавонанд аз эҷодиёти коллективӣ истифода баранд, ки кӯдакон якҷоя бо истифода аз тарҳҳои анъанавии мардумӣ «қолин» эҷод мекунанд. Фаъолияти гулмонӣ дар мавзуи «Хонаи худро оро диҳед» ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки ба хусусиятҳои беназири ороиши хона диққати бештар диҳанд, эҷод кунанд ва эҳсоси робита бо ҷомеаи худро инкишоф диҳанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки санъати тасвирӣ барои инъикоси дақиқи рамзҳо ва нақшҳои миллӣ мусоидат мекунад:

- Ҳангоми ороиши қолини зебо аз қоғаз, кӯдакон бо нақшҳои гуногун (унсурҳои гирех ва ислимӣ) шинос карда шуда, сипас ба онҳо имкони таҷриба кардан дар рӯи қоғаз дода мешавад.

- Машғулияти гулмонӣ «Хонаи худро оро диҳед» тафсилоти тарроҳии дохилии хонаро инъикос мекунад, дар ин маврид, ҳар як кӯдак қисман ороиши хонаи худро такрор менамояд.

- Истифодаи риштаҳо дар машғулияти гулмонӣ на танҳо имкон медиҳад, ки тарзи кор бо риштаро аз худ намояд, малакаҳои асосии хунарамандӣ омӯзонида шуда, маҳорати истифода аз маводҳои ғайримуқаррарӣ низ ташаккул меёбад.

Дар натиҷаи чунин фаъолиятҳо, дар кӯдакон завқи эстетикӣ инкишоф меёбад;

- онҳо ба ҷузъиёти хурди тарроҳӣ диққати бештар медиҳанд;
- онҳо дар бораи доираи васеи васоитҳои тасвирӣ маълумот мегиранд.

Санъати амалӣ-ороишӣ ҳамеша дар фаъолиятҳои таълимӣ ва рушди кӯдакон нақши муҳим мебозанд. Фаъолияти суробсозӣ, меҳнати дастӣ (ҳавопаймоҳо, қайқҳо, чархҳои ҷубӣ ва ғайра) ва гулмонӣ

хамчун машқҳо барои рушди малакаҳои нозуки дастон, ҷамоҳангсозии ҳаракатӣ ва тарбияи эҳтиром ба намуд ҳои меҳнат хизмат мекунанд.

Имрӯз аксари мураббӣён ва китобиширо барои шинос кардани кӯдакон бо раванди омода намудани маводҳои миллии сарф мекунанд, ба онҳо тарзи сохтани асбобҳои мусиқӣ ва лӯхтакҳоро барои ғайолияти бозӣ меомӯзонанд. Машғулиятҳои пайдарпай дар чунин ғайолиятҳо малакаҳои амалиро беҳтар мекунанд ва инчунин масъулиятро барои натиҷаҳои кори дастаҷамъона афзоиш медиҳанд.

Малакаҳои амалӣ, ки ҳангоми ғайолиятҳои мусаввирӣ ва ҳунаромандӣ инкишоф дода мешаванд, дар алоҳида қайд мегарданд:

- сохтани бозичаҳои миллии ва ороиши минбаъдаи онҳо бо услуби миллии (аз гил, қоғаз, пластилин ва ғайра);

- бофандагӣ маъмулан дар машғулиятҳои ғайолиятҳои мусаввирӣ ва меҳнати дастӣ истифода мешавад, ки дар он ба кӯдакон сохтани қолинҳои хатҷӯбӣ (коврики-закладки) тавассути буридани қоғаз ба тасмаҳо ё танҳо сохтани қолин аз тасмаҳои матоъ бо истифода аз усули нишондодашуда таълим дода мешавад.

- ороишӣ нақшу нигор дар ҳаёти кӯдак мақоми хос дорад. Эҷодиёти мустақилона, ки бо ороишоти идона алоқаманд аст, ҳамеша дар кӯдакон эҳсосоти мусбатро бедор мекунад. Хушҳолӣ аз раванди баргузори иҷод ба мо имкон медиҳад, ки бо эҳсосоти кӯдак пайваст шавем ва сабаби ҷаширо шарҳ диҳем дар онҳо хоҳиши омӯختан ва аз худ намудани фарҳанги миллии худро бедор созем.

Ғайолиятҳои мусиқӣ ва зарбӣ ҳамеша моҳияти фарҳанги мардумиро инъикос мекунанд. Навоختани асбобҳои мусиқӣ, иҷрои сурудҳои халқӣ (аллаҳо, сурудҳои маросимӣ) ва фарқияти либосҳои анъанавӣ аз дигар либосҳо ба кӯдакон кӯмак мекунанд, ки беназирии санъати мардумиро эҳсос кунанд. Дар ин маврид профессор А.Нуров чунин қайд мекунад: «Мусиқӣ яке аз воситаҳои муҳими тарбияи эстетикӣ ба шумор меравад. Онҳо дар дили кӯдакон эҳсосоти гуногун, аз оддитарин фараҳмандӣ то ба ҳаловати ҷуқури ахлоқии масъулияти

беҳад инсонпарварӣ ва муҳаббати бепоён, ватандӯстиро бедор мекунад. Мусиқӣ ба ташакулдиҳии идеалҳо мадад мерасонад ва ба рафтори кӯдакон таъсир мекунад. Мусиқӣ ва суруд дар тарбияи маънавии кӯдакон бевосита аҳаммияти калон дошта, онҳо дар якҷоягӣ ба муттаҳидшавии онҳо саҳми муайян мегузоранд. Фаъолиятҳои мусиқӣ-зарбӣ, хотираи шунавоӣ, ҳамоҳангӣ ва қобилияти қор дар як гурӯҳро инкишоф медиҳанд» [118, с.247].

Фаъолиятҳои мусиқӣ ба рушди оҳангҳои зарбӣ, хотираи шунавоӣ ва қори дастачамъона мусоидат мекунад:

- хондани сурудҳои халқӣ, шеър, аллаҳо ба зарб ва матн мусоидат менамоянд;

- кӯдакон ҳангоми шунидани сурудҳои халқӣ аз хурдӣ ҳаракатҳои оддии рақсиро меомӯзанд ва калонсолон ҳаракатҳои асосиро нишон медиҳанд. Сипас, онҳо ҳаракатҳоро махсус барои идҳо меомӯзанд, навохтани асбобҳои зарбӣ иҷрои кӯдаконро ба сурудҳои анъанавии халқӣ (бо истифода аз қошукҳо, на қораҳо, доира ва ғайра) наздиктар мекунад.

Чунин фаъолиятҳо на танҳо кӯдаконро дар оянда ба ҳам наздиктар мекунад, балки дар онҳо ҳисси мутаносибро (ритм) дар баробари қадр қардани зебогии мусиқии халқӣ ва беназирии асбобҳои мусиқӣ инкишоф медиҳанд.

Фаъолиятҳои саҳнавиқардашуда барои кӯдакони синни томақтабӣ на танҳо ба инкишофи ҳисси зебоиқарастӣ мусоидат мекунад, балки онҳоро бо ривоятҳо ва ҳикояҳои воқеӣ низ шинос менамояд. Саҳнави қардани афсонаҳо кӯдаконро ба таърихи рӯйдодҳои мардумӣ қалб мекунад, ки дар он онҳо нақшҳои иҷтимоиро меомӯзанд ва эҳсосотро ифода менамоянд. Намоишҳои театрий лӯхтак ва намоишҳои саҳнавӣ бо истифода аз расму оинҳо ва анъанаҳо моҳияти қорабиниҳои фарҳангиро ошқор намуда, ҳисси ҳамдардиho инкишоф дода, малақаҳои муоширатӣ ва арзишҳои ахлоқиро тақмил медиҳанд.

Ин фаъолиятҳо ба кӯдакон имкон медиҳанд, ки фарҳанги кишвари худро таҷриба намоянд:

- тавассути афсонаҳо ва ривоятҳо. Сару либосҳо ва лавозимот барои саҳнасозӣ;

- тавассути эҷоди мустақилонаи лӯхтакҳо, ки бо онҳо кӯдакон саҳнаҳои маиширо дар бораи ҳаёти як оилаи тоҷик бозӣ мекунанд;

- тавассути машғулияти тартибдиҳӣ барои идҳои миллий омода кардани маводҳои гуногун ва ғайра.

Ин ба рушди малакаҳои муоширати иҷтимоӣ, зеҳнӣ, эмотсионалӣ ва маҳорати дарки меъёрҳои фарҳангӣ таъсир мерасонад.

Нутқ ва ғолқор яке аз соҳаҳои эҷодӣ кӯдакон мебошанд. Истифодаи шеърҳо, афсонаҳо, мақолҳо ва муаммоҳо, ба инкишофи нутқ, хотира ва тафаккури ахлоқӣ замина мегузорад. Муҳокимаи мазмунӣ мақолҳои халқӣ, эҷоди ҳикояҳои кӯтоҳ дар асоси чизҳои дидашуда ё иштирок дар мусобиқаҳо, гуфтани муаммо ба кӯдакон имкон медиҳад, ки аҳаммияти анъанаҳои халқиро дарк кунанд.

Баъзан ба кӯдакон қиссаҳои нақл намудаи бобою бибиашон таъсир мерасонад, онҳо кӯшиш менамоянд, ҳикояҳои худро тартиб диҳанд, ки ин шавқ онҳоро ба анъанаҳо ва расму оинҳои мардумӣ афзун мекунад. Ҳавасманд кардани кӯдакон барои аз нав нақл кардани афсонаҳо, қиссаҳои аз калонсолон шунида шуда, ба онҳо кӯмак мекунад, ки сифатҳои ахлоқӣ, рамзҳои мардуми ватани худро дарк ва эҳтиром намоянд.

Ин раванди истифодаи фаъолиятҳои эҷодӣ раванди шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо анъанаҳо ва расму оинҳои мардумии халқи тоҷикро содда мекунад.

Ҳангоми омӯзиши хусусиятҳои фаъолияти эҷодӣ, бояд якчанд механизмҳои амалкунанда муайян карда шаванд:

1. **Эмотсионалӣ – эҳсосотӣ** - маҳорати дарки зебӣ, эҳсоси ифтихор аз фарҳанг, ҳисси хушҳолӣ аз офаридани ин ё нақшу нигоҳи миллий.

2. **Маърифатӣ** - густариши ғояҳо дар бораи ҳаёти ҳаррӯза, таърих, рамзҳо ва анъанаҳо.
3. **Фаъолияти амалӣ** - аз худ кардани амалҳо, ҳунарҳо ва шаклҳои коллективонаи кор.
4. **Иҷтимоӣ** - рушди малакаҳои ҳамкорӣ, эҳтиром ба анъанаҳо ва калонсолон, қобилияти иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ дар гурӯҳ дар раванди бозихо [36, с.200].

Бо таъмини рушди ҳамаҷонибаи кӯдак, онҳо заминаро барои ташаккули арзишҳои меғуздоранд, ки ба фарҳанги милли мувофиқат мекунад.

Ташкили фаъолиятҳои эҷодии кӯдакон равиши пурмазмун ва низоми муташаккилро талаб мекунад, ки бар асоси ақидаҳои илмӣ ва принсипҳои педагогӣ асос ёфтааст. Албатта, қобилиятҳои эҷодӣ худ аз худ пайдо намешаванд, онҳо дар шароити махсус фароҳам овардашуда ташаккул ва инкишоф меёбанд. Мураббия дар ин ҷо нақши муҳим мебозад. Муҳити мусоидро фароҳам меоранд, усулҳои ба кӯдак нигаронидашударо истифода мебаранд ва фаъолиятҳоро бо мундариҷаи муҳими фарҳангӣ пур мекунад.

Вобаста ба талаботи Барномаи таълимии таҳсилоти томактабӣ дар фаъолиятҳои эҷодӣ мураббия ин усулҳои таълимиро мавриди истифода бояд қарор диҳад.

Принципи асосӣ мутобиқати фарҳангӣ маъноӣ онро дорад, ки мундариҷаи ғаёлиятҳои эҷодӣ бояд бо анъанаҳои фарҳангии ҷомеа мувофиқ бошад, хусусиятҳои синну соли кӯдаконро ба назар гирад ва аз ҷиҳати эмотсионалӣ мувофиқ бошад. Ҳангоми ташкили кор муҳим аст, ки ба хусусиятҳои минтақавӣ, унсурҳои фарҳанги мардумӣ, фолклор ва анъанаҳои мардумӣ таъяс карда шавад. Ин имкон медиҳад, ки раванди эҷодӣ аз ҷониби кӯдак инфиродӣ ва пурмазмунро аз сар гузаронад.

Принципи ғаёлияти шахсӣ низ муҳим ба шумор меравад. Он нақши ғаёли кӯдакро дар раванди эҷодӣ ба дӯш гирифта, ба манфиатҳо, таҷриба ва ангезаи ботинии ӯ таъяс мекунад. Муҳим аст, ки ғаёлият на танҳо бо нусхабардории амсилаҳо маҳдуд шавад, балки ҳамчун ҷустуҷӯ, интиҳоб ва табдили мустақилона сохта шавад. Дар ҷунин раванд, мураббия на ҳамчун манбаи роҳҳои ҳалли тайёр, балки ҳамчун ҳамкор амал намуда, ташаббусро дастгирӣ мекунад ва барои изҳори худ шароит фароҳам меорад. Дар Барномаи таълимии томактабӣ дар Ҷумурии Тоҷикистон оид ба муносибати фардӣ дар раванди таълим ҷунин муайян гардидааст: «Принципи инфиродӣ ва фарогирӣ ба назар гирифтани хусусияти фардии кӯдак...» ба шумор меравад [14, с.6].

Ҷанбаи муҳими навбатӣ ин ҳамгирии соҳаҳои таълимӣ мебошад. Ҷаёлияти эҷодӣ ба таври табиӣ соҳаҳои гуногунро рушди маърифатӣ, нутқ, мусиқӣ, ҷисмонӣ ва ғаёлиятҳои мусаввирӣ муттаҳид мекунад. Истифодаи робитаҳои байни ғаёлиятҳо ба рушди дарки умумӣ ва инкишофи ҳамаҷонибаи шахс мусоидат мекунад. Масалан, бо эҷоди бозичаи халқӣ кӯдак ҳамзамон усулҳои бадеиро аз худ менамояд, бо анъанаҳои ҳунармандӣ шинос мешавад, ороиш аз шаклҳои геометритро меомӯзад.

Принципи тағйирпазирӣ ва озодии интиҳоб нақши махсус дорад. Он имкон медиҳад, ки хусусиятҳои инфиродии ҳар як кӯдак суръат, шавқмандӣ ва ҳолати эмотсионалии онҳо ба назар гирифта шаванд. Фароҳам овардани имконияти интиҳоби мавод, мавзӯҳо ва усулҳо

барои ичрои кор ангезаи дохилиро афзун мекунад, эътимод ба худ ва масъулиятро барои натиҷагирӣ афзоиш медиҳад.

Ташкили фаъолиятҳои эҷодӣ бе муколама ва ҳамкорӣ ғайриимкон аст. Ҳамкориҳои байни мураббия ва кӯдакон фазои эътимод ва дастгириро фароҳам меорад. Эҷодкориҳои дастаҷамъона малакаҳои муошират намудан, қобилияти гӯш кардани дигарон ва гуфтушунидро инкишоф медиҳад, ки на танҳо истеъдоди бадеиро инкишоф медиҳад, балки хислати ахлоқиро низ такмил медиҳад. Мухаккиқ Д. Мансурова пешниҳод менамояд, ки: «Бачагони синни томақтабӣ бояд маҳорату малакаҳои гуногуни фаъолияти эҷодӣ бадеиро азхуд кунанд, ки ба давраи муайяни синну сол мувофиқ бошанд. Мунтазам тағйир додани усул ва маводи кор метавонад ҳавасмандии бачагонро ба фаъолияти маърифатӣ эҷодӣ хеле баланд бардорад, тасаввурот ва таҳайюлотҳои онҳоро инкишоф диҳад, доираи ҷаҳонбиниро васеъ ва майли онҳоро ба фаъолияти мустақилонаи эҷодӣ ташаккул диҳад» [103, с. 22].

Таҳсилоти муосир инчунин ба равиши арзишмандӣ диққатро равона месозад, ки эҷодкориҳо ҳамчун воситаи рушди арзишҳо меомӯзад. Тавассути фаъолияти бадеӣ кӯдакон бо арзишҳои маънавӣ ва ахлоқӣ шинос шуда, дурнамои худро дар бораи ҷаҳон инкишоф медиҳанд. Вазифаи мураббӣ ин аст, ки ба кӯдакон на танҳо дар таҷдиди тасвирҳои фарҳангӣ, балки дар фаҳмидани маънои онҳо, робита бо таҷрибаи шахсӣ ва воқеияти муосир кумак намоянд.

Самаранокии ҷорӣ намудани фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ асосан аз шароити педагогии фароҳам овардашуда муайян карда мешавад. Ин муҳити аз ҷиҳати равонӣ бароҳат, фазои мусоид ва дастгири ва ташаббуси кӯдаконро дарбар мегирад. Муҳим фарҳанги муваффақиятро тарғиб кунем, ки дар он ҳар як кӯшиши кӯдак арзишманд ва пурмазмун доништа шавад. Кӯдакон бояд барои ғояҳои худ эҳтиром эҳсос намуда, имкони таҷриба дошта бошанд ва роҳҳои ҳалли мушкилоти худро ҷустуҷӯ кунанд.

Равишҳои муосир ба омӯзиши ҳамгиро ва лоиҳавӣ таъкид меkunанд. Лоиҳаҳои гурӯҳӣ, иштирок дар намоишгоҳҳо, намоишҳои театри ва чорабиниҳои этникофарҳангӣ шавку рағбатро ба эҷодкорӣ бедор меkunанд ва онро бо аҳаммияти иҷтимоӣ пур меkunанд. Оид ба масъалаи мазкур дар адабиётҳои педагогӣ чунин омадааст: «Усули лоиҳавӣ - технологияи педагогӣ буда, асоси онро фаъолияти таҳқиқотии мустақилона, маърифатӣ, бозии эҷодии пурсамари кӯдакон ташкил медиҳад, ки дар раванди он кӯдак худ ва ҷаҳони атрофро меомӯзад, донишҳои худро дар маҳсулоти воқеӣ таҷассум менамояд. Ин ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки натиҷаҳои кӯшишҳои худро бубинанд, саҳми робитаи байни шахсии худро ва ҳаёти фарҳангии ҷомеа ро эҳсос кунанд» [14, с.18].

Низоми хуб андешидашудаи принципҳо ва равишҳои педагогӣ имкон медиҳад, ки иқтисодии эҷодии кӯдак кушода шавад, мустақилиятнокӣ, ташаббус ва эҳсоси мансубияти фарҳангӣ инкишоф дода шавад. Фаъолияти эҷодӣ, ки бар пояи эҳтиром ба анъанаҳо ва муколамаи байнифарҳангӣ асос ёфтааст, ба воситаи муҳими ташаккули шахсиятҳои мутаносиби рӯҳан рушдёфта табдил меёбад, ки кодиранд мероси фарҳангиро кадр ва ҳифз намоянд.

Бо назардошти ҷанбаи методологии ин принципҳо қайд намудан мумкин аст, ки татбиқи онҳо барои рушди кӯдак ҳамчун як шахси эҷодкор инчунин ташкили раванди шиносшавӣ бо анъанаҳо ва расму оинҳои мардумӣ нигаронида шудааст. Ҳангоми шинос кардани кӯдакон бо арзишҳои фарҳанги мардумӣ, принципҳои зерин бояд риоя карда шаванд: мавод ва вазифаҳо ба синну соли кӯдакон мувофиқ бошанд; воситаҳои аёниӣ васеъ истифода шаванд.

Диққатнокӣ ба фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ ба иҷрои мустақилонаи вазифаҳо ва андеша дар бораи дастовардҳо кӯмак мекунад, ки иқтисодии худро инкишоф диҳанд. Супоришҳо, воситаҳои аёниӣ ва машқҳои аз ҷиҳати мантиқӣ дуруст, ба афзоиши тадриҷии дониши онҳо дар бораи фарҳанги мардумӣ мусоидат меkunанд, ворид

намудани маълумот ҳо дар бораи олами атроф ба мундариҷаи фаъолият, инчунин ҳамгирӣ бо дигар фаъолиятҳои таълимӣ, ҷаҳонбинии кӯдакро васеъ намуда, ба онҳо имкон медиҳад, ки дониш ҳоро амиқтар омӯзанд.

Ташкили дурусти муҳити таълимӣ ва бозӣ дар рушди таҷриба ва донишҳои асосии кӯдакон муҳим аст. Маркази омӯзишӣ ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки хусусиятҳои фарҳангии мардумиро омӯзанд ҳамзамон бо хусусиятҳои беназири он шинос гарданд.

Тибқи барномаи таълимии томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гурӯҳҳои гуногуни синну солӣ чунин «марказҳои фаъолиятнокӣ бояд, амал намоянд;

- Эҷодкорӣ (санъати тасвирӣ);
- Сохтмон (тартибдиҳӣ);
- Таомпазӣ;
- Театр (нақшофарӣ);
- Инкишофи нутқ (ҳикоякунӣ (нақл);
- Китоб (хониши адабиёти бадеӣ);
- Ташаккули тасаввуротҳои оддитарини математикӣ;
- Бозиҳои рӯймизӣ;
- Мусикӣ;
- Варзиш (майдончаи кушоди бозӣ);
- Илм (рег ва об);
- Шиносоӣ бо муҳити атроф» [14, с.14].

Ташкили ҳар як маркази омӯзишӣ вобаста ба талаботҳои пешниҳод шудамода гардида, барои инкишофи ҳаматарафаи кӯдакон мусоидат намуда, шавқмандии онҳоро ба омӯзиш зиёд мегардонад. Нақши мураббӣ мусоидат, дастгирии ташаббуси кӯдак ва интиқоли мундариҷаи фарҳангӣ мебошад.

Барои корҳои эҷодӣ, мисли ҳама гуна фаъолиятҳои меъёрҳои арзёбии сатҳи он мавҷуданд. Дар ин маврид қоидаҳои зерин риоя карда мешаванд;

- иштирок ва воқуниши эмотсионалӣ;

- фаъолиятнокӣ ва ташаббускорӣ;
- инкишофи қобилияти такрор кардани унсурҳои анъанаҳо ва фолклор;
- иштирок дар бозиҳои нақшдори дастачамъона;
- самаранокии раванди эҷодӣ (маҳсулот, расмҳо, баромадҳо).

Таҳхис дар ин самт ба маҷмуи ин усулҳо асос ёфтааст: мушоҳидаи фаъолиятҳои кӯдакон; таҳлили портфолиои эҷодии онҳо; гузаронидани суҳбатҳо; омӯзиши маҳсулҳоти фаъолиятҳои амалии онҳо; ба назар гирифтани андешаҳои волидон;

Ба андешаи ман, фаъолияти эҷодӣ роҳи табиӣ ва муассиртарини ворид кардани мундариҷаи этникофарҳангӣ ба раванди таълимии кӯдакони синни томактабӣ мебошад. Тавассути шаклҳои гуногуни эҷодкорӣ кӯдакон мафҳумҳои фарҳангиро аз худ мекунанд, зехни эмотсионалии худро ташаккул дода, муошират бо дигаронро меомӯзанд ва тадриҷан арзишҳои ахлоқӣ ва зебоипарастиро инкишоф медиҳанд. Мантиқан дуруст аст, ки раванди таълими этникофарҳангӣ дар атрофи фаъолияти эҷодӣ бо санҷиши минбаъда дар қисми амалии таҳқиқот ва тасдиқи самаранокии он дар таҷрибаи педагогӣ бунёд карда шавад.

Равишҳои муосири маориф, ки ба инсондӯстӣ ва аҳаммияти фарҳангӣ нигаронида шудаанд, эҷодкориро ҳамчун роҳи муҳими шинос кардани кӯдакон бо мероси маънавии мардуми худ мешуморанд. Дар ин замина, фаъолияти эҷодӣ на танҳо ҳамчун воситаи рушди фардиат, балки ҳамчун воситаи аз худ кардани таҷрибаи этникофарҳангии дар тӯли наслҳо ҷамъшуда хизмат мекунад. Имконияти он дар қобилияти интиқоли анъанаҳо, тарбияи эҳсоси мансубият ба фарҳанги худ ва ташаккули муносибати арзишманд ба мероси миллӣ зоҳир мешавад.

Фаъолияти эҷодӣ бо анъанаҳои фарҳангӣ робитаи ногусастанӣ дорад, зеро ҳар гуна шакли ифодаи бадеӣ суруд, ракс, хунароҳои бадеӣ ва фолклор хусусиятҳои муҳити мушаххаси этникофарҳангиро инъикос мекунад. Бо иштирок дар чунин фаъолиятҳо кӯдакон тадриҷан унсурҳои

чаҳонбинии миллиро аз худ намуда, бо рамзҳо, меъёрҳои зебӣ ва намунаҳои рафтори ахлоқӣ ба миллати худ хос шинос мешаванд.

Олими рус И.Б.Лебедева чунин ақидаро пешниҳод намудааст: «Фаъолияти эҷодӣ усули пешбари тарбияи зебоипарастии кӯдакони синни томактабӣ, воситаи асосии рушди бадеии кӯдакони синни томактабӣ мебошад. Бинобар ин, фаъолияти бадеӣ ҳамчун пояи асосии муносибати эстетикӣ кӯдак хизмат намуда, маҷмӯи амалҳои мушаххас (бадеӣ)-ро ифода мекунад, ки ба қобилияти дарк намудан, равандҳои маърифатӣ ва эҷоди тасвири бадеӣ (объекти эстетикӣ) бо мақсади омӯхтани зебогии ҷаҳон нигаронида шудаанд» [95, с.33].

Арзиши махсуси фаъолиятҳои эҷодӣ дар инкишофи қобилияти онҳо барои ҷалби хотираи эмотсионалии кӯдак ва фароҳам овардани таҷрибаи шахсии анъанаҳо мебошад. Бо сохтани бозичаҳои халқӣ, иштирок дар озмунҳо ё сахнагузори афсонаҳо, кӯдакон на танҳо дар бораи фарҳанг маълумот мегиранд, балки ба як қисми он табдил меёбанд ва онро ба пуррагӣ эҳсос мекунанд. Ин эҳсоси мансубият, эҳтиром ба ҳамакӣ ва таваҷҷуҳ ба фарҳанги дигар миллат ҳоро бедор менамояд.

Дар раванди сайругашт мураббӣ кӯдаконро даъват кард, ки аз гил кӯза сохта онро оро дода, дар бозичаҳои худ истифода баранд. Мураббӣ ба кӯдакон гили дода, усулҳои сохтани суроби кӯзаро намоиш дод. Дар давоми фаъолият кӯдакон аз кор бо гил лаззат бурданд. Азбаски гили махсуси кӯлолгарӣ (сурх) буд, саволҳои зиёде ба миён омаданд: «Чаро гил сурх аст?», «Ин гил танҳо дар кишвари мо ёфт мешавад?», «Табақҳо ва косаҳои мо низ аз он сохта шудаанд?» ва ғайра. Ҷавоби мусбат ва эмотсионалӣ кафолат дод, ки кӯдакон зуд вазифаро иҷро намуда, ҳунари худро ба айвонча «дар зерин офтоб» гузоштанд.

Рӯзи дигар кӯдакон ба ороиши ҳунари худ шуруъ карданд. Намунаҳои нақшҳо ва тарҳҳо дар тахтаи гурӯҳ овезон буданд. Кӯдакон нақшҳои худро барои ороиши ҳунари худ интихоб карданд ва дар бораи рангҳо баҳси ҷолибе сурат гирифт. Мураббия мефаҳмонад, ки

баъзе рангҳо ҳангоми молидан метавонанд, рангашонро пажмурда кунанд, аз ин рӯ кӯшиш намоед, ки рангҳои равшантарро интиҳоб кунед. Кӯдакон ба ҳамдигар кӯмак намуданд. Ин фаъолият муттаҳидӣ, кори дастаҷамъона ва муносибати байни ҳамдигариҳо тақвият медиҳад.

Имконияти этникофарҳангии фаъолияти эҷодӣ дар заминаҳои таълимӣ зоҳир мешавад. Ҳунар ҳои мардумӣ системаи арзишҳои ахлоқиро тавассути тасвирҳо, рамзҳо ва ривоятҳо интиқол медиҳад. Муаррифӣ бо фолклор, ҳунарҳои мардумӣ, мусиқии миллий ва либосҳо ба кӯдакон кӯмак мерасонад, ки хислатҳои ба монанди меҳнатдӯстӣ, эҳтиром ба калонсолон, меҳрубонӣ ва эҳсоси ҷамоатчигиро инкишоф диҳанд. Ғайр аз ин, арзишҳо на тавассути таълимоти ахлоқӣ, балки тавассути иштироки фаъоли ҳуди кӯдак, тавассути эҷодкории муштарак, воқуниши эмотсионалӣ ва қадрдонии эстетикӣ омӯзонида мешаванд.

Дар ҷомеаи бисёрмиллатӣ, тақвияти таҳаммулпазирӣ байнифарҳангӣ махсусан муҳим аст. Фаъолиятҳои эҷодӣ, ки бар асоси маводи этникофарҳангӣ анҷом дода мешаванд, шароити мусоидро барои муколамаи байнифарҳангӣ фароҳам меоранд. Кӯдакон бо гуногунии анъанаҳо шинос мешаванд, умумиятҳоро мебинанд ва фарқиятҳоро эҳтиром мекунанд. Ин заминаро барои инкишофи ҷаҳонбинии инсондӯстона, озодбаёнӣ ва ҳамдардиҳо фароҳам меорад.

Маҳорати дарки иқтидори этникофарҳангӣ муҳити омӯзишии хуб ташкилшударо талаб мекунад. Ин бояд, муҳити таълимӣ бо унсурҳои фарҳангии миллий, шиносӣ бо асарҳои санъати халқӣ, ҷорабиниҳо ва намоишгоҳҳои анъанавиро дарбар гирад. Муҳим аст, ки кӯдакон нақши фаъол дошта, на ҳамчун нозир, балки ҳамчун иштирокчиён, муҳаққиқон ва эҷодкорони раванди таълимӣ тавассути эҷодкорӣ робитаҳоро дар тӯли замон барқарор намуда, огоҳӣ аз ҳувияти фарҳангӣ шахсиро тақвият дода ва замина барои шахсияти мутаносиби рушдёфта гузоранд.

Хулоса, фаъолияти эҷодӣ ба мо имкон фароҳам меоварад, ки таҷрибаи шахсии кӯдакро бо анъанаҳои фарҳангии халқ пайваст намуда, фард, коллектив, раванди эҳсосӣ ва маънавиро муттаҳид созем.

Хулосаи боби якум

1. Таҳлили назариявии мушкилоти шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ ба мо имкон дод, ки маънои ин мафҳумро аз нигоҳи педагогӣ муайян намоем. Фарҳанги миллий ҳамчун маҷмуи арзишҳои маънавӣ, ахлоқӣ ва бадеӣ-эстетикӣ баррасӣ мешавад, ки роҳи таърихӣ халқ, хусусиятҳои тарзи зиндагӣ, ҷаҳонбинӣ ва ҷаҳолияти эҷодии онҳоро инъикос мекунад. Он дар забон, фолклор, маросимҳо, ҳунарҳо, мусиқӣ ва санъати тасвирӣ, либоси анъанавӣ ва тарзи зиндагӣ ифода меёбад. Анъанаҳои мардумӣ дар навбати худ, ҳамчун механизми интиқолди ҳандаи таҷрибаи иҷтимоӣ ва самтҳои арзишманд аз насл ба насл хизмат мекунад, ки аҳамияти онҳоро ҳамчун воситаи тарбия ва ташаккули ҳувияти фарҳангии кӯдак муайян менамояд.

2. Исбот шудааст, ки фарҳанги миллий дорои иқтидори назарраси тарбиявӣ мебошад, зеро он бар арзишҳои ахлоқии умумибашарӣ меҳнатдӯстӣ, эҳтиром ба калонсолон, эҳсоси адолат ва муҳаббат ба ватани худ асос ёфтааст. Ворид намудани унсурҳои фарҳанги мардумӣ ба раванди таълим рушди хислатҳои маънавии кӯдакони синни томактабӣ, ташаккули мафҳумҳои ахлоқӣ, воқуниши эмотсионалӣ ва дарки эстетикиро мусоидат мекунад. Барои кӯдакони синни калони томактабӣ фарҳанг ба як ҷаҳорҷӯбаи беназири сарчашма табдил меёбад, ки тавассути он меъёрҳои рафторро меомӯзанд ва намунаҳои пурмазмунӣ нақшо пайдо менамоянд.

3. Тавсифи дар боло зикршуда хусусиятҳои равонӣ ва педагогии кӯдакони синни томактабӣ, рушди ҷаҳоли равандҳои маърифатӣ, таҳайюлот, тафаккури образӣ, нутқ ва инкишофи эмотсионалӣ; ташаккули заминаҳои зарурӣ барои худшиносӣ, афзоиши тавачҷуҳ ба муҳити иҷтимоӣ ва инкишофи қобилияти арзёбии амалҳо аз нигоҳи ахлоқӣ тасдиқ намуд. Дар маҷмӯъ ҳамаи ин заминаи мусоидро барои дарки арзишҳои фарҳангӣ ва иштироки кӯдакон дар омӯзиши анъанаҳои мардумӣ фароҳам меорад.

4. Фаъолиятҳои эҷодӣ ҳамчун воситаи рушди шахсияти кӯдак дар таълими этникофарҳангӣ муҳим ба шумор мераванд. Тавассути фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ кӯдакон на танҳо муносибати худро ба ҷаҳони атроф баён мекунанд, балки дар бораи таҷрибаҳои фарҳангии ҷомеа низ маълумот мегиранд.

5. Муайян карда шудааст, ки фаъолияти эҷодӣ дар низоми таълими этникофарҳангӣ вазифаи дугонаро иҷро мекунад. Аз як тараф, он кӯдаконро тавассути таҷрибаи шахсии тасвирҳо, рамзҳо ва анъанаҳо ба ҷаҳони фарҳангии миллии ворид мекунад. Аз тарафи дигар, он дар натиҷаи аз худкунии онҳо ба вуҷуд меояд, ки дар тавлиди мустақилонаи унсурҳои санъати халқӣ ороишҳо, мавзӯҳо ва оҳангҳои мусиқӣ зоҳир мешавад. Ин раванд муносибати эҳтиромона ба мероси фарҳангӣ ва таваҷҷуҳро ба ғуноғунии тарбия равона мекунад.

6. Аҳаммияти педагогии эҷодкорӣ аз рӯи хусусияти муттаҳидкунандаи он муайян карда мешавад. Фаъолияти эҷодӣ ҷанбаҳои маърифатӣ, эмотсионалӣ, муоширатӣ ва ахлоқии рушдро муттаҳид мекунад. Кори муштарак малакаҳои муоширати кӯдакон, ҳамдардӣ, масъулият ва қобилияти ҳамкорӣ карданро инкишоф медиҳад. Аз ин рӯ, эҷодкорӣ на танҳо ҳамчун воситаи рушди эстетикӣ, балки ҳамчун омилҳои муҳим дар рушди маънавӣ ва ахлоқии шахсият низ хизмат мекунад.

7. Хулосаи пешниҳодҳои назариявӣ робитаи байни фарҳангии миллии, хусусиятҳои синну солии кӯдакони синни томактабӣ ва фаъолияти эҷодиро ҳамчун воситаи пешбари рушди шахсият муқаррар намуд.

8. Асосҳои назариявии таҳқиқот нишон медиҳанд, ки шиносоии самараноки кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳангии миллии тавассути ташкили як системаи куллии фаъолиятҳои эҷодӣ, ки ба дарки эҳсосӣ, фаъолияти мустақилона ва инъикоси шахсӣ нигаронида шудааст, имконпазир аст. Ин шакл даст овардани расмӣ дониш набуда, балки таҷрибаи амиқи маъноҳои фарҳангиро таъмин мекунад, ки ба рушди хувияти фарҳангӣ ва асосҳои ахлоқии шахс мусоидат мекунад.

БОБИ 2. ҶАНБАҲОИ РАВОНӢ ВА ПЕДАГОГИИ ШИНОС КАРДАНИ КӮДАКONI СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ БО ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ВА АНЪАНАҲОИ МАРДУМӢ ТАВАССУТИ ФАӮОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

2.1. Таъсири фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ ба рушди шахсияти кӯдакони синни калони томактабӣ

Рушди шахсияти кӯдак тавассути шинос шудан бо фарҳанги миллӣ бояд, самти асосии илми муосири равоншиносӣ ва педагогӣ бошад. Ин махсусан дар синни калони томактабӣ муҳим аст, дар ин давра пояҳои ҷаҳонбинии кӯдак гузошта мешаванд, самтҳои асосии арзишӣ ташаккул ва худшиносӣ инкишоф меёбад. Муҳимияти масъалаи мазкур дар Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз таваллуд то 7(6) сола) хеле бамаврид қайд гардидааст: “Синни томактабӣ – синну соли мувофиқ ва аз ҳама мусоид барои бароҳмонии инкишофи эмотсионалии кӯдак ба ҳисоб меравад. Кӯдак дар ин синну сол таъсирпазир, барои аз худ кардани арзишҳои иҷтимоӣ ва маданӣ омода буда, барои эътирофу эҳтироми худро дар байни дигарон ба даст овардан кӯшиш мекунад. Дар ӯ ҷудоинопазир будани эмотсияҳо аз раванди идрок, тафаккур, ҳаёлот мушоҳида карда мешавад. Инкишофи эмотсионалии кӯдак пеш аз ҳама ба пайдоиши шавқу ҳавас, мақсад ва талаботҳои ӯ вобаста мебошад” [151, с.105]. Дар ин давра кӯдак бештар ба намунаҳо, меъёрҳо ва анъанаҳои фарҳангӣ, ки дар дохили ҷомеа мавҷуданд, бештар мутобиқ мешавад.

Чӣ хеле ки дар боло зикр гардид, фарҳанги миллӣ як низоми мураккабест, ки забон, анъанаҳо, расму оинҳо, фолклор, эҷодиёти бадеӣ ва принсипҳои ахлоқиро дарбар мегирад. Он «манзараи беназири ҷаҳон»-ро ташкил медиҳад, ки дар он кӯдак воқеияти атрофро дарк мекунад. Ба ақидаи Л.С. Виготский, «ҳар як вазифа дар рушди фарҳангии кӯдак ду маротиба дар сахна пайдо мешавад: аввал иҷтимоӣ,

сипас равонӣ» [30, с.143]. Ин мавқеъ ба мо имкон медиҳад изҳор намоем, ки маҳз тавассути дохил шудан ба муҳити фарҳангӣ кӯдак метавонад таҷрибаи иҷтимоиро аз худ намуда баъдан он ба қисми ботинии ӯ табдил меёбад.

Бояд таъкид кард, ки азхудкунии фарҳанги милли дар синни томактабӣ асосан ғайримустақим ва пур аз эҳсосот аст. Кӯдакон маънои фарҳангиро тавассути афсонаҳо, мақолҳо, бозиҳои халқӣ, сурудҳо ва идҳо дарк мекунанд. Ин шаклҳо барои кӯдакон дастрас ва фаҳмо буда, онҳо ба тафаккури тахайюлотӣ ва дарки эмотсионалӣ таъяс мекунанд ва азбаски «дар синни томактабӣ фаъолияти пешбар бозӣ аст, кӯдак тавассути он вазифаҳои иҷтимоӣ ва меъёрҳои рафторро аз худ мекунад» [162, с.185]. Дохил кардани унсурҳои фарҳанги милли дар бозӣ иқтидори таълимии онро ба таври назаррас афзоиш медиҳад.

Ворид намудани кӯдак бо ҷаҳони фарҳанги милли ба инкишофи ҳислатҳои ахлоқӣ таъсир мерасонад, анъанаҳо ва расму оинҳо на танҳо ҳислатҳои мусбати ахлоқии кӯдакро таъвият медиҳанд, ҳамзамон ҳислатҳои манфии онҳоро кам мекунанд. Ҳамин ки кӯдак ба ҳикояҳои бибӣ, таълимоти бобо гӯш доданро оғоз менамояд (ё дostonҳо ва масалҳоро мешунавад), нуктаҳои асосии онҳоро дар ҳар қадам такрор мекунад. Мушоҳида кардан мумкин аст, ки кӯдакон чӣ қадар зуд-зуд такрор мекунанд: «Бобоям ба ман гуфт...» ё «Бибиам ба ман гуфт...».

Олими рус А.Н. Леонтев чунин қайд кардааст, ки «шахсият дар системаи муносибатҳои иҷтимоӣ, ки инсон дар он шомил аст, ташаккул меёбад» [87, с. 80]. Яъне, муҳити фарҳангиро ҳамчун фазое баррасӣ кардан мумкин аст, ки дар он кӯдак нақшҳо ва меъёрҳои иҷтимоиро меомӯзад.

Ба иштироки кӯдак дар раванди идҳо ва ҷорабиниҳо диққат додан зарур аст. Вақте ки кӯдакон дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар раванди иду дилхушиҳо ба монанди «Меҳргон», «Сада», «Наврӯз» ва ғайра иштирок мекунанд, онҳо маҳорати дарки фарҳанги милли, анъанаҳо ва расму оинҳоро ташаккул медиҳанд. Вақте ки мураббӣ

хангоми тавсифи ид ибораҳоеро ба монанди «ин расму оин буд...», «ин пештар анҷом дода мешуд...», «ин маъноӣ...» ва ғайраро истифода мебарад. Кӯдак дар ин маврид ба дарк кардан шурӯъ мекунад, ки ин амалҳои ҳастанд, ро ҳи тӯлониро анҷом додаанд, ин расму оин аст ва инро вайрон кардан мумкин нест.

Ҳангоми такрори мустақилонаи ин амалҳои эҷодӣ, кӯдак танҳо дар фазои эмотсионалии мусоид фаро гирифта мешавад ва ин имкон фаро ҳам меоварад, ин эҳсосот дар дохили ӯ «ҷойгир» шавад. Ба ақидаи Б.М. Теплов «вокуниши эмотсионалӣ муҳимтарин шартӣ рушди бадеии шахс аст» [163, с. 78] ва диққат додан ба он далел, ки ҳангоми чорабиниҳо кӯдак на танҳо заминаи эмотсионалиро «аз худ мекунад», балки малакаҳои эстетикӣ низ инкишоф дода мешаванд.

Ҷалби кӯдакон ба намудҳои гуногуни фаъолиятҳои бадеӣ, ки дар асоси фарҳанги миллии сохта шудаанд, ба рушди ҳамоҳанги ҷаҳони эҳсосии онҳо мусоидат мекунад.

Дар синни томақтабӣ ҳувияти миллии низ инкишоф меёбад. Кӯдакон аз мансубияти худ ба як миллати мушаххас огоҳ мешаванд, фарқ кардани «мо» ва «онҳо»-ро оғоз мекунанд, ба мероси таърихӣ, анъанаҳо ва рамзҳо таваҷҷуҳ пайдо мекунанд. Аммо, бидуни роҳнамоии дурусти калонсолон тасаввуроти қолабӣ нисбат ба намоёндагони фарҳангҳои дигар мумкин аст, инкишоф ёбанд.

Дар робита, бо ин тарбияи эҳтиром ба фарҳангҳои гуногун, таҳаммулпазирӣ ва ошкорбаёнӣ вазифаи муҳим ба шумор меравад. Дар ин маврид С.А. Козлова чунин баён кардааст: «Шиносоии кӯдакон бо фарҳанги миллии бояд, бар асоси принципҳои гуманизм, муколамаи фарҳангҳо ва эҳтиром ба шахсияти кӯдак сурат гирад» [57, с. 45]. Ин равиш фароҳам овардани муҳити таълимиро дар назар дорад, ки дар он кӯдак на танҳо имкони ба даст овардани дониш, балки инчунин имконияти нишон додани фаъолияти худ ва изҳори муносибати худ ба маводи омӯхташавандаро дошта бошад.

Муҳим аст, ки кӯдаконро ба таври мунтазам бо фарҳанги миллии шинос намоем, ин имкониятҳоро барои рушди фаъолияти маърифатии кӯдакон фароҳам меорад, ҷаҳонбинии онҳоро васеъ намуда, тавачҷуҳи пойдорро ба ҷаҳони атроф бедор мекунад. Барои иҷрои ин вазифаҳо бояд, ба раванди омӯзишӣ фаъолияти бозӣ, таълимӣ, бадеӣ ва муоширатӣ ворид карда шавад. Ин фаҳмиши кулӣ ва устувори фарҳанги мардумиро ба вучуд меорад.

Барои тақвияти гуфтаҳои боло як мисол меоварем: дар гурӯҳи калонсол мавзуи ҳафта «Наврӯзи оламафрӯз» интихоб шудааст. Дар тӯли ҳафта мураббӣ ба кӯдакон бозиҳои сахнавикардашуда ва намоиши «Суманакпазӣ»-ро пешниҳод кард, ки дар аввал он сабти сурудро кӯдакон гӯш кардан ва сипас онро якҷоя хонданд. Аз кӯдакон хоҳиш карда шуд, ки сахнаеро дар мавзуи «Ҷашни Наврӯз» намоиш диҳанд. Дар рафти муҳокима ба кӯдакон саволҳо дода шуданд: «Мо дар сари мизи худ чӣ мегузорем?» ва «Дастархони мо чӣ гуна хоҳад буд?», «Мо онро чӣ гуна оро медиҳем?». Пас аз муҳокима мураббия ба кӯдакон пешниҳод кард, ки ба ду гурӯҳ (ду хона) тақсим шаванд. «Шумо ба меҳмонии якдигар меоед. Ҳар хона дастархони худро мекушояд ва онро оро медиҳад». «Ман ба хонаи шумо низ меоям. «Дар натиҷа, кӯдакон на танҳо ба ороиши дурусти дастархон диққат медоданд, балки қоидаҳои қабули меҳмононро низ такрор мекарданд. Баъзан садоҳои «Не, шумо бояд бигӯед: «Дароед, дароед!» шунида мешуданд. Кӯдакон инчунин якдигарро ислоҳ мекарданд ва рафтор ё амалҳои нодурустро ислоҳ мекарданд.

Дар ҷунин фаъолиятҳо, кӯдакон на танҳо мувофиқи нақша амал мекарданд (одатан мустақилона), балки ба суҳанони мураббия низ гӯш медоданд. Дар давоми ҳафта вобаста ба мавзӯ, мураббия ба кӯдакон дар бораи маъноӣ ид, анъанаҳои он, аломатҳо ва рамзҳои баҳор нақл кард. Маълумот дар бораи он ки духтаре бо номи Баҳор, ки суманак дар даст дорад, ҳамеша дар ин ид ҳузур дошт, барои кӯдакон (хусусан

духтарон) махсусан хотирмон буд. Хангоми бозии сахнавикардашуда кӯдакон мустақилона «Баҳор»-ро интиҳоб карданд.

Албатта, ғаёлнокии эҷодии кӯдакон хангоми машғулиятҳои ғаёлиятҳои мусаввирӣ баръало ба назар мерасид. Кӯдакон аз маълумоте, ки гирифтаанд ва омодагӣ, ки дар кӯчаҳои шаҳр мушоҳида кардаанд, илҳом гирифта, гул ва суманакро тасвир намуданд, онҳо аз пластилин суроби таомҳои анъанавӣ сохтанд. Онҳо инчунин барои табрикоти волидонашон қортҳои зеборо дар машғулияти гулмонӣ сохтанд.

Ин раванд ба кӯдакон кӯмак кард, ки бо ҳамдигар муошират намоянд, қоидаҳои табрикотро дар хотир нигоҳ доранд, матни табрикоти заруриро аз ёд кунанд. Дар бораи он ки чӣ гуна Наврӯз дар ҳар як хона махсус чашн гирифта мешавад, суҳбат ташкил мегардад.

Дар натиҷаи ғаёлиятҳо, кӯдакон дарки комили ин ид ва анъанаҳои чашнгирии онро аз худ намуданд. Бинобар ин, бояд қайд кард, ки ин равиш қафолат медиҳад, ки кӯдак ин анъанаро тавассути ғаёлиятҳои гуногун аз сар мегузаронад.

Хангоми омӯзиши таъсири фарҳанги миллии ва ҷузъҳои он ба рушди шахсияти эҷодии кӯдакони синни томактабӣ, ба мафҳуми «шахсият» дар илмҳои равоншиносӣ ва педагогӣ таъяс кардан зарур аст. Дар ин рисола, он аз нигоҳи фарҳангӣ ва анъанаҳои миллии баррасӣ мешавад. Ин пеш аз ҳама ба интиқоли мустақими таҷриба, меъёрҳо ва арзишҳои ҷамъшудаи иҷтимоӣ, ки барои рушди пурраи шахсият зарур вобаста мебошад. Тавре ки маълум аст, дарки моҳияти шахсият ба муайян кардани равишҳо ба тарбия ва омӯзиш мусоидат мекунад. Агар мо бо таърифи пурраи шахсият оғоз кунем, пас бояд ҷанбаи иҷтимоии он омӯхта шавад.

Дар фарҳанги мардумӣ хангоми таҳлил, хусусияти рушди тадриҷиро муайян кард, ки он дар дастовардҳои моддӣ, арзишҳои маънавӣ, меъёрҳои рафтор, анъанаҳо, забон, рамзҳо ва шаклҳои муоширати байни одамон инъикос ёфтааст. Дар ин маврид Л.С.

Виготский чунин қайд мекунад: «Фарҳанг шаклҳои махсуси рафторро ба вуҷуд меорад, он фаъолияти вазифаҳои зехниро тағйир медиҳад» [29, с. 53].

Интиқоли арзишҳои фарҳангӣ ҷанбаи асосии фарҳанг ба шумор меравад. Ин раванд ҳам мақсаднок ва ҳам стихиявӣ буда, аз як тараф, интиқол тавассути тарбия ва таълим сурат мегирад, ки дар он калонсолон дониш, меъёрҳо ва муносибатҳои муайянро ба кӯдак ба меомӯзонанд. Аз тарафи дигар, кӯдак дар ҳаёти ҳаррӯза намунаҳои фарҳангиро аз худ карда, рафтори дигаронро мушоҳида намуда, дар фаъолиятҳо ва муоширати муштарак иштирок мекунад.

Дар синни калони томактабӣ дар мавзӯи «Анъанаҳои меҳмоннавозии тоҷикӣ» машғулият баргузоркарда шуд. Мураббӣ аввал ба кӯдакон сабабҳои муносибати эҳтиромона бо меҳмононро фаҳмонд. Сипас, ӯ тарзи истиқбол, даъват ва хизматрасонӣ ба меҳмононро фаҳмонд. Дар давоми суҳбат мураббия ду кӯдакро ба назди худ даъват кард, ки худашон вазъияти бозиро иҷро намоянд. Дигар кӯдакон тамошобин буданд, онҳо мушоҳида менамуданд, ки онҳо қоидахоро дуруст риоя меkunанд.

Ин раванд ба кӯдакон кӯмак кард, ки қоидаҳои нишондодашударо дар хотир нигоҳ доранд. Сипас мушоҳида карда шуд, ки онҳо ин қоидахоро дар бозиҳои худ тақлид меkunанд. Онҳо бештар муносибати калонсолонро (волидон, мураббияон, роҳгузарон ва ғайра) пайгирӣ менамуданд.

Агар ба омӯзиши фаъолияти кӯдакон рӯй оварем, пас бо суханони А.Н. Леонтев мо метавонем ҳамчун робитаи байни фарҳанг ва фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ шарҳ диҳем: «азхудкунии фарҳанг дар раванди фаъолият, ки тавассути муносибатҳои иҷтимоӣ ба миён меояд, амалӣ мегардад» [85, с. 180], яъне кӯдак бо ҳамроҳ шудан ба раванди азхудкунии таҷрибаи мардумӣ, ҳамзамон бо меъёрҳо ва арзишҳои фарҳангӣ шинос мешавад.

Раванди азхудкунии меъёрҳо ва анъанаҳо таъсири мутақобилаи мураккаби омилҳои беруна ва дохилӣ мебошад. Дар аввал, рафтори кӯдак хусусияти такрорӣ дорад ва танҳо пас аз муддате тасвирҳои нусхабардорӣ ҳамчун танзимгари дохилӣ амал мекунанд ва бо ин васила рафторро муайян менамояд.

Дар гурӯҳи калони томақтабӣ машғулияти расмкашӣ дар мавзӯи «Ороиши дастархон» баргузор шуд. Ҳадаф оро додани дастархон бо истифода аз ороишоти тоҷикӣ буд.

Дар қисми муқаддимаии машғулият, мураббӣ кӯдаконро бо унсурҳои мавҷудаи ороиши тоҷикӣ шинос намуд. Маънои онҳоро шарҳ дода, намунаҳоро пешниҳод кард. Сипас, ӯ аз кӯдакон даъват кард, ки нақшҳоро дар варақи алоҳида такрор кунанд. Дар аввал, кӯдакон танҳо расми мураббияро нусхабардорӣ мекарданд (фаъолияти репродуктивӣ). Вақте ки аз онҳо хоҳиш карда шуд, ки «дастархони худро» оро диҳанд, биниши эҷодии ҳар як кӯдак пайдо шуд. Онҳо на танҳо нақшҳоро ба таври худ ҷойгир карданд, балки инчунин рангу тобиш ҳоро интиҳоб намуданд, тафсилоти доданд, ки дониши худро аз мундариҷаи фарҳангии расм нишон доданд.

Дар давоми фаъолиятҳои минбаъдаи тасвирӣ ва вақти ҳолӣ, кӯдаконро мушоҳида намудем, ки чӣ тавр онҳо дар расмҳои худ нақшҳоро аз рӯи хоҳиш истифода бурданд (масалан, ороиши либоси лӯхтаки кашидашуда, миз, девори хона ва ғайра). Ин равандро ҳамчун гузариш аз мушоҳида ба иттилоъдҳӣ тавсиф кардан мумкин аст, вақте ки маълумоти бадастоварда мақоми «роҳнамои дохилӣ»-ро мегирад. Дар ин робита, устувории дониш ва малақаҳои бадастовардашуда дар бораи арзишҳои фарҳангии миллӣ қайд карда мешавад. Арзишҳо ҳамчун роҳнамо амал мекунанд, ки муносибати инсонро ба ҷаҳон, одамон ва худ муайян менамоянд. Онҳо самти фаъолиятро муайян намуда, ба интиҳоби ҳадафҳои зиндагӣ ва усулҳои ноил шудан ба онҳо таъсир мерасонанд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи иҷтимоишавӣ, раванди муайянкунии фарҳангӣ аҳаммияти хос пайдо мекунад. Ин огоҳӣ аз мансубияти шахс ба ҷомеаи

мушаххаси фарҳангӣ мебошад. Кӯдак худро ҳамчун намояндаи халқи мушаххас, вориси анъанаҳо ва меъёрҳои муайян дарк мекунад. Ин раванд махсусан дар давраи кӯдакӣ, вақте ки пояҳои худшиносӣ ташаккул меёбанд, шадидтар аст.

Чунон ки Э. Эриксон қайд кардааст; «Хуввият тавассути таъсири мутақобилаи шахс бо муҳити фарҳангӣ ташаккул меёбад» [180, с. 59]. Муайян намудани хусусиятҳои фарҳангӣ эҳсоси устуворӣ ва эътимодро тақвият медиҳад ва ба шахс имкон медиҳад, ки дар воқеияти мураккаби иҷтимоӣ паймоиш кунад.

Дар баробари ин, ҷанбаи муҳим ташаккули ҷаҳонбинии шахс ба шумор меравад. Ҷаҳонбинӣ системаи назарияҳо дар бораи ҷаҳон ва ҷойгоҳи инсон дар он аст. Он дониш, эътиқод, арзишҳо ва ақидаҳоро дарбар мегирад. Фарҳанг манбаи асосии ташаккули ҷаҳонбинӣ мебошад, зеро он таҷрибаи ҷамъшудаи инсониятро дар бораи дарки воқеият инъикос мекунад.

Оила дар интиқоли арзишҳои фарҳангӣ ва ташаккули шахсият нақши махсус мебозад. Оила аввалин муҳити иҷтимоист, ки дар он кӯдак бо меъёрҳо ва анъанаҳои фарҳангӣ рӯ ба рӯ мешавад. Маҳз дар оила мафҳумҳои асосии неки ва бадӣ ташаккул меёбанд ва пояҳои рафтори ахлоқӣ гузошта мешаванд. Ба гуфтаи А.С. Макаренко, «тарбияи кӯдакон аз ташкили ҳаёти оилавӣ оғоз мешавад» [102, с. 80].

Дар оила, раванди шиносшавӣ бо анъанаҳо на танҳо аз дастурҳо, балки аз ҳаёти ҳаррӯза, муносибатҳо ва риояи анъанаҳои оилавӣ низ таъсир мегирад. Бо шинос шудан бо қолибҳои фарҳангӣ, кӯдак рафтори волидонашро мушоҳида ва тақлид намуда, арзишҳо ва муносибати онҳоро қабул мекунад.

Муассисаҳои таълимӣ дар раванди таълиму тарбияи кӯдакони синни томактабӣ нақши баробар муҳим доранд. Муассисаи томактабӣ ва мактаб ҳамчун шаклҳои муташаккили иҷтимоӣ хизмат мекунанд, ки дар онҳо кӯдакон бомақсад ба фарҳангшинос мешаванд. Дар ин ҷо кӯдакон меъёрҳои иҷтимоиро меомӯзанд, бо ҳамсолон ва калонсолон

муошират карданро аз худ намуда, меъёрҳои иҷтимоиро аз худ мекунад. Дар машғулиятҳо, ҳаёти ҳаррӯза кӯдакон бо унсурҳои фарҳанг ва анъанаҳои миллии дучор мешаванд.

Талабот барои таъсиси гӯшаи миллии дар ҳар як гурӯҳи томақтабӣ, вобаста ба синну сол барои пайваста шинос намудани кӯдакон бо арзишҳои аслии мардуми тоҷик мусоидат мекунад. Аксари кӯдакон бо лӯхтаки тоҷикӣ шинос нестанд, онро танҳо дар гӯшаи миллии мебинанд. Баъзан онҳо аз калонсолон мепурсанд: «Он чӣ гуна сохта шудааст?» ё «Ин чист?». Дар ин маврид, аксар вақт мураббия ё омӯзгор кӯмак мерасонад. Онҳо ҳамчун миёнарав байни фарҳанг ва кӯдак амал мекунад. «Самаранокии интиқоли арзишҳои фарҳангӣ асосан аз касбият, хислатҳои шахсӣ ва муносибати онҳо ба қори онҳо вобаста аст, яъне таълим пеш аз ҳама интиқоли фарҳанги маънавӣ аст» [142, с.124].

Муҳити фарҳангии ҷомеа дар маҷмӯъ ба раванди иҷтимоӣ низ таъсири назаррас мерасонад. Васоити ахбори омма, санъат, анъанаҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ ҳама заминаро ташаккул медиҳанд, ки дар он шахс инкишоф меёбад.

Механизмҳои интиқоли фарҳанг тавассути фаъолият, муошират ва раванди таълимӣ амалӣ мешаванд, самаранокии онҳо асосан аз ҳамоҳангии таъсирҳо байни оила, муассисаҳои таълимӣ ва умуман ҷомеа вобаста аст.

Фарҳанги миллии омили пуриқтидор дар ташаккули шахсияти кӯдаки синни томақтабӣ мебошад. Он ба ҳама ҷанбаҳои рушди маърифатӣ, эмотсионалӣ ва иҷтимоӣ таъсири мӯъҷиба мерасонад. Тавассути шиносӣ бо арзишҳои фарҳангӣ, кӯдакон на танҳо таҷрибаи иҷтимоиро ба даст меоранд, балки муносибати ҳудро нисбат ба ҷаҳон, одамон ва худ низ инкишоф медиҳанд. Раванди хуб ташкил гардидаи таълимӣ имкон фаро ҳам меоварад, ки фарҳанги миллии ҳадаи аққал истифода шуда, шароити мусоид барои рушди ҳамоҳангӣ ва ҳамаҷонибаи шахс фароҳам оварда шавад.

2. 2. Шароитҳои педагогӣ ташаккули тасаввуроти фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ дар кӯдакони синни калони томактабӣ

Ташаккули мафҳумҳои этникофарҳангӣ дар кӯдакони синни томактабӣ раванди мураккаб ва бисёрҷанбаи педагогӣ буда, самаранокии он асосан аз шароити махсус ташкилшудаи муҳити таълимӣ вобастагӣ дорад.

Дар шароити муосир ин масъала аҳаммияти хос пайдо кардааст, зеро маҳз дар синни томактабӣ пояҳои хувияти миллӣ, эҳтиром ба мероси фарҳангии халқи худ, огоҳсозӣ аз худ ҳамчун як қисми ҷомеаи мушаххаси этникофарҳангӣ ба шумор меравад.

Мо аксар вақт дар бораи тарбияи этникофарҳангии кӯдакони синни томактабӣ суҳбат мекунем, гарчанде ки таърифи ҳадафҳо ва мундариҷа на ҳамеша дақиқ ва яқинан аст. Аз ин рӯ, аксар вақт таъкид мешавад, ки ин намуди тарбия иҷтимоишавии ҳар як халқро пешбинӣ мекунад. Тарбияи этникофарҳангии кӯдакони синни томактабӣ фаъолияти мақсаднок ва пурмазмунест, ки ба истифодаи ҳамаҷонибаи мероси педагогӣ миллат нигаронида шудааст. Тарбияи этникофарҳангӣ ҳамеша ба фаҳмиши замонавии фарҳанги худ ва ҷойгоҳи он нигаронида шудааст, мундариҷаи он тавассути якчанд равишҳои ба ҳам алоқаманд ошкор карда мешавад.

Пеш аз ҳама, ин ворид намудани ҷузъи этникофарҳангиро ба раванди таълимии муассисаҳои томактабӣ дарбар мегирад. Ин ҷузъ омӯзишро бо дастурҳои арзишӣ ва маъноӣ, ки фаҳмиши асосии мавҷуди инсон, фарҳанг ва анъанаҳои инъикос менамояд, пурра мекунад.

Ҷалби иқтидори педагогикаи халқӣ низ аҳаммияти зиёд дорад, ки ба мо имкон медиҳад шаклҳои анъанавии таълимро бо мушкилоти кунунии рушди кӯдак дар ҷомеаи тағйирёбанда муттаҳид намоем.

Истифодаи воситаҳои таълимии муқарраршуда ба монанди бозӣ ва фаъолиятҳои лоиҳавӣ дар шакли нав ва муосир нақши махсус мебозад. Ин эҷоди системаҳои бозӣҳои этникофарҳангӣ, ҷорӣ намудани

шаклҳои дигари корро дарбар мегирад, ки ба азхудкунии амиқтари таҷрибаи фарҳангӣ мусоидат менамояд.

Самти дигари муҳим ин татбиқи усулҳои мебошад, ки барои рушди фаъолияти инфиродӣ ва ташаккули сифатҳо, салоҳиятҳои иҷтимоии замони муосир равона карда шудаанд.

Бояд таъкид кард, ки таҳия ва татбиқи самараноки таҷрибаҳои пеш қадам дар таълими этникофарҳангӣ танҳо ба қабулитакрории ғояҳо ва таҷрибаҳо маҳдуд намешавад. Аз нав дида баромадан ва таҳияи онҳо бо назардошти тамоюлҳои муосири таълимӣ хеле самаранок аст.

Ҳангоми баррасии масъалаҳои тарбияи этникофарҳангӣ, таҳлил кардани истилоҳи «этникофарҳангӣ» муҳим мебошад. Ин истилоҳ дар охири асри 20 ба кор даромад, гарчанде истифодаи он аксар вақт бо мафҳумҳо ба монанди «фолклор», «фарҳанги этникӣ», «фарҳанги анъанавӣ» ва «фарҳанги этникӣ» алоқаманд аст. Бо вучуди шабоҳати зоҳирии ин мафҳумҳо, мундариҷаи онҳо фарқ мекунад, аз ин рӯ, онҳоро метавонем ҳамчун зерсистемаҳои этникӣ тасниф кунем. Хулоса, ба назар гирифтани таърифи «этникӣ» зарур ба ҳисоб меравад.

Этнофарҳанг - маҷмуи арзишҳои анъанавӣ, муносибатҳо ва хусусиятҳои рафторӣ мебошад, ки дар ҳаёти моддӣ, маънавӣ ва иҷтимоии як гурӯҳи этникӣ таҷассум, дар сотсиодинамикаи таърихӣ инкишоф ёфтаанд ва фарҳангро бо хусусиятҳои этникӣ дар шаклҳои гуногуни худшиносии одамон пайваста ғанӣ мегардонанд [118]. Академик М.Лутфуллозода дар китоби «Инсон ва тарбия» чунин қайд мекунад: «Дар фарҳангҳо омада, ки расму оинҳои халқ меъёрҳои нисбатан устувори таърихан ташаккулёфтаи ахлоқӣ, тарзи зиндагӣ ва маишии одамон аст, ки аз насл ба насл ҳамчун мерос мегузаранд ва ба воситаи афкори ҷамъиятӣ ҳифз карда мешаванд» [93, с. 194].

Тарбияи фарҳангии этникӣ бояд аз хурдӣ оғоз шавад, ки дар он афсонаҳо, шеърҳо, мақолҳо ва шумурак ҳоро ба кӯдакон меомӯзем. Ҳаёти ҳар як кӯдак дар дохили оила бо лаҳзаҳои фолклорӣ ҳамроҳӣ менамоян. Вақте ки кӯдакро шустанд, суруди «Об, об, рӯямро бишӯ...»

гуфта мешавад; вақте ки ба гахвора гузошта мешавад, алла мег ўянд; вақте ки кӯдак қадамҳои аввалини худро мегузорад, таронаи навозишӣ мегўянд; ҳангоми расму оинҳо аз суруд таронаҳо васеъ истифода бурда мешаванд.

Ҳангоми калонтар шудан, кӯдак бори дигар бо сурудҳо, пандҳо, мақолҳо, зарбулмасалҳо ва ғайра ихота мешавад, ҳар дафъа таваҷҷуҳи кӯдак ба ҳар як ҷузъиёти рафтор, муошират ва дигар фаъолиятҳо ҷалб карда мешавад.

Муҳити инкишофи ҳандаи омӯзишии муассисаи томактабӣ, муҳити бароҳатеро дар назар дорад, ки дар он кӯдак ҳама ашё ва шароити заруриро барои фаъолияти ҳаррӯзаи худ пайдо мекунад. Таъсири чунин муҳит дар рушди маърифатӣ, эмотсионалӣ, иродавӣ ва ангезандагӣ хеле назаррас аст.

Дар барномаи таълимии томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳити ашёи-фазоӣ ҳамчун омили ҳавасмандкунанда, қувваи пешбарандаи ташаккули шахсияти кӯдак пешниҳод гардидааст: «Муҳити рушди кӯдак – ин маҷмуи шароитҳои моддию техникӣ, санитарияи гигиенӣ, иҷтимоӣ-маишӣ, ҷамъиятӣ, эстетикӣ, психологияи педагогӣ, маънавӣ мебошад. Муҳити ашёи-фазоӣ дар муассисаи томактабӣ инчунин шароити педагогиро дарбар мегирад» [16, с. 11]. Истилоҳи «шароит» ҳамеша фароҳам овардани шароитеро дарбар мегирад, ки метавонад натиҷаҳои муассиртаринро ба бор орад. Агар мо истилоҳи «шароит»-ро аз нигоҳи илмӣ таҳқиқ кунем, якчанд тафсирҳоро пайдо кардан мумкин аст;

- ифодаи муносибати объект бо воқеият, ки бе он вучуд доштани он ғайриимкон аст (фалсафа); [59, с. 23].

- мушаххас дар робита бо мафҳумҳои умумии «муҳити зист», «шароит» ва «муҳит» (В.И. Андреев, Р.А. Низамов (мавқеи равоншиносӣ ва педагогӣ)).

Мавҷудияти дигар нуқтаҳои назарро қайд кардан мумкин аст, масалан:

- Н.Ю. Посталюк ва Н.М. Яковлева бар он ақидаанд, ки мафҳуми «муҳити зист» шароити заруриро барои вучуд дар назар дорад.

- А.Я. Найн «шароити педагогиро ҳамчун маҷмуи имкониятҳои объективии мундариҷа, шаклҳо, усулҳо, техникаҳо, воситаҳо ва муҳити моддӣ-фазоӣ, ки барои ҳалли вазифаҳои гузошташуда нигаронида шудаанд, муайян мекунад» [112, с. 44-50].

Мо мавқеи Н.П.Сакулинаро қабул мекунем, ки мувофиқи он «шароити педагогӣ ҳамчун маҷмуи объектҳои беруна ва шароити дохилӣ, ки мавҷудият, фаъолият ва рушд ва ҳалли самараноки масъаларо муайян мекунанд, омӯхта мешавад» [141, с. 100].

Интихоби дуруст ва татбиқи минбаъдаи шароити педагогӣ метавонад, самаранокии раванди шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳо қариб 50% таъмин намояд.

Бо назардошти он, ки асоси маҳорати дарки кӯдак аз олами атроф тавассути таҷрибаи эҳсосӣ, нусхабардорӣ ва ҳамгирӣ ба фаъолиятҳо ба вучуд меояд, шароити педагогӣ бояд ба таҷрибаи ҳиссии анъанаҳо ва фарҳанг нигаронида шавад.

Бояд қайд кард, ки шароити педагогӣ ҳамчун унсуре ҷудонашавандаи раванди таълимӣ маҷмуи таъсиррасонии педагогӣ (муҳтаво, усулҳо, шаклҳо, воситаҳои таълим ва омӯзиш) ва имкониятҳои таълимиро инъикос менамоянд. Онҳо ба рушди шахсият таъсир мерасонанд ва самаранокии ҳамкориҳои педагогиро таъмин мекунанд.

Шароити педагогӣ ҷузъи муҳими раванди таълимӣ мебошад. Ба гуфтаи М. С.Бронникова «ин маҷмуи имкониятҳои объективии мундариҷа, шаклҳо, усулҳо, технология ва муҳити моддӣ - фазоии муассисаи томактабӣ мебошад, ки барои ҳалли масъалаҳои таълимӣ нигаронида шудааст» [20, с. 13].

Гуфтан мумкин аст, ки шароити педагогӣ дар сохтори раванди таълим мавқеи муҳимро ишғол мекунад ва яке аз омилҳои самаранокии он мебошад.

Бар асоси ин, мо ба дастгирии илмӣ ва методологии ҳуди раванд диққатро равона кардем. Интиҳоби дурусти усулҳо ва равишҳои илмӣ бояд, муҳимтарин талаботи педагогӣ ҳисобида шавад. Ҳангоми ташкили машғулиятҳои фаъолияти мусаввирӣ, интиҳоби усули амалӣ, шифоҳӣ ва амалӣ зарур аст. Ҳар яке аз ин усулҳо вазифаи мушаххас ва инфиродӣ дорад: он нишон медиҳад, шарҳ медиҳад ва имконияти машқ фароҳам меорад.

Доҳил кардани бозӣ ба раванди омӯзиш ба сафари афсонавӣ мусоидат мекунад, ки дар он ҳар як унсури фарҳанги мардумӣ зинда мешавад, бо фаъл кардани иқтидории эҷодии кӯдак ба онҳо имкон медиҳад он чизеро, ки мешунаванд, тавассути фаҳмиши худ эҳсос кунанд.

Шарти навбатии педагогии самаранокӣ таълими этникофарҳангӣ ин фароҳам овардани муҳити рушди омӯзишӣ мебошад, ки аз ашё ва унсурҳои фарҳанги миллӣ бой аст. Мавҷудияти чунин фазо кӯдаконро бо ашёи рӯзмарраи миллӣ, мусиқӣ, сурудҳо ва зебӣ ва беназирии табиати ватани худ шинос мекунад. Ин шиносӣ хоҳиши эҷодкориро бедор мекунад. Мавҷудияти дастурҳои барои рангунӣ бо нақшҳои миллӣ, зарфҳои гилӣ барои ороиш ба кӯдакон на танҳо воситаи барои ҳиссиёти рангфаҳмӣ, балки барои ба хотир овардани номи ҳар як нақш кӯмак мерасонад. Дар ин маврид шарҳи шифоҳии мураббӣ бо доштани маълумоти асосӣ дар бораи таърихи ҳар як унсури фарҳангӣ мусоидат мекунад.

Мавҷудияти созҳои миллӣ дар гӯшаи мусиқӣ кӯдаконро водор мекунад, ки оҳанги дӯстдоштаи худро дар сози мушаххас такрор намоянд. «Истифодаи созҳои мусиқӣ дар ҷараёни машғулиятҳо, махсусан ҳангоми сурудани асарҳои барои кӯдакон шинос, қобилияти эҷодкории кӯдаконро инкишоф дода, онҳоро барои татбиқ кардани донишу малакаҳо дар ҳаёти ҳамаҷуз ҳидоят менамояд» [2, с.16].

Дар машғулиятҳои мусиқӣ бозии дидактикии «Ман чӣ менавозам?» ташкил карда мешавад, ки тавассути он кӯдакон созҳои

тоҷикии доира, таблақ, зангӯла, шақшақа шинос гардида, ҳисси эҳтиром ба фарҳанги миллии ташаккул дода мешавад.

Мавҷудияти кати чӯбӣ дар гурӯҳ кӯдаконро ба бозӣ кардан дар он ташвиқ мекунад. Бозиҳои сахнавиқардашуда ба монанди «Хонабозӣ», «Меҳмонӣ», «Тӯйхона» ва ғайра ташкил карда мешаванд. Аз тарафи дигар, мавҷудияти ғаҳвораҷаҳои анъанавии миллии ба кӯдакон ҳувиёти шаҳрвандии онҳо ва арзишҳои миллати ҳудро хотиррасон мекунад.

Гарчанде ки имконоти истифодаи интерерҳои миллии дар ҳаёти ҳаррӯзаи кӯдаки томақтабӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ дар боло тавсиф шуда буданд, шартҳои дигари педагогии тарбияи этниқифарҳангӣ бояд алоҳида шарҳ дода шавад.

Ворид кардани мундариҷаи этниқифарҳангӣ ба фаъолиятҳои кӯдакони синни томақтабӣ. Вақти ҳаррӯзаи кӯдак дар муассисаҳои томақтабӣ ҳамеша бо фаъолиятҳои бозӣ зич алоқаманд аст. Ба мундариҷаи бозиҳои сахнавиқардашуда ворид кардани мавзӯи миллии ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки анъанаҳои мардумиро «эҳсос кунанд». Кӯдакон аксар вақт мустақилона бозиҳои нақшбозиро ташкил мекунанд, ки сахнаҳои ҳаррӯзаро аз нав эҳё менамоянд. Ин бозиҳои мебошанд, ки маросимҳо ва урфу одатҳоро тақлид намуда, сахнаҳои тӯйро аз нав эҳё мекунанд. Духтарон қариб либосҳоро дақиқ аз нав эҳё мекунанд, метавонанд маросимҳои тӯй ва тартиби онҳоро пурра номбар кунанд. Ҳангоми ташкили бозӣ кардани бозиҳо муҳим аст, ки ҷиддияти бозидани нақшҳои кӯдаконро қайд намоем. Сарфи назар аз табилии эҷодии баъзе ҷанбаҳо (либос, хусусиятҳо, калимаҳо), онҳо ба таври возеҳ дар нақш «ғарқ» мешаванд. Баъзан баҳсҳо дар бораи дурустӣ ё нодурустии маросими мушаххас ба миён меоянд. Чунин лаҳзаҳои ҳассос бори дигар наздикии кӯдаконро ба фарҳанг ва анъанаҳои миллии худ нишон медиҳанд. Мураббия танҳо бояд онҳоро ба шинос намудан, аҳаммияти ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ ва мардумӣ «тақон диҳад».

Фаъолиятҳои бадеӣ ва эстетикӣ, фолклор шартҳои педагогӣ ҳисобида мешаванд, зеро иқтидори онҳо ба рушди эҳсоси ягонагӣ ва фарҳанги шахс мусоидат мекунад. Фолклори шифохӣ на танҳо малакаҳои шифохиро инкишоф медиҳад, балки арзишҳои ахлоқӣ, маданӣ ва таҷрибаи наслҳоро низ интиқол медиҳад. Бозиҳои халқӣ ба кӯдакон кӯмак мекунанд, ки зарурат ва аҳаммияти баъзе расму оинҳоро дарк намоянд.

Татбиқи *принципи мутобиқати фарҳангӣ* таъя ба анъанаҳои миллиро талаб мекунад ва аз ин рӯ, онро шартӣ дигари педагогии тарбияи этникофарҳангӣ ҳисобидан мумкин аст. Тарбияи эҳтиром ба калонсолон, эҳтиром ба робитаҳои оилавӣ ва авлодхӣ, меҳмоннавозӣ ва коллективизм ҳамаи ин хислатҳои анъанавӣ дар фарҳанги тоҷикӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунанд. Онҳо дар мундариҷаи корҳои таълимӣ бо кӯдакон инъикос меёбанд. Ин фаъолиятҳо набояд расмӣ бошад. Нақшбандӣ кардани лаҳзаҳое, ки меҳмоннавозӣ, коллективизм ва эҳтиром ба калонсолон намоиш медиҳанд заруранд, чунки ба тарбияи одатҳои ҳаётан муҳим дар кӯдакон мусоидат мекунад. Баргузориҳои суҳбатҳо ба тақвияти таҷрибаҳои аввалия мусоидат менамоянд.

Як ҷузъи муҳими таълимӣ *ташкили фаъолиятҳои тақвимӣ ва маросимӣ мебошад*, ки ба кӯдакон имкон медиҳад, бо идҳо ва расму оинҳои анъанавии мардуми тоҷик ошно шаванд. «Идҳо ва дилхушиҳои имкониятҳои фаровонеро барои фаъолиятҳои бадеӣ ва ороишии кӯдакон фароҳам меоранд. Зеро ҳар як ид таҳлили фаъолиятҳои гуногуни бадеӣ аст. Кӯдакон месароянд, рақс мекунанд, шеър мегӯянд ва инчунин метавонанд дар ороиши толор, омода кардани намоишгоҳҳои расмҳои худ, тухфаҳо барои кӯдакон ва ғайра иштирок кунанд» [112, с. 6].

Ҳангоми ташкил ва ҷашн гирифтани иду дилхушиҳои мардумӣ, ҷалби кӯдакон ба баъзе расму оинҳо муҳим аст. Ин ба онҳо кӯмак мекунад, ки эҳсосоти аниқро инкишоф диҳанд. Сабзиҳои анъанавии

(гандум) «суманак» ва омода сохтани лӯбиёғиҳо (бо шарҳи моҳияти ин расму оин аз ҷониби мураббӣ) ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки аҳаммияти ин фаъолиятҳоро дарк кунанд. Ороиши мизҳо барои идҳои Меҳргон, Сада ва Наврӯз ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки тартиби омода кардани дастархон, тарзи тайёр кардани шириниҳо дар хотир нигоҳ доранд ва мо ҳияти онро дарк кунанд. Ҳар як фаъолият, ки бо шарҳи пешакӣ аз ҷониби мураббӣ гузаронида мешавад, хусусиятҳои хоси ин анъана ҳоро ошкор, ба азёд кардани унсурҳои муҳими фарҳанги мардумӣ аз ҷониби кӯдак мусоидат мекунад.

Муҳимтарин талаботи педагогӣ бояд, *пайвастагӣ ва пайдарпайӣ дар фаъолиятҳои анҷом додашуда бошад*. Шарҳ ва татбиқи пайвастаи амалҳо, гузариш аз амалҳои оддӣ ба мураккабтар, аз маълумоти кам ба маълумоти ҳамаҷониба, аз амалҳои нодир ба амалҳои доимӣ, ҳама натиҷаҳои муассир эҳсоси анъанаҳои миллӣ, эҳтиром ба фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ медиҳанд.

Мо зарур мешуморем, ки як ҷанбаи муҳими раванди таълими этникофарҳангиро барои кӯдакони синни томақтабӣ қайд кунем, ин шинос шудан бо дигар фарҳангҳои миллӣ ва шарҳи аҳаммият ва беназирии онҳо ба шумор меравад. Дар кӯдакони синни томақтабӣ таълими этникофарҳангӣ ба рушди салоҳияти этникофарҳангӣ нигаронида шудааст. Салоҳияти этникофарҳангӣ ҳамчун сифати шахсии таҳаввулёбанда, ки тадриҷан инкишоф меёбад, фаҳмида мешавад. Шинос намудан бо фарҳанги мардуми худ, омӯзонидани фарқиятҳои фарҳангӣ, маҳорати дарк кардани арзишҳои гуногуни фарҳангӣ ҳамчун як падидаи мусбат ва пешрафта барои ба даст овардани малакаҳо барои ҳамкории созанда бо дигарон мегардад.

Нишондиҳандаҳои асосии салоҳияти этникофарҳангӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ инҳоянд:

1. Рушди мафҳумҳо дар бораи воқеияти этникофарҳангӣ. Ин мафҳумҳо мувофиқи раванди маърифатӣ аз умумӣ ба мушаххас, тавассути муайян намудан ва фарқ кардани онҳо инкишоф меёбанд.

Кӯдак қодир аст, ки шабоҳат ва фарқияти байни фарҳангҳои гуногунро муқоиса, умумият ва муайян созад. Дар синни томақтабӣ кӯдакон аллакай фарҳангҳои гуногун, гузаштаи таърихӣ халқҳо, нақшҳои онҳо, хусусиятҳои табиӣ ва ҷуғрофӣ макони зист, фаъолиятҳои худро дарк намуда, умумияти рушди таърихӣ ва фарҳангии худро эътироф мекунанд. Ин маълумот ҳо аз рушди унсурҳои ҳувияти миллий шаҳодат медиҳад;

2. Нишон додани шавқи устувор ба омӯзиши фарҳанги халқи худ ва дигар халқҳо, инчунин муносибати дӯстона ва пур аз эҳсосот нисбат ба намояндагони гурӯҳҳои гуногуни этникӣ, натиҷаҳои фаъолияти онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза, меҳнат ва фарҳанг;

3. Рушди малакаҳои иҷтимоӣ ва одатҳои рафтор. Кӯдак рафтори худро мувофиқи меъёрҳои омӯхташуда танзим мекунад, дар фаъолиятҳои муштарак иштирок мекунад, бо одамони миллатҳои гуногун муошират менамояд, донишҳои андӯхташударо дар бораи арзишҳои фарҳангӣ ва маънавӣ татбиқ мекунад, эҷодкориро нишон медиҳад, аз шаклҳои гуногуни мусбати худшиносӣ истифода мебарад ва қодир аст, низоъҳои пайдошударо ба таври созанда ҳал кунад.

Шароити педагогии ташаккули мафҳумҳои этникофарҳангӣ дар кӯдакони синни томақтабӣ бояд, ҳамчун як системаи ба ҳам алоқаманд баррасӣ карда шавад, ки аз эҷоди муҳити инкишофёбандаи субъектӣ - фазоӣ, инчунин ҷузъи этникофарҳангӣ дар намудҳои гуногуни фаъолияти кӯдакон иборат аст;

- мувоҷиати ғаъол ба мероси фолклорӣ;
- таъя ба анъанаҳо, арзишҳои миллий ва таъмини пайвастагӣ;
- мувофиқати фарҳангии раванди таълимӣ иборат аст.

Татбиқи ин шартҳо бо назардошти фарҳанги тоҷикӣ на танҳо мундариҷаи таҳсилоти томақтабиро васеъ мекунад, балки ба рушди шахсияти кӯдак, огоҳӣ аз ҳувияти этникӣ - фарҳангии худ ва қобилияти ҳамкории муассир дар ҷомеаи бисёрмиллат мусоидат мекунад.

2.3. Технологияҳои педагогӣи шинос намудани кӯдакон бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолияти эҷодӣ

Шиносоӣ бо фарҳанги миллӣ ҷанбаи муҳими раванди таълимӣ буда, барои рушди фаҳмиши хонандагон дар бораи анъанаҳо, арзишҳо ва мероси фарҳангии мардуми худ нигаронида шудааст. Фаъолиятҳои эҷодӣ дар ин раванд махсусан муҳиманд, зеро онҳо на танҳо ба даст овардани дониш, балки таҷрибаи эҳсосӣ ва арзишманди онро низ таъмин мекунанд, ба инкишофи муносибати шахсӣ нисбат ба фарҳанг мусоидат мекунанд.

Тавре ки дар боло қайд карда шуд, муассисаҳои таълимии томактабӣ кӯдаконро бо анъанаҳо ва фарҳанги мардумӣ ҳамчун як қисми фаъолияти таълимии худ шинос мекунанд. Фаъолиятҳои эҷодӣ самараноктарин воситаи муаррифии ин анъанаҳо мебошанд.

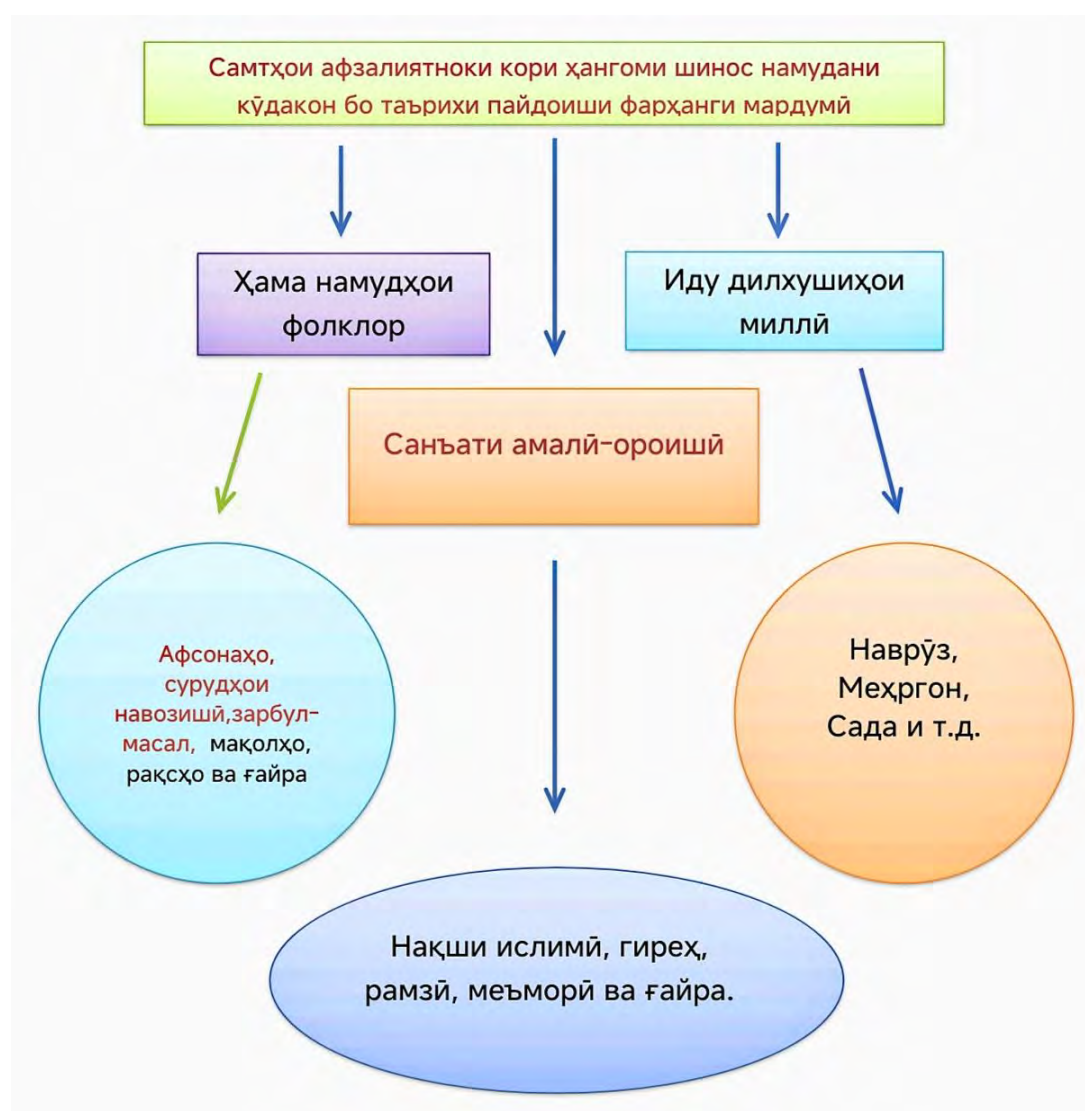
Масъалаи рушди бадеӣ ва эҷодӣ аз замонҳои қадим муҳаққиқонро ба худ ҷалб мекард. Дар ҳама марҳилаҳои рушди ҷомеа эҷодкорӣ ҳамчун падидаи фаъолияти инсон, ҳамчун «зуҳуроти олии вучуди инсон» дарк карда мешуд.

Биёед хусусиятҳои фаъолияти эҷодӣ дар синни томактабӣ, инчунин мафҳуми «эҷодкорӣ»-ро баррасӣ кунем. Фаъолияти эҷодӣ ҳамчун фаъолияти муайян карда мешавад, ки дар натиҷа маҳсулҳот ё ашёе эҷод мешавад, ки бо аслият фарқ мекунад ва аз ин рӯ, арзиш дорад. Кӯдаки синни томактабӣ, ки дар ҷомеа зиндагӣ мекунад, бо фарҳанги миллӣ ва волоияти қонун ихота шудааст.

Шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ тадриҷан бо санъати мусиқӣ, санъати тасвирӣ, адабиёти бадеӣ ва хониши ифоданок ба онҳо кӯмак мекунад, ки ба ҷаҳони эҷодкорӣ ворид шаванд. Ҳангоми муаррифии фарҳанги миллӣ, истифодаи усулҳо ба монанди намоишгоҳҳои расмҳо, иду дилхушиҳо, фаъолиятҳои фароғатӣ ва машғулиятҳо қобили қабул аст. Дар ин радиф андешаи муҳаққиқ М.Акрамова бамаврид мебошад: “Дар машғулият ҳатман хоҳиш ва

шавқу ҳаваси кӯдакро ба иҷрои амал ба назар гирифта шавад. Интиҳоби ранг, ашёҳои тасвиршаванда, образҳо, ҳодисаҳо бояд аз атрофи кӯдак интиҳоб карда шаванд ва ба ӯ шинос бошанд. Ташкил намудани намоиши амалҳо ва таҳлили он яке аз шартҳои асосии фаъолияти эҷодкорӣ мебошад, ки фаъолнокии кӯдаконро бедор карда шавқу ҳаваси онҳоро зиёд менамояд” [2, с.15].

Нақшаи зер шаклҳо ва воситаҳои мувофиқтарини коррҳо барои шинос кардани кӯдакон бо фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ нишон медиҳад:

Ҳамарӯза дар машғулиятҳои таълимӣ, кӯдакон рамзҳои ҷумҳурии моро аз назар мегузаронанд ва суруди миллиро месароянд албатта, унсурҳои фарҳанги мардумӣ ба машғулиятҳо дохил карда мешаванд. Мавзӯи фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ одатан дар ҳама машғулиятҳо ва

чорабиниҳо мавҷуд мебошад. Як маротиба дар як моҳ, кӯдакон намоишгоҳи расмкаширо бо номи «Ватани ман» баргузор мекарданд. Илова бар чорабиниҳои дар боло зикршуда, шаклҳои дигари шиносшавӣ бо фарҳанги милли тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ санъати тасвирӣ, ҳунари дастӣ, мусиқӣ, театр ва рақс бояд зикр карда шаванд,.

Ҳамин тариқ, дар доираи *фаъолиятҳои мусаввирӣ* кӯдакон метавонанд, унсурҳои ороиши милли; куртаҳо, тоқӣ, миёнбанд, сӯзанӣ ва ғайраро омода созанд.

Раванди санъати тасвирӣ ҳамеша бо системанокӣ ва пайдарпайии муайян тавсиф мешавад. Қайд кардан бамаврид аст, ки дар раванди баргузори фаъолиятҳои санъати тасвирӣ ҳангоми муаррифии эҷодкорӣ истифода мешаванд, қайд карда гарданд:

- пайдоиши таваҷҷуҳ ба тасвир;
- равшан ва мушаххас кардани хоҳишҳо ва нақшаҳо;
- таҳияи мундариҷа ва татбиқи ақида;
- такрори асари пешниҳодшуда дар натиҷаи фаъолияти эҷодӣ.

Ҳангоми муаррифии анъанаҳо ва фарҳанг, марҳилаи аввали фаъолияти тасвирӣ нишон додани расмҳо ё слайдҳо барои ҷалби кӯдак дарбар мегирад. Аксар вақт филми тасвирии «Сандуҷаи Зулбиё» истифода мешавад ва сипас гузаштан ба марҳилаи дуюм мантиқӣ аст. Кӯдак кӯшиш мекунад, ки он чизро дидааст инъикос намояд, баъзан ниятҳои худро шарҳ диҳад ва аз калонсолон кӯмак пурсад.

Инчунин, таваҷҷуҳи кӯдакро ба беназирии нақшҳо ё расми мушаххас ҷалб кардан арзанда аст. Агар муаррифӣ ҳангоми машғулият сурат гирад, ба кӯдакон бояд намунаҳои либоси милли, кӯза ё рӯймол дода шаванд, ки онҳо тавонанд онҳоро мувофиқи хоҳиши худро диҳанд. Дар ниҳоят, кӯдакон натиҷаи кори худро муаррифӣ мекунанд. Ҳар як расм ё нақш беназир ва асли аст.

Шакли навбатии муаррифӣ *санъати ороишӣ ва амалӣ* (расмкашӣ, суробсозӣ, гулмонӣ) ба кӯдакон имкон медиҳад, ки хусусиятҳои хоси санъати халқиро дар амал аз худ кунанд. Фаъолиятҳои расмкашӣ,

гулмонӣ ва суробсозии ороишӣ нақши муҳим доранд, зеро «тавассути онҳо кӯдакон на танҳо бо хусусиятҳои ороишии ашъи ҳаррӯза ва либосҳои миллии мардуми худ шинос мешаванд, балки анъанаҳои ғании ороишии халқҳои гуногуни кишвари моро низ кашф мекунанд. Ин заминаи мусоидро барои рушди завқи бадеӣ, дарки принципҳои сохтмони ороишӣ ва хоҳиши табдили эстетикӣ муҳити зистро фароҳам меорад» [44, с.68].

Фаъолиятҳои шиносӣ бо фарҳанги миллий ва хусусиятҳои санъати халқиро ба се самт ҷудо кардан мумкин аст;

1. суҳбат оид ба шинос намудан бо санъати мардумии тоҷик;
2. фаъолиятҳои расмкашӣ, гулмонӣ, суробсозӣ, тартибдиҳӣ;
3. чорабиниҳои маданӣ-маишӣ.

Тавассути фаъолиятҳои ороишӣ, кӯдакон дарки амиқтари анъанаҳо, расму оинҳо ва фарҳангҳои ҳаррӯзаи халқҳои гуногунро инкишоф медиҳанд. Бо эҷоди нақшҳо ва ороиши ашъ, онҳо ба пай бурдани нақшҳо дар шаклҳо ва оҳангҳое, ки дар табиат, дар ҷаҳони растаниҳо ва ҳайвонот мавҷуданд, шуруъ мекунанд. Чунин фаъолиятҳо шавқро ба санъат бедор мекунанд, ба дарки эмотсионалӣ ва эстетикӣ таъсир мерасонанд ва ба кӯдакон кӯмак мекунанд, ки кадрдонии амиқтарро ба зебоии ҳаёти инсон ва кори ҳунармандон равона созанд.

Дар раванди омӯзиши фаъолиятҳои санъати тасвирӣ диққати асосӣ ба санъати амалии ороишӣ равона карда мешавад, ки манбаи воқеан ғанӣ ва ифодакунандаи воситаҳои инъикс ба шумор меравад. Аз ин нуқтаи назар, М.Дадобоева, Д.Юсупова, А.Шамсиева қайд мекунанд: “Анъанаҳои ороишии ҳар як халқ инъикоси беназири фарҳанг, ҷаҳонбинӣ ва зебоии табиати атроф мебошанд. Дар айни замон, дар баробари риояи принципҳои умумии бадеӣ, ороишҳои миллий бо рангҳои бой ва гуногун фарқ мекунанд, ки аксар вақт дар муқобили ҳамдигар меистанд” [36, с.34].

Кӯдакон инчунин дарки пайдоиши нақшҳои ороишӣ, рушд ва истифодаи онҳоро дар ороиши ашъи ҳаррӯза, либос ва шаклҳои санъати

мардумӣ, аз қабилӣ гулдӯзӣ ва кандакорӣ инкишоф медиҳанд. Қобили зикр аст, ки гуногунии онҳо ба зиёда аз 700 намуд мерасад [29, с.10].

Қайд кардан бамаврид аст, мардуми тоҷик кӯшиш мекарданд, ки тасвирҳои олами зиндaro тавассути услуби бойи ороишӣ инъикос кунанд. Масалан, нақшҳои мавҷуданд, ки тасвирҳои услубии одамон ва ҳайвонотро ифода мекунанд. Дар ҷадвали зер мо тасвирҳои нақшҳои миллии мардуми тоҷикро пешниҳод намудем, ки мураббӣи муассисаҳои томактабӣ онро метавонанд, дар раванди машғулиятҳои мусаввирӣ мавриди истифода қарор диҳанд.

№	Ном ва намудҳои нақшҳо	Тасвири нақш
1.	Оба	
2.	Марза	
3.	Мори печон	
4.	Дойрача	
5.	Аштак	
6.	Барги бед	
7.	Себарга	
8.	Паи каркас	

Давоми чадвал		
9.	Пар-пар	
10.	Оташ	
11.	Ашттарак	
12.	Гулбаст	
13.	Паи гунчишк	
14.	Чанги гунчишк	
15.	Гулгулак	
16.	Тоҷи хурӯс	
17.	Аждаҳо	
18.	Ғурғурак	
19.	Думи товус	
20.	Қаҷҷак	

Давоми ҷадвал		
21.	Лола	
22.	Мачнунбед	
23.	Бодом	
24.	Ислимӣ	
25.	Райҳон	

Санъати ороишӣ-амалии мардуми тоҷик танҳо ба тасвирҳое, ки дар ин ҷо пешниҳод шудаанд маҳдуд намешавад. Нақшу ниғорҳои пешниҳод гардидаро мураббӣён дар машғулиятҳои ҷаҳолиятҳои мусаввирӣ мавриди истифода қарор дода метавонанд, чунки он вобаста ба синну соли кӯдакон мувофиқ пешниҳод карда шудааст.

Дар тӯли асрҳо ду намуди асосии нақш дар санъати амалӣ ороишии тоҷик мавриди истифода қарор дода мешавад:

- ✓ Ислимӣ-ороиши растанигӣ гул, барг, поя, навда ва ғайра;
- ✓ Гирех-ороишот бо шаклҳои геометрӣ.

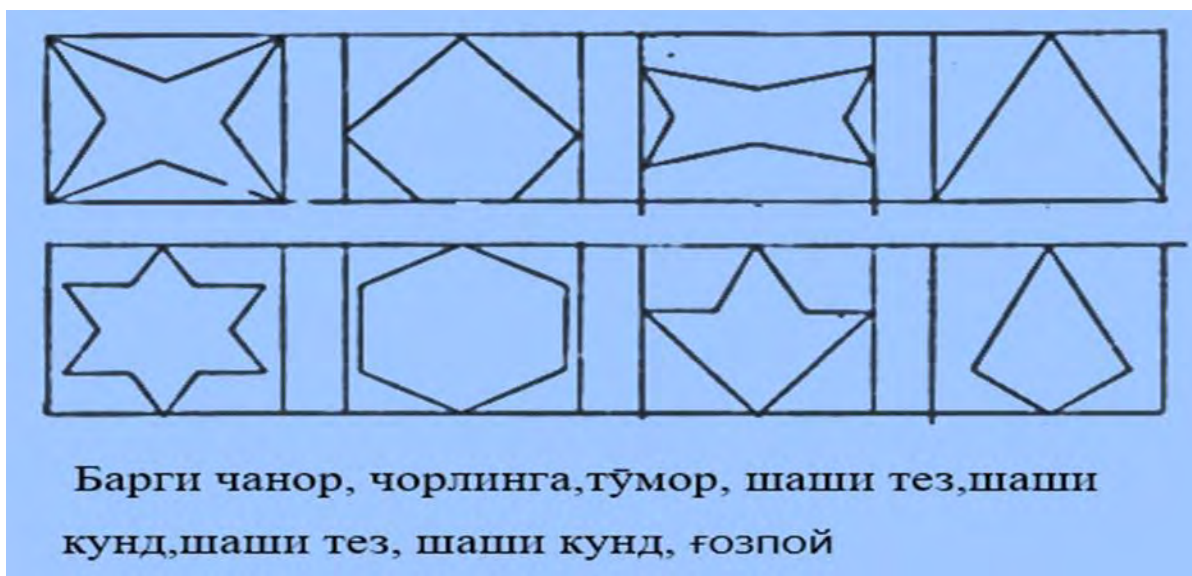
Муҳаққиқон Ҷ.Салимзода ва З.Раҷабова чунин ибрази фикр намудаанд: «Ҳар як намуди нақш дар соҳаи мушаххаси санъат татбиқи худро пайдо кардааст, масалан, дар гулдӯзӣ ва санъати ороишии тоҷикӣ тасвирҳои набототӣ ва шаклҳои геометрӣро васеъ истифода мебаранд. Нақшҳо ба монанди қачақ, пахта, гули анор, лола, гулгулак, баргҳои гуногун ва ғайра маъмуланд. Ин нақшҳо ба рушди завоқи эстетикӣ, тахайюлот ва тафаккури бадеӣ мусоидат мекунад» [144, с. 87].

Албатта, истифодаи нақшу нигорҳои гуногуни ороишоти имкон медиҳад, ки сарвати эҷодии мардум ва арзишҳои онро гуногунранг гардонем.

- *Ислимӣ (Табиӣ)*, ки тамоми ороишоти набоботиرو дарбар мегирад, барои ороиши нақшҳо истифода мешаванд. «Нақши ислимӣ аз хатҳои мавҷнок ва нақшҳои гулдори дароз иборат буда, онҳо аксар вақт шаклҳои оддӣ ва мураккаб доранд, ки онҳоро барои ҳамаи гурӯҳҳои синни томақтабӣ мувофиқ мебошад» [144, с. 62].

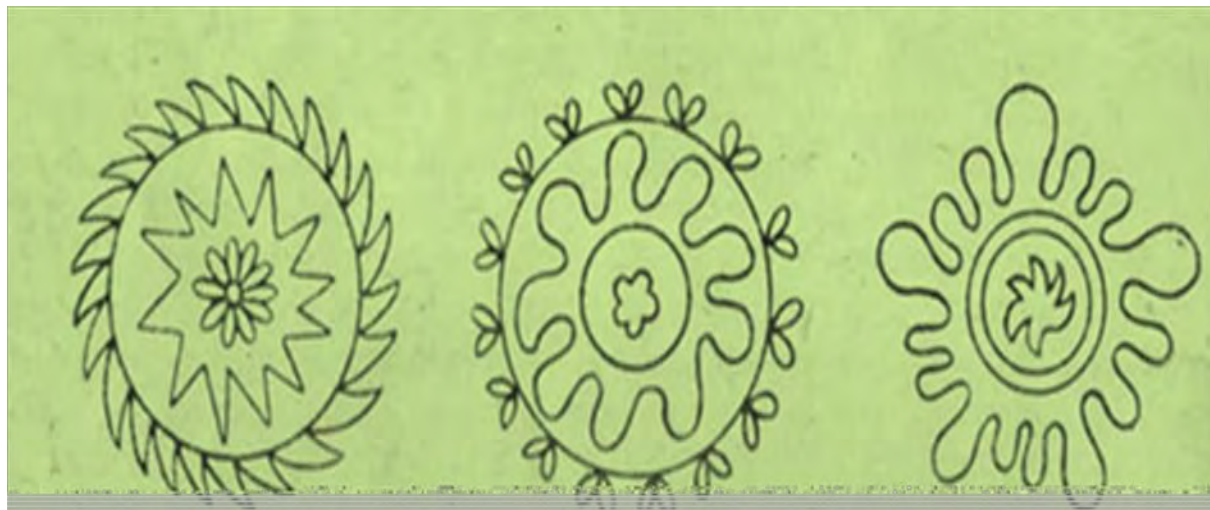
- Гиреҳ як навъи ороиш аст, ки бар асоси унсурҳои геометрии такроршавандаи ба ҳам пайваستшуда, яъне тасвирҳои шаклҳои доира, секунҷа, чоркунҷа ва ғайра асос ёфтааст. [166]

Ин намуди нақшу нигорҳо, ки дар асоси шаклҳои геометрии одда мешаванд, маъноҳои муайяни худро доранд ва дар

фаъолиятҳои мусаввирӣ васеъ истифода мешаванд. Дар санъати амалӣ - ороишии тоҷик композитсияҳои даврашакл низ васеъ мавриди истифода қарор мегиранд. Нақшҳо аксаран чунин ҷойгир мешаванд:

- ба таври даврашакл;
- аз марказ то канор;
- аз якҷанд давраҳои ба ҳамдигар алоқаманд. [166]

Ҳангоми истифодаи нақшҳо таваҷҷуҳи зиёд ба рангҳо зоҳир карда мешавад. Дар нақшу ниғори тоҷикӣ ҳар як ранг маънои худро дорад:

- сафед рамзи покӣ ва шодӣ;
- сиёҳ рамзи ғамгинӣ;
- сурх рамзи ҷашн ва зебӣ;
- сабз рамзи нишот, сарсабзӣ;
- кабудӣ баланд рамзи мотам аст (аз ин рӯ он кам истифода мешавад) ва ғайра.

Ҳунармандонӣ мардумӣ хусусиятҳои рангҳоро ба назар мегиранд ва онҳоро дар мавридҳои мувофиқ истифода мебаранд, ба монанди: сиёҳ бо сурх ва сафед; сабз бо арғувонӣ; зард бо арғувонӣ ва ғайра.

Қобили зикр аст, ки нақши гиреҳ дар офаридани лӯхтаҳои мардумии тоҷикӣ маъруфият пайдо намудааст, маҳз шакли нақш чинси лӯхтакро муайян мекард. Беназирии ҳар як нақш ва истифодаи

рангу тобишҳо муайянкунандаи минтақаи лӯхтаки омода гардида ба шумор мерафт.

Барои инкишоф додани шавқи маърифатии кӯдакони синни томактабӣ ба фарҳанг ва анъанаҳои ватани худ тавсия дода мешавад, ки онҳоро бештар ба фаъолиятҳои эҷодии марбут ба ин мавзӯ, саёҳат, иду дилхӯшиҳо ва суҳбатҳо ҷалб кунанд.

Ба вучуд овардани таассуроти мусбӣ ва ҳаяҷонбахш мавриди шиносӣ бо либосҳои миллӣ амалӣ гардонидани мешавад. Дар ин маврид Г.Чалолова қайд мекунад: “Дар санъати ороишӣ ва амалӣ, либосӣ миллӣ самаранокии раванди таълимро таъмин менамояд, зеро он як маҷмуи асари бадеӣ мебошад, ки барои ифодаи он аз намудҳои гуногуни фолклорӣ истифода бурда мешавад. Либоси ҳар як халқ вобаста ба хусусиятҳои мушаххас аз рӯи ранг, ороишоти хос (*матонӣ, муҳраҳо, марҷонҳо ва ғайра* муайян карда мешавад” [170, с.46].

Ранг кардани либосҳои миллии лухтакҳо шавқи онҳоро афзун мекунад. Ҳар як кӯдак нақшаи худро тасвир намуда, сипас онро вобаста ба хоҳиши худ ранг мекунад. Ин ба ифодаи арзиши фарҳанги тоҷикӣ мусоидат мекунад. Ташкили машғулиятҳои расмкашии ороишӣ ба кӯдакон имкон медиҳад, ки нақши расмони ороишгарро дар худ эҳсос кунанд, биниши эстетикӣ худро ва дарки олами атрофро дар асарҳои худ инъикос намоянд.

Дастгирии мунтазам ва бомақсадона барои шинос шудан бо ҳунарҳои миллӣ (омӯзиши суробсозӣ, шиносӣ бо гил ва навиҳои он, ороиш додани ҳунарҳои дастии худ, бо муҳрабӯӣ ва ғайра) дар кӯдакон ташаббуси эҷодиро инкишоф дода, ҳисси боварӣ, фаъолиятнокӣ, шавқу завқро ба санъати халқӣ бедор мекунад.

Албатта, шаклҳои фаъолияти эҷодӣ танҳо ба шаклҳои дар боло номбаршуда маҳдуд намешаванд.

Фаъолияти мусиқӣ ҳамчун яке аз шаклҳо барои васеъ кардани фаҳмиши мавҷудаи кӯдакон ва амиқтар шудани тасаввуроти онҳо мусоидат мекунад: “Шиносӣ бо сурудҳо ва созҳои халқӣ ба онҳо кӯмак

мекунад, ки беназирии фарҳанги миллиро дарк кунанд. Ба кӯдакон бояд хусусиятҳои фарқкунандаи ҳар як сози миллии нишон дода шаванд. Таҳлили муқоисавии соҳҳои музикаии халқӣ ба онҳо имкон медиҳад, ки садои беназири оҳангҳои халқиро қадр кунанд” [11, с.31]

Истифодаи соҳҳои музикаӣ дар ҷараёни машғулиятҳо, махсусан ҷангоми сурудани асарҳои барои кӯдакон шинос, қобилияти эҷодкории кӯдаконро инкишоф дода, онҳоро барои татбиқ кардани донишу малақаҳо дар ҳаёти ҳамаҷуз ҳидоят менамояд.

Фаъолияти театрикунонидашуда кӯдаконро бо зинда кардани қаҳрамонҳо ҷалб мекунад. Боздид аз театрҳои лӯхтак, ки дар он лӯхтакҳо либосҳои кӯдаконро мепӯшанд, эҳсосоти ғайриҷашмдоштро ба вучуд меорад, кӯдакон дар ин маврид зебоигии либосҳоро пай мебаранд ва сипас кӯшиш мекунанд, ки онҳоро ҳудашон тақлид кунанд.

Баргузориҳои суҳбат пас аз тамошои намоишномаи театри ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки таассуроти худро мустақам кунанд. Истифодаи сахнаҳои афсонаҳои мардумии тоҷикӣ, ки дар он қаҳрамонҳо либосҳои анъанавӣ мепӯшанд, ба кӯдакон имкон медиҳад, карзиши эстетикӣ ҳар як либосро қадр намоянд.

Ҳаракатҳои мавзун ҳамчун як навъи фаъолият, барои азхуд кардани рақсҳои миллии ва хусусиятҳои таносубии фарҳанг мусоидат мекунад. Истифодаи унсурҳои рақсҳои миллии дар машғулиятҳои музикаӣ дар кӯдакон хоҳиши тақлид кардани онҳоро бедор мекунад. Баъзан кӯдакон метавонанд эҳсосоти худро баён кунанд, ба монанди: «...ман либосеро мепӯшам, ки холаам дар телевизион мавриди рақс ба бар карда буд ва ман низ ҳамин тавр рақс мекунам.» Такрори ҳаракатҳои рақс бо оҳангҳои миллии тасвирҳои марбут ба фарҳанги мардумиро дар кӯдакон ба вучуд меорад.

Дар илми педагогикаи томактабӣ олимони рус А.В.Суровсева, В.И.Логинова, П.Г.Саморукова, С.А.Козлова, Т.А.Куликова ва педагоги ватани Мачидова Б.С. ба гурӯҳбандии методҳои таълимӣ дар самти томактабӣ ақидаҳои худро баён намудаанд.

Методҳои машхуртарини омӯзиш инҳоянд:

- аёнӣ;
- шифоӣ;
- амалӣ;
- бозиҳо.

Нақш ва аҳаммияти *усулҳои тасвирӣ* дар раванди таълим ва омӯзиш бебаҳс аст. Кӯдак ҳар гуна воситаи тасвириро нисбат ба ҳикояи оддӣ зудтар дар хотир медорад. В. Сухомлинский навиштааст: «Пеш аз додани дониш, бояд ба кӯдак фикр кардан, дарк кардан ва мушоҳида карданро омӯзонед» [157, с. 112]

Истифодаи усули аёнӣ – шунавоӣ ба кӯдакон дар муқоиса ва муқобилгузори кӯмак мекунад. Таҳайюли эҷодии кӯдак аз лаҳзаи гирифтани маълумот ба эҷоди ҳикояҳо, рӯйдодҳои ҷолиб шуруъ мекунад ва агар ин маълумот бо ёрии воситаҳои тасвирӣ дастгирӣ карда шавад, кӯдак онро хеле васеътар дарк мекунад. Имрӯз мураббияҳо имкониятҳои зиёде доранд, ки ба кӯдакон фарҳанги атрофро нишон диҳанд ва онҳоро бо моҳияти фарҳанги миллии шинос кунанд.

Ҳангоми шинос намудани кӯдакони синни томактабӣ бо ҳунарҳои мардумӣ ин усулҳои методи амалиро тавсия медиҳем:

- намоиш додани мусаввараҳое, ки дар он ҳунармандии халқӣ инъикос ёфтааст;
- тамошои наворҳое, ки меҳнати ҳунармандонро таҷассум менамояд;
- истифодаи слайдҳои ифодакунандаи фарҳанги миллии ҳангоми машғулиятҳои фаъолияти мусаввирӣ;
- суратҳое, ки ҳангоми сайругашт аз осорхона ва идҳо гирифта шудааст.

Ҷорӣ кардани истифодаи наворҳои видеоӣ, телевизорҳо, тахтаҳои электронӣ ва проекторҳо дар муассисаҳои томактабӣ имкон медиҳад, ки мавод муфассал муаррифӣ карда шавад.

Усули шифоҳӣ ба кӯдакон на танҳо намоиш додан, балки инчунин баъзе нозукиҳои анъанаҳо ва расму оинҳои мавҷударо ошкор намудан мебошад, чунки аксарият маврид мураббӣён пас аз фаҳмонидан шарҳу эзоҳ доданро мавриди истифода қарор медиҳанд. Зеро кӯдакон дар тӯли солҳои томактабӣ кунҷков боқӣ мемонанд. Ин аз мураббӣён талаб мекунад, ки барои додани саволҳо, аз ҷумла шарҳҳо, суҳбатҳо ва ҳикояҳо дар бораи анъанаҳо ва расму оинҳо доимо омода бошанд.

Усулҳои амалӣ ба иштироки фаъоли кӯдакон дар эҷоди маҳсулҳои эҷодӣ нигаронида шудаанд. Танҳо санҷиши амалӣ ба кӯдак дурустӣ ё нодурустии кори онҳоро ошкор мекунад. Кӯдак бо муқоисаи натиҷаҳои худ бо тасвирҳо ва эҷодкории дигарон фаҳмиданро оғоз мекунад.

Мақоли чинӣ вучуд дорад, ки нақши амалияро дар ҳаёти кӯдак ба таври дақиқ инъикос мекунад:

Ба ман бигӯ ва ман фаромӯш хоҳам кард,

Ба ман нишон деҳ ва ман дар ёд хоҳам дошт,

Бигзор ман худам ин корро қунам ва ман меомӯзам.

Усули бозӣ ба ҷалби кӯдакон дар шароити фарҳангӣ тавассути бозиҳо ва фаъолиятҳои эҷодӣ мусоидат мекунад. Дар хотир доштан муҳим аст, ки самаранокии муаррифии фарҳанг, анъанаҳо мустақиман ба фаъолият ва сатҳи иштироки кӯдак дар раванди эҷодӣ алоқаманд аст.

Иштироки амалӣ, таҷрибаи эмотсионалӣ, аҳаммияти шахсии фаъолият ба азхудкунии мустаҳкамтари меъёрҳо ва арзишҳои фарҳангӣ мусоидат мекунад.

Педагоги ватанӣ Маҷидова Б.С. афзалияти бозиро чун усули таълимӣ чунин маънидод кардааст: «бозиҳо дар кӯдакон хушолӣ, хурсандиро таъмин менамоянд ва дар як вақт иҷро гардидани вазифаи омӯзишро таъмин мекунанд. Дар раванди бозӣ фаъолнокии фикрӣ ва ҳаракатии кӯдак таъмин мегардад» [97, с.211].

Ба ақидаи Раҳимзода Файзимо Гурез; «дар синни томактабӣ азхудкунии донишҳои нав дар бозӣ назар ба машғулиятҳои таълимӣ хеле

муваффақтар аст. Кӯдакон саргарми бозӣ мегарданд, пай намебаранд, ки онҳо чизҳои навро омӯхта истодаанд» [138, с. 64].

Мо набояд *усулҳои тафриқавӣ* (фаъолиятҳои лоихавӣ, машғулиятҳои амалӣ ва супоришҳои эҷодии дастаҷамъона)-ро, ки ба рушди мустақилиятнокӣ ва ташаббускорӣ нигаронида шудаанд, фаромӯш кунем.

Иду ҷашнвораҳои мардумӣ ҳамчун воситаи беназири шинос кардани кӯдакон бо фарҳанги этникӣ хизмат мекунанд ва унсурҳои намудҳои гуногуни санъати мардумиро муттаҳид мекунанд.

Ҷашнвораҳои мардумӣ муддати тӯлонӣ ҳамчун маҷмуи беназири меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори наонавишта, ки дар шакли бадеӣ ва эмотсионалӣ барои кӯдакон дастрасанд, хизмат кардаанд. Дар ин маврид муҳаққиқон Л.Иматзода ва А.Каримова бар он ақидаанд, ки: “Амалҳои маросимӣ, ки асосҳои ахлоқии ҳаёти мардумиро инъикос мекунанд, эҳсоси пайвандӣ ба оила ва наздикон, тақвияти дӯстӣ ва инкишофи дарки эстетикиро инъикос мекунанд, дар ҷашнвораҳои анъанавӣ ба монанди Меҳргон, Иди Қурбон, Саъда, Наврӯз ва ғайра ба таври равшан таҷассум ёфтаанд. Аз ин рӯ, шинос кардани кӯдакон бо анъанаҳои мардумӣ тавассути ҷашнвораҳои кӯдакон самараноктар ташкил карда мешавад. На танҳо додани маълумоти нав, балки ҷалби кӯдакон ба иштироки фаъол, иштирок дар маросимҳо, иҷрои сурудҳои халқӣ, намоиши сахнаҳо ва эҳёи унсурҳои фолклор муҳим аст” [73, с.7].

Дар ташкил ва гузаронидани идҳои варзишӣ бозӣ-дилхушиҳои миллии мавқеи махсусро ишғол менамояд. Доҳил намудани дилхушиҳои миллии аспакбозӣ, гуштингирӣ, дастхобкунӣ, бандкашӣ, арғунчакпарӣ, аловпарак, хурусчанг, ва ғайра идҳоро шавқовар мегардонад.

Бо назардошти имкониятҳои бузурги равиши санъат ва ҳунар ба омӯзиш, мо тасмим гирифтем, ки дар қисмати таҷрибавии худ ба он диққати бештар диҳем. Чунонки В.А. Сухомлинский гуфтааст: «Манбаъҳои қобилият ва истеъдоди эҷодии кӯдакон дар нӯги ангуштони онҳо ҷойгиранд. Ба таври маҷозӣ, ҷӯйборҳои беҳтарин аз ангуштони

онҳо чорӣ мешаванд ва сарчашмаи тафаккури эҷодиро ғизо медиҳанд. Хар қадар ҳаракатҳои дасти кӯдак боэътимодтар ва ифоданоктар бошанд, ҳамон қадар кӯдак оқилтар аст» [157, с. 54].

Ин намууди эҷодкорӣ барои ошкор кардани имкониятҳои эҷодии кӯдак тавассути ба даст овардани дониш, малака ва қобилиятҳо, инчунин истифодаи малакаҳои нозуки ҳаракатӣ ва тафаккури тарроҳӣ мусоидат мекунад.

Дар амалияи таълимии муассисаҳои томактабӣ ҳунароҳои мардумӣ дар якҷанд самтҳои ба ҳам алоқаманд истифода мешаванд:

- ҳангоми тарҳрезии муҳити фазои кӯдакистон, ташкили идҳо ва фаъолиятҳои фароғатӣ. Бо назардошти арзиши бадеии осори мардумӣ, дохил кардани онҳо ба дохили он ба эҷоди фазои пурмазмун ва аз ҷиҳати эстетикӣ бой мусоидат мекунад;

- дар раванди шинос кардани кӯдакон бо анъанаҳои санъати халқӣ;

- бо мақсади рушди эҷодӣ кӯдакон, ки дар он асарҳои санъати халқӣ ҳамчун намунаҳое амал меkunанд ва асос барои фаҳмидан ва татбиқи мустақилонаи минбаъда хизмат менамоянд.

Ин равиш барои истифодаи ҳунароҳои мардумӣ дар таълими томактабӣ фаҳмиши амиқтари мавзӯро таъмин мекунад ва ба фаҳмиши васеътари кӯдакон дар бораи фарҳанг, арзишҳои маънавӣ ва пайдоиши таърихи онҳо мусоидат менамояд. Тавассути шинос намудан бо ҳунароҳои мардумӣ, кӯдакон бо таҷрибаи ҷамъшудаи мардумӣ ошно мешаванд ва мафҳумҳои меҳрубонӣ, меҳнатдӯстӣ, адолат, эҳтиром ба дигарон ва ғамхорӣ ба табиатро аз худ меkunанд.

Танҳо истифодаи шаклҳо ва усулҳои гуногуни фаъолияти эҷодӣ таъсири ҳамаҷонибаро ба соҳаҳои маърифатӣ, эҳсосӣ ва фаъолияти шахс таъмин менамояд, ки на танҳо ба азхудкунии дониш дар бораи фарҳанги миллий, балки ба ташаккули тавачҷуҳи пойдор, эҳтиром ва муносибати арзишманд ба мероси фарҳангӣ низ мусоидат мекунад.

Хулосаи боби дуюм

Баррасии назариявӣ ва таҳлилӣ нишон дод, ки фарҳанги миллий яке аз омилҳои калидӣ дар ташаккули шахсияти кӯдакони синни томактабӣ буда, ба соҳаҳои маърифатӣ, эмотсионалӣ, арзишӣ ва иҷтимоии онҳо таъсири зиёд мерасонад. Кӯдакон тавассути шинос шудан бо анъанаҳои фарҳангӣ на танҳо таҷрибаи иҷтимоиро ба даст меоранд, балки пояҳои худшиносӣ ва ҷаҳонбинии худро низ инкишоф медиҳанд.

Муқаррар шудааст, ки синни томактабӣ давраи мусоидтарин барои аз худ кардани меъёрҳо ва арзишҳои фарҳангӣ мебошад, зеро дар ин давра тафаккури таҳайюлӣ, воқуниши эмотсионалӣ ва қобилияти дарунсохти таҷрибаи иҷтимоӣ фаъолоне инкишоф меёбад. Дар ин марҳила гузариш аз азхудкунии берунаи намунаҳои фарҳангӣ ба қабули онҳо ва танзими рафтории онҳо ба амал меояд. Муайян карда шудааст, ки муҳимтарин омилҳо дар интиқоли арзишҳои фарҳангӣ оила, муассисаҳои таълимӣ ва муҳити иҷтимоӣ дар маҷмӯъ мебошанд. Таъсири ҳамоҳангшудаи онҳо якпорчагии раванди иҷтимоиро таъмин мекунад ва ба рушди самтҳои устувори арзишӣ дар кӯдак мусоидат мекунад.

Исбот шудааст, ки рушди фаҳмиши этникофарҳангӣ эҷоди шароити махсуси педагогиро талаб мекунад, ки на танҳо интиқоли дониш, балки таҷрибаи эмотсионалии омӯзиши фарҳангиро низ таъмин мекунад. Ин шароит муҳити бой ва инкишофдиҳандаи омӯзишӣ, дохил кардани ҷузъи этникофарҳангӣ дар фаъолиятҳои гуногун ва таъя ба анъанаҳо ва фолклорро дарбар мегирад.

Муайян шудааст, ки самаранокии тарбияи этникофарҳангӣ вақте ба таври назаррас меафзояд, ки мундариҷаи фарҳанги миллий ба фаъолиятҳои бозӣ, маърифатӣ, бадеӣ ва муоширатии кӯдакон ворид карда шавад, ин якпорчагии дарки падидаҳои фарҳангиро таъмин намуда, ба ҳамгироии қавии онҳо мусоидат мекунад.

Исбот шудааст, ки истифодаи унсурҳои педагогикаи халқӣ, аз ҷумла фолклори шифохӣ, маросимҳо ва идҳои анъанавӣ имкон медиҳад, ки

шавқи маърифатии кӯдакон ғаъол гарданд ва муносибати мусбати эмотсионалӣ нисбат ба мероси фарҳангии халқи онҳо ташаккул ёбад.

Муайян карда шуд, ки эҷоди муҳити субъективӣ - фазои унсурҳои фарҳанги миллиро (хусусиятҳои ҳаррӯза, ороишҳо, асбобҳои мусиқӣ ва ғайра) инъикос менамояд, ба ташаккули шавқи пойдор ба анъанаҳо дар кӯдакон мусоидат мекунад, инчунин ғаъолияти эҷодӣ ва мустақилиятнокии онҳоро ҳавасманд мекунад.

Муайян карда шудааст, ки ҷалби кӯдакон ба ғаъолиятҳои тақвимӣ ва маросимӣ имкон медиҳад, ки анъанаҳои фарҳангӣ аз ҷиҳати эмотсионалӣ ғанӣ гарданд ва дарки онҳо тавассути таҷрибаи шахсии иштирок мустаҳкам карда шавад. Исбот шудааст, ки пайдарпайӣ ва пайвастагӣ дар ташкили таълими этникофарҳангӣ мураккабии тадриҷии мундариҷа ва шаклҳои корро таъмин мекунад, ба устувории ғояҳои ташаккулёфта ва интиқоли онҳо ба ғаъолияти ҳаррӯзаи кӯдак мусоидат менамояд. Ғаъолияти эҷодӣ воситаи муассиртарини шинос кардани кӯдакон бо фарҳанги милли мебошад, зеро он на танҳо ба даст овардани дониш, балки таҷрибаи шахсии он, тафсир ва табдили онро низ таъмин мекунад.

Муайян карда шудааст, ки истифодаи ороишоти милли, унсурҳои санъати ороишӣ, мавзӯҳои анъанавӣ дар раванди ғаъолияти эҷодӣ ба ташаккули завқи эстетикӣ ва огоҳӣ аз мансубияти фарҳангӣ мусоидат мекунад. Муайян карда шуд, ки ҳамгироии намудҳои гуногуни ғаъолияти бадеӣ бо унсурҳои фарҳанги мардумӣ инкишофи муносибати эмотсионалӣ ва арзишмандро нисбат ба ҷаҳони атроф таъмин намуда, заминаи рушди маънавӣ ва ахлоқии шахсиятро ташкил медиҳад.

Хулоса, агар раванди шинос шудан бо фарҳанги милли тавассути ғаъолиятҳои эҷодӣ мақсаднок ташкил карда шавад, шароити беҳтарин барои ташаккули шахсияти кӯдакони синни томактабӣ, ки дорои хувияти этникофарҳангӣ, роҳнамоиҳои устувори ахлоқӣ ва қобилияти муоширати созанда дар ҷомеаи муосир мебошад, фароҳам оварда мешавад.

БОБИ 3. КОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ ОИД БА ШИНОС КАРДАНИ КӢДАКОНИ СИННИ КАЛОНИ ТОМАКТАБӢ БО ФАРҲАНГИ МИЛӢ ТАВАССУТИ ФАӢОЛИЯТИ ЭӢОДӢ

3.1. Ташкил ва мухтавои марҳилаи ибтидоии тадқиқот

Корҳои таҷрибавӣ, ки ба омӯзиши имконоти ҳамгироии фаъолиятҳои эҷодии кӯдакони синни томактабӣ дар шинос шудани онҳо бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ равона карда шуда буданд, дар муассисаҳои таълимии томактабии Душанбе, ноҳияи И. Сомонӣ (муассисаи томактабии №59), ноҳияи Сино (муассисаи томактабии №148), шаҳри Ваҳдат (муассисаи томактабии №1) ва ноҳияи Рӯдакӣ (муассисаи томактабии №1) гузаронида шуданд. Фаъолияти таҳқиқотӣ характери маҷмуиро дорост.

Ташкил ва татбиқи фаъолияти таҷрибавӣ бо зарурати санҷидан ва тасдиқи фарзияи тадқиқотӣ, инчунин муқаррароти барои дифоъ пешниҳодшуда шарҳ дода мешавад.

Мақсади фаъолияти таҷрибавӣ муайян кардани хусусиятҳои таъсири шаклҳои интихобшудаи фаъолияти эҷодӣ, ба шинос кардани кӯдакони синни калони томактабӣ бо фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ мебошад.

Бояд қайд кард, ки инкишофи самтҳои арзишмандии ибтидоӣ, иҷтимоишавии фаъол ва ҷамъоварии таҷриба хоси кӯдакони синни калони томактабӣ мебошанд. Рушди равандҳои маърифатӣ шавқро ба фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ бедор мекунад. Махсусан, Л.Тоҷибоева қайд мекунад, ки: «Хусусияти хоси синни калони томактабӣ на танҳо қобилияти дарк кардани тасвирҳои фарҳангӣ, балки таҷассум кардани онҳо дар фаъолияти худ мебошад» [160, с.12]. Бо назардошти ин далелҳо, сатҳи малака ва қобилиятҳои инкишофёбанда, мо тасмим гирифтем, ки ба синни калони томактабӣ таваҷҷуҳ равона намоем.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, мо амсилаи педагогии «Нақшу ниғори ороишӣ дар муассисаҳои томактабӣ»-ро мураттаб намудем, ки;

- хусусиятҳои шинос намудани кӯдакони синни калони томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ:

- сатҳи ибтидоии дониш, фаҳмиш оид ба фарҳанг ва анъанаҳои миллий;

- ба назар гирифтани хусусиятҳои шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо анъанаҳо ва фарҳанги мардуми тоҷик;

- муайян кардани усулҳо, воситаҳо ва шаклҳои шинос кардани кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ, инчунин ба назар гирифтани хусусиятҳои онҳо;

- инкишоф додани малакаю маҳорати инъикос намудан дар раванди фаъолиятҳои эҷодиро дар бар мегирад.

Амсилаи педагогӣ барои шинос намудани кӯдакони синни калони томактабӣ бо фарҳанги миллий ва ҳунарҳои мардумӣ бахшҳои маърифатӣ (муқоиса, гурӯҳбандӣ, ҳулосабарорӣ), иҷтимоӣ-эҳсосӣ (муносибат бо калонсолон ва ҷамсолон, дида тавоништан, дарк намудани зебӣ); эҷодӣ-зебоипарастӣ (малакаю маҳорати инъикос намудан дар фаъолиятҳои эҷодӣ (расмкашӣ, гулмонӣ, суробсозӣ ва меҳнати дастӣ), инкишофи қобилияти эҷодкорӣ, лаззат бурдан) дарбар мегирад.

Мазмуни мақсади он бой гардондани тасаввуроти кӯдакон, мустаҳкам намудани донишҳо оид ба фарҳанги миллий ва ҳунарҳои мардумӣ (гулдӯзӣ, қуроқдӯзӣ, бофандагӣ, муҳрабофӣ, қолинбофӣ ва ғайра), маҳорати инъикос намудани ин зебогиҳо дар фаъолиятҳои эҷодӣ (бо усулҳои фаъоли омӯзишӣ суҳбат, бозӣ, назарияи ҳалли масъалаҳои эҷодкорӣ, муҳрзанӣ, намуна ва ғайра), ифтихор намудан ва пос нигоҳ доштани арзишҳои миллий, муносибат намудан бо ҷамсолон ва калонсолон, одоби муоширатро риоя намудан ба шумор меравад.

Ҷадвали мазкур бахшҳо, мундариҷаи вазифаҳо ва натиҷаҳои ниҳии амсилаи педагогиро дарбар мегирад.

Бахшҳо	Мундариҷаи вазифаҳо	Натиҷаҳои ниҳой
1.Маърифатӣ	• Шинос намудан бо фарҳанги миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ; • маҳорати муқ оиса намудан; • гурӯҳбандии намудҳои ҳунарҳои мардумӣ; • ҳулоса бароварданро омӯзонидан.	• Ташаккул додани тасаввуротҳо; • мустаҳкам намудани дониш оид ба ҳунарҳои мардумӣ.
2.Иҷтимоӣ-эҳсосӣ	• Маҳорати муносибат намудан бо ҳамсолон ва калонсолон; • лаззат бурдан аз натиҷаи кори худ ва рафиқ он; • қобилияти дарк намудани зебоӣ, ҳифз намудани зебоиро тарбия кардан.	• Эҳсоси зебоипарастӣ; • қобилияти баҳои ҳаққонӣ додан.
3.Эҷодӣ-зебоипарастӣ	• маҳорати инъикос намудан; • инкишофи қобилияти эҷодкорӣ; • дақ иқ корӣ ва инкишофи таъбу саликаи нозук; • завқ и зебоипарастиро омӯзонидан.	• Қобилияти тасвир сохтан ва тартиб додани композитсияи бадеӣ, • ташаккул додан олами маънавӣ.

Амсилаи педагогии «Нақшу ниғори ороишӣ дар муассисаҳои томактабӣ» бахшҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ-эҳсосӣ, эҷодӣ-зебоипарастиро дарбар мегирад, ки мо ҳангоми ташкили қисми таҷрибавии таҳқиқот мо ба равишҳои фарҳангӣ, фаъолиятӣ ва фардӣ таъя кардем. Албатта, мо принципҳои аёнии таълим, дастрасӣ, системанокӣ ва ҳамгироии намудҳои гуногуни фаъолиятро ба инобат гирифтем.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот дар ин самт аз дастури методи зеринро омӯхта ва таҳлил кардем: «Худ бисоз, бо мо бисоз» мураттибон М. Дадобоева ва Г. Қурбонова, ки аз маълумоти мушаххас оид ба намудҳои фаъолиятҳои мусаввирӣ (машғулиятҳои расмкашӣ, гулмонӣ, суробсозӣ, тартибдиҳӣ ва меҳнати дастӣ) иборат мебошад.

Дастурҳои ёрирасон дар самти санъати тасвирӣ барои мураббии муассисаҳои томактабӣ: «Гулмонӣ дар кӯдакистон», «Расмкашӣ дар кӯдакистон», «Суробсозӣ дар кӯдакистон», «Тартибдиҳӣ дар кӯдакистон» ва «Меҳнати дастӣ дар кӯдакистон» муаллифон Салимзода Ҷ.С., Рачабова З.Б., ки машғулиятҳои фаъолиятҳои

мусаввириро дар ҳамаи давраҳои синну солӣ дарбар мегирад, мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор додем.

Кори таҷрибавӣ аз се марҳилаи ба ҳам алоқаманд иборат буд: муайянкунӣ, ташаккулдиҳӣ ва назоратӣ.

Дар марҳилаи аввал (арзёбӣ), ҳадаф муайян кардани фаҳмиши асосии кӯдакон дар бораи анъанаҳо ва фарҳанги миллий, омӯзиши қобилияти онҳо барои ифодаи анъанаҳо ва унсурҳои фарҳангии шинос тавассути фаъолияти эҷодии мустақилона ба шумор мерафт.

Дар давраи омодагӣ усулҳои мушоҳида, муҳокимаҳо ва супоришҳои мушаххас интихоб гардида, баъдан таҳлили натиҷаҳо анҷом дода шуданд. Супоришҳо бо мақсади муайян кардани дониши кӯдакон дар бораи идҳои миллий, анъанаҳо, унсурҳои ҳаёти мардумӣ ва ҳунари мардумӣ интихоб гардиданд.

Дар раванди арзёбӣ, меъёрҳои зерин муайян карда шуданд:

- маърифатӣ (дониш ва фаҳмиш);
- иҷтимоӣ-эҳсосӣ;
- эҷодӣ-зебоипарастӣ (истифодаи тасвирҳои фарҳангӣ).

Мувофиқи меъёрҳои пешниҳод гардида, муайян кардани сатҳҳои дониш ва фаҳмиш зарур буд. Дар ҷадвали нишондиҳандаҳои асосии ин сатҳҳо оварда шудаанд:

Нишондиҳанда		
Сатҳи баланд	Сатҳи миёна	Сатҳи паст
ҷавобҳои муфассал, намоиши мустақилиятнокӣ, ташаббускорӣ, муносибати бошуурона	ҷавобҳо нопурра буданд; амалҳо номуайян интизорӣ ба кӯмаки беруна мушоҳида мешуданд	аксарият намедонанд; ягон ҷорас наандешидаанд

Баҳси пешакӣ баргузор гардид, ки дар он кӯдакон дониш ва фаҳмиши худро мубодила карданд. Ба онҳо вазифаҳои дода шуданд, ки барои омӯзиши дониши онҳо дар бораи идҳои миллий, анъанаҳо, унсурҳои ҳаёт ва ҳунари мардумӣ равона карда шуда буданд.

Дар қисми муқаддимагии баҳс дар ду гурӯҳи калони муассисаи таълимии томактабии №58 дар ноҳияи Сино 25 кӯдак ба саволи «*Оё шумо расмкаширо дӯст медоред?*» «ҳа» ҷавоб доданд; 6 кӯдак «на он қадар» ҷавоб доданд; 4 кӯдак «ман дӯст намедорам» ҷавоб доданд. Ҷавобҳо майли кӯдаконро ба фаъолияти расмкашӣ тасдиқ карданд. Вазифаи навбатии мо муайян кардани дониши кӯдакон дар бораи нақшу нигор ва ороишҳои миллӣ ба шумор мерафт.

Барои чӣ одамон ашёҳои маиширо бо нақшу нигор оро медиҳанд? – Ба ин савол ҷавобҳои зеринро шунидан мумкин аст: «барои зебо нишон додани ашё» (ҷавоби маъмултарин), «вақте ки дар либос нақш нест, он зебо нест», «вақте ки дар либосҳо гулҳо ва муҳраҳо ҳастанд, он зебо метобад».

Шумо дар рӯймол чӣ нақширо мебинед? (Ба кӯдакон расми рӯймоли чоркунча бо нақши тоҷикӣ намоиш дода шуд).

Ҷавобҳои кӯдакон ба ин савол гуногун буданд: баъзеҳо гуфтанд, ки ин чоркунча аст, дар ҳоле ки аксарият ин нақшо ҳамчун «гул бо чоркунчаҳо» медонистанд. Вақте ки он махсусан зикр мешуд, кӯдакон на ҳамеша ин нақшо дуруст муайян мекарданд. Баъзеҳо хомӯш монданд, дар мавриде, ки дигарон онро «барг» ё «тоҷи хурӯс» меномиданд. Вақте ки мо қарор додем номҳои нақшҳоро (гули аштак, бодом, тоҷи хурӯс) пешниҳод кунем, кӯдакро ташвиқ намудем, ки онро дар хотир нигоҳ дорад ва нақшо дуруст нишон диҳад.

Дар ин ҳолат мо кӯдаконро мушоҳида кардем, ки кӯшиши интихоби тасодуфиро мекарданд, аксар вақт онҳо танҳо калимаи дар

хотир гирифташонро номбар менамуданд. Дар байни онҳо, мо танҳо панҷ кӯдакero пайдо намудем, ки ин намунаро дуруст муайян карданд.

Он ба чӣ монанд аст? Ин савол аз ҳама ҷолибтар буд, зеро сатҳи тахайюлотии эҷодии кӯдакро ошкор кард. Парвози ҳаёлотии ҷашмрас ба назар мерасид. Ҷавобҳо на танҳо «тоҷи хурӯс» ва «барг», балки «қаиқ», «бобуна» ва ғайраро низ дарбар гирифтанд.

Ин тасаввурот дар бораи нақш ба мо кӯмак кард, ки хусусиятҳои дарки кӯдакero аз муҳити зист ва инчунин фарҳанги миллиро қайд кунем.

Барои саволи «*Кадам рангҳо маъмултарин нақшҳои милли мебошанд?*», баъзан ёрӣ доданро лозим шуморидем. Ҳангоми посух додан онҳоро мушоҳида намудем, ки ҳар як кӯдак асосан рангҳои дӯстдоштаи худро номбар менамояд. Танҳо вақте ки пурсида шуд (шумо дар гурӯҳ кадом рангҳоро истифода бурдед?), кӯдак суҳанон ва дастурҳои мураббияро ба ёд меорад.

Сипас, мо қарор додем, ки диққати кӯдакро арзёбӣ кунем ва оё ӯ метавонад як нақши анъанавиро аз дигар фарқ кунад. Барои ин мо чунин савол додем: «*Шумо ин нақшҳоро дар кучо дида будед?*» Аксар вақт кӯдак дар бораи ҷавоб фикр мекард ва аввалин ашёе, ки онҳо зикр карданд, кӯза буд, баъд аз он табақи палав, коса ва чойник. Баъзе духтарчаҳо ба хотир оварданд, ки «дар куртаи «чакан» низ чунин як нақш ҳаст».

Натиҷаҳои марҳилаи аввал дар **ҷадвал** инъикос ёфтаанд.

№.	Савол	Ҷавоб дар шакли рақамӣ		
		Бале/дуруст	Каме/дақиқ Нест	Не/хато
1	Ба шумо расмкашӣ маъқул аст?	70%	20%	10%
2	Чаро одамон чизҳоро бо нақшҳо оро медиҳанд?	40%	35%	25%
3	Шумо дар рӯймол чӣ нақшо мебинед?	40%	35%	25%
4.	Он ба чӣ монанд аст?	-	45%	55%
5	Нақшҳои милли аксар вақт кадом рангҳоро доранд?	25%	35%	40%
6.	Шумо ин нақшҳоро дар кучо дида будед?	50%	40%	10%

Ғайр аз ин, ҳадаф муайян кардани қобилияти кӯдакон барои татбиқи дониш, ғояҳои бадастоварда дар фаъолияти худ ва муайян кардани дараҷаи таваҷҷуҳи онҳо ба унсурҳои фарҳанги милли, ба хусус санъат ва ҳунарҳо буд.

Вобаста ба мақсади гузошташуда, саволҳо тағйир ёфтанд:

- Шумо ягон куртаи чаканро кашидаед?
- Одатан дар куртаи чакан чӣ гуна нақш (рӯймол, тоқӣ) кашида мешавад?
- Тасвири кадом нақш барои шумо осонтар аст?
- Дар кучо расмкашиданро дӯст медорӣ, дар хона ё бо дӯстонат?
- Тоқии гӯлдӯзиро тасвир намо!
- Акнун, бо истифодаи шаклҳои геометрӣ дар дохили чоркунча нақш тасвир намо.

Саволи аввал дар бораи истифодаи мустақилонаи нақшҳои тоҷикӣ дар раванди корҳои эҷодии кӯдакон ба шумор мерафт. Ҷавобҳо нишон доданд, ки аксари кӯдакон баъзан нақшро такрор мекунанд ё онро аз намуна нусхабардорӣ мекунанд, дар борааш маълумоти дақиқ надоранд. Вақте ки саволҳои муфассалтар пешниҳод гардид, ки кӯдак ҳатто намедонист, ки ин кадом нақш аст. «Ман танҳо онро дӯст медорам» ё «кашиданааш осон аст» ҷавоб доданд. Вақте аз кӯдакон хоҳиш карда шуд, ки нишон диҳанд, ки чӣ тавр аз он ҳангоми ороиши либос ё кӯзаро истифода мебаранд, онҳо аксар вақт нақши «оба» ё «марза»-ро мекашиданд, аммо номашро намегуфтанд.

Ҳангоми посух додан ба саволи дуюм, аксари кӯдакон номи нақши «каҷчак»-ро мегирифтанд (маълумотеро, ки аз шарҳи мураббия дар хотир доштанд). Бисёриҳо чунин шарҳ доданд: «Мо дар машғулияти гулмонӣ тоқиро омода кардем». Дар мавриди хоҳиш намудан баъзеҳо метавонистанд, онро тасвир намоянд, аммо номашро намедонистанд.

Дар саволи сеюм, мо бори дигар бо он вохӯрдём, ки на ҳама кӯдакон метавонанд, нақшҳоро номбар кунанд ва тасвир намоянд. Дар

байни онҳо нақшҳо ба монанди «аштак», «гулгулак», «каҷчак», «себарга», «отаиш», «оба», «марза» ва «дойрача» буданд.

Ба кӯдакон саволи навбатӣ пешниҳод гардид: «Дар кучо расмкашиданро дӯст медорӣ, дар хона ё бо дӯстонат?», аксарияти кӯдакон посух доданд, ки беҳтар аст бо дӯстон расм кашем, танҳо чанд нафар посухи мусбат доданд, ки дар хона беҳтар аст, зеро «бибӣ кӯмак мекунад», «апаам ёрӣ мерасонад».

Ба кӯдакон саволи навбатӣ пешниҳод гардид: «Ту кадом рангро дӯст медорӣ?». Аксарияти кӯдакон рангҳои зард, сурх ва кабуд номбар карданд. Баъзан онҳо тиллоӣ, норанҷӣ ва сабзро зикр намуданд.

Дар марҳилаи ташхис ба якчанд меъёрҳои арзёбӣ диққат дода шуд. Дар байни онҳо маърифатӣ (дониш ва фаҳмиш), арзишмандии иҷтимоӣ-эмотсионалӣ (муносибат бо ҳамдигар, шавқмандӣ) ва фаъолияти эҷодӣ-зебоипарастӣ (эҷодӣ нақшу нигорҳо) буданд. Барои арзёбӣ муайян кардани сатҳҳои дониш ва фаҳмиш бо меъёрҳои баланд, миёна ва паст зарур ба шумор мерафт.

Арзёбии минбаъда нишон дод, ки пойгоҳи дониши нопурра, таваҷҷуҳи пароканда ва набудани таваҷҷуҳи возеҳ ба анъанаҳо вучуд дорад, агар мо ба фаъолияти эҷодӣ назар андозем, маҳдудият ва хусусияти якрангиро мушоҳида менамоем. Яъне натиҷагирӣ аз маҳдуд будани тасаввурот ва донишҳо шаҳодат меод.

Дар марҳилаи ташаккулёбӣ, мо ба ҳулосае омадем, ки зарурати инкишоф додани фаҳмиш оид ба боигарӣ ва арзишҳои миллии халқӣ тоҷик вучуд дорад. Аз ин рӯ, якчанд самтҳои фаъолияти эҷодӣ муайян карда шуданд, ки аз байни онҳо мо санъати амали ороиширо интихоб намудем. Дар ин самт суҳбатҳо, муҳокимаҳо, намоишҳои фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ бо истифода аз фолклор, инчунин бозӣ ва иду дилхушиҳоро дарбар гирифтанд. Таваҷҷуҳи зиёд ба таҳлили афкор, малака ва қобилиятҳои эҷодии калонсолон ва кӯдакон равона карда шуданд.

Корҳои *инкишофдиҳанда* фаъолиятҳои гуногунро дарбар гирифтанд: дар машғулияти расмкашӣ тасвири нақшу нигори миллӣ; дар гулмонӣ ороиши лавозимоти рӯзгор; дар суробсозӣ сохтани ашёи ороишӣ; дар тартибдиҳӣ омӯзонидани тарзи сохтани лӯхтакҳои халқӣ; дар машғулиятҳои мусиқӣ ва чашнвораҳо, маросимҳо истифода аз мусиқии халқӣ.

Ташкил ва баргузори сӯхбат оид ба нақшу нигори тоҷикӣ дар синни калони томактабӣ, яке аз усулҳои фаъоли омӯзиши ба шумор рафта воситаи фаъолсозии тафаккур ва нутқ ба шумор меравад. Раванди баргузори сӯхбатро тарзе ташкил карда шуд, ки нақшҳо барои кӯдакон «зинда» гардиданд. Мо баргузори сӯхбатҳоро вобаста ба се бахши амсила омода намудем.

Барои роҳнамоии дурусти мантиқӣ ба оғози фаъолиятҳо бо кӯдакон сӯхбат оид ба нақшу нигори тоҷикӣ баргузор карда шуд, ки мақсади он муайян намудани инкишофи тафаккури аёнӣ, бой намудани нутқи кӯдакон ва шинос намудан бо фарҳангӣ мардумӣ ва ҳунароҳои халқӣ ба шумор мерафт. Воситаҳои истифодашуда дар раванди сӯхбат; нақшу нигорҳои тоҷикӣ (бодом, аштак, қачқак, офтоб ва ғайра) дар экрани тахтаи электронӣ.

Сӯхбат вобаста ба бахшҳои амсилаи педагогӣ зина ба зина баргузор гардид.

Дар **марҳалаи якум** таассуроти кӯдаконро ҳангоми тамошои гӯлдӯзӣ (бо нақши исломӣ ва гирех) дар тахтаи электронӣ, бо истифодаи саволҳои «Дар экрани сеҳрнок кадом рангҳоро мебинем?», «Кадам ранг ба шумо маъқул ҳаст?», «Кадам шаклҳои геометрияро мо мебинем», «Ин гулҳо ба чӣ монанданд?» бой гардонидем.

Марҳалаи дуюм сӯхбат дар кӯдакон маҳорати муқоиса намудан ва ба ғайра шунида шуданд.

Дар мавриди таҳлил кардан бо ёрии ин саволҳо дониши кӯдаконро мустаҳкам намудем: «Канӣ биед, гулдоираҳоро ҳисоб мекунем?», «Он ба чӣ монанд аст», «Офтоб гармӣ медиҳад ё не?». Ҳангоми муқоиса кӯрпаи

кӯрокро дар экран мондем. Дар ин муддат ибораҳое ба монанди «Биби ман низ чунин дастархон дорад», «Холаам ин корро карда метавонад, ман ба ӯ дар дӯхтани кӯроқ кӯмак намудам».

Марҳалаи сеюми мақсади суҳбати мо маъноӣ нақшо ба кӯдакон фаҳмонидан, маълумотҳои аз худнамудаи онҳоро ҷамъбаст кардан буд. «Чакан гулдӯзии зебои тоҷикӣ аст. Дар он аксар вақт гулҳо, ғунчаҳо, шохаҳо ва баргҳо тасвир шудаанд». «Қуроқ бошад, аз пораҳои гуногуни матоъ омода мешавад, он рамзи дӯстӣ ва яқдилӣ аст, ки дар маҳалҳои ватанамон мавриди истифода қарор гирифта, барои дӯхтани он саъю кӯшиш ва сабри зиёд лозим аст.

Таҳлили педагогии суҳбатро дар ҷадвал пешниҳод намудем.

Қисматҳои суҳбат	Намудҳои саволҳо	Самти инкишофдиҳанда	Нишондиҳандаҳо
Чалб намудани диқ қатноқӣ	Саволҳо оид ба рангу тобиш ва шаклҳои нақшу нигор	Инкишофи шавқ у завқ мандӣ, дарки зебоӣпарастӣ, ҳиссиёти кунҷқобӣ ва диққатноқӣ	80% ғоизи кӯдакон рангу тобиш ва шаклҳоро дуруст номбар намуданд.
Равандҳои маърифатӣ (таҳлил, муқоиса, ғуруҳбандӣ, ҷамъбаст ва ҳулосабарорӣ	Саволҳо барои муқ оиса намудан, муайян намудани фарқ иятҳо калон, хурд, ҳисоб кардани шаклҳои геометрӣ	Маҳорати алоқ аманд намудани ашӯҳо ва ҳодисаҳои табиат, тафаккури мантиқӣ, маҳорати нақ л кардан	75 % ғоиз ашӯро ба яқдигар алоқ аманд намуда метавонанд (офтоб, нажда, барг)
Моҳият ва мазмуни нақш	Фаҳмондадихӣ, шарҳу эзоҳ оид ба ҳар як нақш	Инкишофи ҳисси ифтиҳор аз ҳунарҳои мардумӣ , эҳтиёт намудани мероси халқӣ , ҳолати ҳуби равонӣ	80 % ба фаъолияти гулмонӣ шавқ мандӣ зоҳир намуданд.

Дар давоми кори худ мо мушоҳида кардем, ки пешниҳоди мунтазами мавод, мушаххас ва пайдарҳам додани он маълумотҳо, истифодаи аёниятҳои тасвирӣ, ташкили суҳбат ба кӯдакон кӯмак намуд, маъноӣ унсурҳои фарҳанги миллӣ, ҳунарҳои мардумиро пурра ва амиқтар дарк намоянд. Гарчанде дар аввал кӯдакон зарурати инъикоси

ин ё он унсурро дарк накарданд, баъдтар онҳоро шинохтанд, сипас бо таҷрибаи шахсии худ алоқаманд карданро ёд гирифтанд, ки ин ба худифодакунии эҷодӣ мусоидат намуд.

Кӯдакон дар ҳаёти худ аксар вақт бо ашёҳои фарҳанги миллий дучор мешаванд, ки дар байни онҳо ашёҳои рӯзгор (кӯрпахо, рӯймолҳо, рӯйпӯшҳои кат, тоқиҳо ва ғайра) мавқеи намоёнро ишғол мекунанд. Танҳо тавассути аз наздик шинос шудан, кӯдакон беназирӣ ва нотакрории ҳар як ороишро кадр менамоянд.

Ин таассуроти зиндаи кӯдаконро ба вучуд овард, ки ба таҷрибаҳои шахси така карда, ба такмил додани малака ва қобилиятҳои аз худ намудаи онҳо кумак расонад. Кӯдакон на танҳо нақшҳоро шинохтанд, балки мустақилона рангу тобишҳоро барои ороиши либосҳои лӯхтакҳо, кӯзаҳо ва дигар ашёи рӯзгор муайян ва интихоб карданд.

Истифодаи саволҳои муайянкунанда мушкилот ба вучуд оварда, ба рушди малакаҳои ибтидоии муқоисавӣ ва таҳлилии асосии кӯдакон таъсири мусбат расонд. Ҳангоми шинос шудан бо нақшҳои «ислимӣ» ва «нақши гирех», кӯдакон на танҳо ба намуди нақшҳо диққат медоданд, балки кӯшиш мекарданд, ки унсурҳои дидашонро бо ашё ва тасвирҳои шинос муқоиса намоянд. Чунин посухҳо ба рушди тадриҷии тафаккури тасвирӣ ва қобилияти барқарор кардани робитаҳои асосии кӯмак менамуд.

Бо кӯдакони синни калони томақтабӣ машғулияти гулмонӣ дар мавзуи «Рӯймолчаҳои нақшин» баргузор гардид. Композитсия бояд, дар болои варақаи росткунча омода карда шавад. Ҳадафи машғулият инкишоф додани қобилиятҳои эҷодии кӯдакон ва бедор намудани шавқу ҳавас барои эҷод намудан аз рӯи намуна мебошад. Мо вазифаҳоро муайян кардем, ки ба баланд бардоштани сатҳи баландтари эҷодкории кӯдакон мусоидат менамуданд.

Дар раванди кор вазифаҳои минбаъда муайян карда шудаанд; омӯзонидани ҷойгиркунии шаклҳои геометрӣ дар кунҷҳо, байн ва канорҳои росткунча ба таври мутаносиб; омӯзонидани аз як шакли

геометрӣ тартиб додани шакли дигар (аз росткунча ду секунча, аз росткунча ду чоркунча). Ҳадаф инчунин тақвият додани малакаҳои буридан, инкишоф додани дарки тахайюлот, тарбияи мустақилиятнокӣ ва ҳавасмандгардонии тафаккури эҷодӣ буд. Дар давоми машғулият намунаи корӣ мураббия ва маводҳои тақсимоӣ (варақаи чоркунча, қоғази чоркунча ва росткунчаи ранга, қайчӣ, ширеш, қалам ва дастмолчаҳои тар (барои ҳар як кӯдак)) истифода шуданд.

Дар рафти баргузори машғулият аз усули бозӣ барои ташвиқи андешаронӣ дар мавзуи «Рӯймолчаҳо» истифода шуд. Саволи «Бачаҳо, оё мо метавонем ба ӯ кӯмак кунем?» шавқи онҳоро бедор кард. Барои тақвият ва фаҳмидани вазифа, мураббия саволҳои иловагӣ дод: «Барои он ки рӯймолчаҳо зебо ва идона бошанд, чӣ кор кардан лозим аст?»

Ҷавобҳои бозътимода, ки онҳо гирифтанд, муфасссал буданд ва сатҳи баланди фаҳмиши санъати мардумиро нишон доданд: «Шумо бояд рӯймолчаро бо ранги дурахшон ранг кунед», «Шумо бояд аввал як нақши зеборо интихоб кунед», «Ва агар шумо нақшҳои гуногуни зиёдеро тасвир намоед, он зеботар хоҳад буд. Вазифаи навбатӣ, ки аз нақши гирех (шаклҳои геометрӣ) омода гашта буд, таваҷҷуҳи кӯдаконро ба намунаи пешниҳодшуда ҷалб намуд. Дар давоми ин раванд, мураббия як чанд саволҳои роҳнамоӣ дод: «Рӯймолчаи ман чӣ шакл дорад?» «Маркази он бо кадом шакли геометрӣ оро дода шудааст?» «Дар кунҷҳо кадом шаклҳо ҷойгиранд?», «Чандто ҳастанд?», «Чоркунча аз секунча бо чӣ фарқ мекунад?», «Агар мо росткунча дошта бошем, аз он чоркунча ба даст оварда метавонем?», «Чӣ тавр мо метавонем, аз чоркунча секунча ба даст орем?»

Дар раванди амалҳо кӯдакон нақшҳои гуногунро истифода бурданд. Барои муайян намудан намунаҳои дигар ороишоти миллӣ дар тахтаи электронӣ, дар баробари намунаи мураббияро намоиш дода шуданд.

Марҳилаи дуҷуми таҷрибаи ташаккулдиҳанда ба рушди малакаҳои истифодаи ороишҳо ва нақшҳо дар фаъолиятҳои ҳаррӯза нигаронида шуда буданд.

Тибқи нақшаи муайян гардида, дар асоси барномаи кори оид ба фаъолиятҳои мусаввирӣ «Нақшу нигорҳои ороишӣ. Олами зебои рангҳо», барои мустаҳкам намудани малакаҳои тасвири нақшу нигорҳо дар фаъолиятҳои ҳамаҷӯза, машғулияти расмкашии ороишӣ дар мавзӯи «Ороиши пешдоман» баргузор гардид.

Машғулият ба омӯзонидани тасвири нақшҳои тоҷикӣ аз рӯи намунаи пешниҳод гардида, мустаҳкам намудани малакаҳои дарки ранг ва тобишҳо, инкишофи мустақилиятнокӣ, таҳаюлотӣ эҷодкорӣ, ҳисси ифтихор аз ҳунари мардумӣ рағбат ба гардида буд.

Бинобар ин, мо дар давоми машғулият чунин вазифаҳоро пешниҳод намудем;

- инкишоф додани малакаҳои тасвир намудан;
- мустаҳкам намудани хотира, диққатнокӣ, тафаккури мантиқӣ;
- инкишоф додани ангуштон;
- бедор намудани завоқи бадеӣ ҳангоми расмкашии ороишӣ;
- парвариш намудани муносибатҳои байниҳамдигарӣ;
- ҳисси ифтихор аз фарҳанги миллии рағбат ба гардидан.

Азбаски ин марҳилаи навбатии таҷрибаи ташаккулдиҳанда ба ҳисоб мерафт, дар асоси натиҷаҳои марҳилаи аввал мо тасмим гирифтем, ки супоришҳоро қаме душвортар кунем.

Дар ин марҳала барои шавқовар намудани рағбати фаъолиятҳои таълимӣ, дуруст ба дастовардани натиҷаҳои назарас дар самти шинос намудани қўдакони синни калони томақтабӣ бо фарҳанги миллии ва ҳунари мардумӣ, дар асоси амсилаи педагогии “Нақшу нигори ороишӣ дар муассисаҳои томақтабӣ”, барномаи «Нақшу нигорҳои ороишӣ. Олами зебои рангҳо», бо истифодаи дастурҳои методии «Нақшу нигори ороишӣ дар муассисаҳои томақтабӣ» муаллифони Қурбонова Г.А., Ҷамшедзода Ф.Ҷ., маводҳои омӯзишӣ-тақсимоии домини

«Нақшу нигори тоҷикӣ», маводи чопӣ-тақсимоии «Нақшо тартиб диҳед!», мураттиб Қурбонова Г.А.» Яку дуо сею чор, ба ранг кардан ман тайёр!», мураттибон Қурбонова Г.А., Чамшедзода Ф.Ҷ., истифодаи усули мӯҳризани мавриди истифода қарор гирифтанд.

Тибқи нақшаи муайянкардашуда аз кӯдакон хоҳиш карда шуд, ки домани куртаи лӯхтақоро бо нақшу нигорҳои гуногун оро диҳанд.

Дар тахтаи электронӣ нақшҳои куртаҳо пайдарҳам муъҷизавор намоён гаштанд, ки ҳисси хушҳолӣ ва шавқ мандӣ бедор намуданд. Сипас, ба ҳар як кӯдак тарҳи курта ва маводҳои ороишӣ (ранг, мӯқалам, зарфҳои пуроб ва даструмомлаҳои тар дода шуданд.

Мо ба кӯдакон муҳрҳои омоданамударо (картоштаҳои бо нақшҳои гуногун оро додашуда), ки аз нақшҳои гулдоира, нажда, барг ва ҳошия иборат буданд, пешниҳод кардем.

Дар аввал муҳри ҳошияро гирифта, ба ранги бунафш зада, онро омода карданд, сипас муҳри нажда, гулдоира ва баргро гирифта, куртаҳои ҳудро ороиш доданд.

Ҳангоми иҷрои вазифа, аз кӯдакон талаб карда шуд, ки нақшҳо ва тарҳҳои ҳамзамон истифодашударо шиғоҳӣ тавсиф кунанд. Мушӯҳида гардид, ки кӯдакон бо як ҳавасмандии зиёд оид ба нақшҳо маълумот медиҳанд. «Ин нақшо ман дар куртаи модарам дидам», «Дар куртаи нави ман ин нақш ҳаст», «Ман ин нақшо дар қаҳрамони филми тасвирий Манижа дидам» ва ғайра.

Барои бедор намудани шавку ҳавас кори инфиродӣ низ ташвиқ карда шуд. Барои афзоиши ҷалби кӯдакон ва ҳавасмандгардони онҳо дар давоми фаъолият, дар машғулият аз усулҳои бозӣ истифода шуд. Бозии доминои «Нақшу нигори тоҷикӣ» барои фарқ кардани нақшу нигорҳо, фароҳам овардани болидарӯҳӣ дар кӯдакон ташкил гардид.

Ҳангоми ташкил ва баргузори машғулиятҳо мавриди истифодаи усули бозӣ мо аз маводҳои омӯзишӣ - тақсимоии доминои «Нақшу нигори тоҷикӣ», маводи ҷопӣ - тақсимоии «Нақшо тартиб диҳед!» ва «Яку дую сею чор, ба ранг кардан ман тайёр!» мавриди истифода қарор додем, ки кӯдакон бо ҳавасмандии зиёд супоришҳои додашударо иҷро намуданд.

Дар ҷамъбасти машғулият муҳокима ташкил карда шуда ба ҳар як кӯдак имконият дода шуд, ки фикру ақидаи худро баён намояд. Муайян карда шуд, ки мавриди истифодаи усули муҳрзанӣ ва бозӣ истифодаи маводҳои ҷопӣ- тақсимоии дараҷаи аз худнамоии донишу маҳорати эҷодии кӯдакон ба 50% баланд гардид. Онҳо бе ягон тарсу ҳарос мустақилона, бо роҳи аз якдигар пурсидани маслиҳатҳо ва ёрӣ расонидан амалҳоро иҷро намуданд. Истифодаи усулҳои фаъоли

таълимӣ самараноки фаъолиятҳоро баланд бардошта, моҳияти дарки нақшу нигорро баланд намуд.

Натиҷаи маълумоти бадастовардаро ба омори рақамӣ табдил дода, дар ҷадвали зер пешниҳод намудем:

Меъёр	Гурӯҳи назоратӣ Усулҳои анъанавӣ	Гурӯҳи таҷрибавӣ Усулҳои ғайри-муқаррарӣ (истифодаи мӯҳр)	Тафовут байни гурӯҳҳо	Сатҳи инкишоф	Самаранокии усул
Моҳияти нақшо дарк намудан	50%	90%	40%	баланд	Шавқу ҳавас зиёд гардида, нақшҳоро ба осонӣ ва зебо ҷойгир менамоянд.
Мутаносибӣ	40%		35%	миёна	Тамоми диққатнокӣ ба тарзи дуруст ҷойгир намудани нақш равона мегардад.
Инкишофи мушакҳои хурд	35%	80%	45%	Паст	Такрор ба такрор иҷро намудани амалҳо, мушакҳои ангуштонро инкишоф дода, барои малакаҳои навиштан замина омода мешавад

Маълумоти пешниҳодшуда самаранокии баланди усули ғайримуқаррариро таввасути муҳри картошка дар гурӯҳи таҷрибавӣ нисбат ба усулҳои анъанавии истифодашуда дар гурӯҳи назоратӣ нишон медиҳад. Ҳамин тариқ, дар гурӯҳи назоратӣ сатҳи баланди дарки ороиш дар 50% кӯдакон ошкор карда шуд, дар мавриде ки дар гурӯҳи таҷрибавӣ ин нишондиҳанда дар 90% кӯдакон қайд карда шуд, ки фарқияти 40%-ро ташкил медиҳад. Қобилияти нигоҳ доштани таносуби унсурҳои нақш дар 40% кӯдакон дар гурӯҳи назоратӣ ва дар 75% кӯдакон дар гурӯҳи таҷрибавӣ инкишоф ёфтааст; фарқият 35%-ро ташкил дод. Динамикаи афзоишёбанда дар нишондиҳандаи рушди малакаҳои нозуки ҳаракатӣ қайд карда шуд: натиҷаи мувофиқро 35% кӯдакон дар гурӯҳи назоратӣ

ва 80% кӯдакон дар гурӯҳи таҷрибавӣ нишон доданд, ки натиҷаи 45% баландтар аст.

Натиҷаҳо таъсири мусбати усули ғайримуқаррарии расмкашӣ бо усули мӯҳри картошка ба азхудкунии санъати ороишӣ - амалӣ аз ҷониби кӯдакон нишон медиҳанд. Ин усул раванди такрористеҳсоли унсурҳои ороиширо осон мекунад, ҷалби кӯдаконро ба иҷрои вазифа афзоиш медиҳад, риояи дақиқтари шакл, мутаносиби ва таносуби нақшо таъмин мекунад, инчунин ҳамоҳангсозии дасту чашм ва малакаҳои нозуки ҳаракатиرو инкишоф медиҳад. Натиҷаҳои баландтар дар гурӯҳи таҷрибавӣ имконияти педагогии ворид кардани усулҳои ғайримуқаррарии расмкаширо бо кӯдакони синни калони томактабӣ тасдиқ мекунад.

Ҳангоми суҳбат бо кӯдакон дар аввали таҷрибаи ташаккулдиҳанда, мо муайян кардем, ки аксари кӯдакон аз лӯхтакҳои анъанавӣ ё тарзи сохтани онҳо огоҳ нестанд. Дар ҳоле ки бибиҳои онҳо қаблан дар ин бора суҳбат ва нишон медоданд, имрӯз қариб ҳеҷ кас лӯхтакҳои анъанавии мардумиро истифода намебарад, зеро онҳоро бо лӯхтакҳои истеҳсоли корхона иваз кардааст.

Бинобар ин, мо як машғулиятро барои шинос кардани кӯдакон ба лӯхтакҳои миллӣ бахшидем. Ин машғулият ҳамчун марҳилаи ниҳоии рушди дониш, малака, қобилиятҳои марбут ба анъанаҳо ва фарҳанги миллӣ ба таҷрибаи ташаккулдиҳанда дохил карда шуд.

Машғулияти меҳнати дастӣ «Лӯхтакҳои зебо». Мақсади он аз омӯзонидани кӯдакон ва волидони онҳо барои сохтани лӯхтакҳои риштагини қадимаи тоҷикӣ ба шумор мерафт. Ин таҳқиқот ҷанбаи эмотсионалии шахсияти кӯдакро омӯхта, ба инкишофи эҷодкорӣ мусоидат намуд. Барои баланд бардоштани шавқи маърифатӣ ҳадафҳои зерин муайян карда шуданд:

- шинос намудан бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути меҳнати дастӣ;

- тарзи омода намудани лӯхтаки риштагини қадимаи тоҷикиро ба кӯдакон ва волидонии онҳо омӯзонидан;

- маҳорати кор кардан бо маводҳои гуногун ва муносибатҳои байниҳамдигариро инкишоф додан;

- рушди малакаҳои хурди ҳаракатии ангуштон;

- бедор намудани ҳисси ифтихор аз бозичаҳои тоҷикӣ.

Маводи дар машғулият истифодашуда (ришта, қайчӣ, як пораи картон, матоҳҳои гуногуни атлас, адрас, бекасаб ва чакан) ва намунаи омода намудани мураббия дарҳол дар байни кӯдакон вокуниши эҳсосотӣ ба вуҷуд оварданд.

Машғулият бо муҳокимаи лӯхтакҳо оғоз ёфт, ки дар он мураббия фарқи байни лӯхтакҳои муосир ва лӯхтакҳои анъанавии тоҷикиро таъкид намуд. Дар ин муҳокима мураббия ба кӯдакон кӯмак кард, ки тафсилоти сохтор ва либоси лӯхтакро қайд кунанд. Ташкил ва гузаронидани дақиқаи ҷисмонӣ ба кӯдакон кӯмак намуд, ки ҳар як кӯдак лӯхтаки худро тасаввур кунанд. Дар раванди баргузори машғулият мураббия кӯдаконро ташвиқ кард, ки лӯхтакҳоро вобаста ба дараҷаи тасаввуроти худ дар бораи нақшҳо ва ороишоти анъанавӣ эҷод намоянд. Мушоҳида кардан мумкин буд, ки чӣ гуна ҳар як кӯдак ранги мушаххасро дар нақш интихоб кардааст.

Ин равиш ба кӯдакон кӯмак мекунад, ки лӯхтакҳои худро тасаввур кунанд. Онҳо барои либосҳои лӯхтакҳои худ пораҳои маводро ҷаълола интихоб намуданд. Ҳангоми сохтани лӯхтакҳо кӯдакон кӯшиш карданд, ки рангҳои дурахшонро мувофиқ кунанд. Аксарияти кӯдакон нақшро аз намуна на танҳо нусхабардорӣ накарданд, балки кӯшиш карданд, ки намунаи дигарро эҷод кунанд: «Аммо ман чизи дигаре меҷӯхам ...», «Лӯхтаки ман аз дигарон бояд фарқ кунад», «Ман ба лӯхтакам куртаи атлас мепӯшонам» ва ғайра. Мураббия, ёрдамчии мураббия ва волидон ба кӯдаконе, ки дар раванди сохтан душворӣ кашиданд, кӯмак карданд. Истифодаи мусиқии зебӣ тоҷикона, бо намоиши пайдарпай сохтани

лӯхтакҳои риштагии тоҷикӣ ҳавасмандии кӯдаконро дучанд бедор намуд.

Дар қисми ҷамъбастии машғулият мураббия кӯдаконро барои истифодаи дурусти сохтани лӯхтакҳо дар рафти фаъолият ситоиш кард. Намунаи лӯхтакҳои беҳтарин бо ҳамроҳии кӯдакону волидон аккосӣ карда шуд, то ин ки дар фаъолиятҳои минбаъда мавриди истифода қарор дода шавад.

Дар *марҳилаи назоратӣ*, мо ҳамон вазифаҳоро истифода бурдем, ки ҳангоми арзёбӣ буданд ва танҳо шакли берунаро тағйир додем. Ин кор барои он анҷом дода шуд, ки натиҷаҳо бо сабаби фарқияти усулҳо ба таври назаррас фарқ накунанд. Дар ин марҳила, мо инчунин сатҳи маҳорат ва салоҳияти иштирокчиён, инчунин дониши онҳоро дар бораи анъанаҳо ва расму оинҳо арзёбӣ намудем.

Бо мақсади дуруст **арзёбӣ** намудан машғулияти гулмониро бо кӯдакони гурӯҳи калон дар мавзӯи «*Омода намудани композитсия бо нақшу нигори тоҷикӣ*» бо усули назарияи ҳалли масъалаҳои эҷодкорӣ (ТРИЗ).

Мақсади машғулият: инкишофи тафаккур, малакаҳои эҷодкорӣ, дарк намудани мафҳумҳои мунтазамӣ ва рамз дар гулмонӣ.

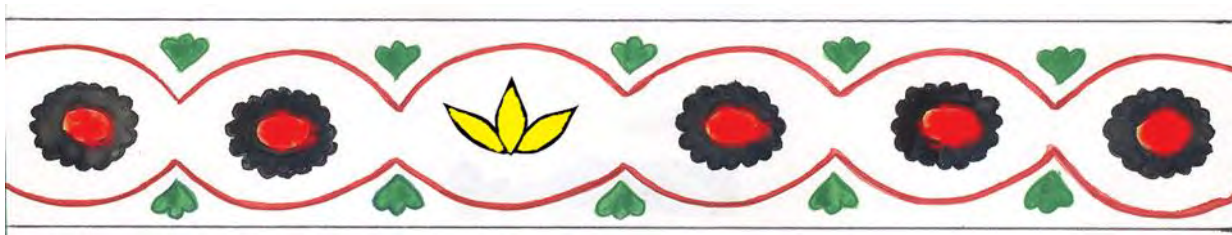
Маводҳо: намунаи нақшу нигорҳо дар либосҳо ва зарфиёт, коғазҳои ранга, қайчӣ, ширеш, кортҳои рамзӣ ва тасмаи коғазин барои гузоштани нақшҳо.

Дар қисмати муқаддимаӣ барои бедор кардани шавқмандӣ мо дар муддати 3-5 дақиқа аз усули назарияи ҳалли масъалаҳои эҷодкорӣ истифода бурдем. Ба кӯдакон тоқии нақшин, куртаи чакан ва косаи пургулро нишон дода пурсидем: Бачаҳо ба ин ашё назар андозед? Барои чӣ онҳо ин қадар зебо ба назар мерасанд? Чӣ онҳоро диққатҷалбкунанда намудааст? Офарин, албатта нақшҳо. Канӣ, кӣ мегӯяд, нақш чист? Бале, ин гулҳо, баргҳо, шаклҳои ҳастанд, ки мунтазам ва бо як тартиби муайян меоянд. Мунтазами дар нақшу нигор ба монанди ивазшавии фаслҳои сол ё шабу рӯз ба назар мерасад.

Барои муайян намудани мушкилот бозии «Нақшро дуруст намо!» гузаронида шуд. Дар тахтаи магнитӣ нақши нодуруст тасвиршударо (тартиби ҷойгиршавии он вайрон карда шудааст) намоиш додем.

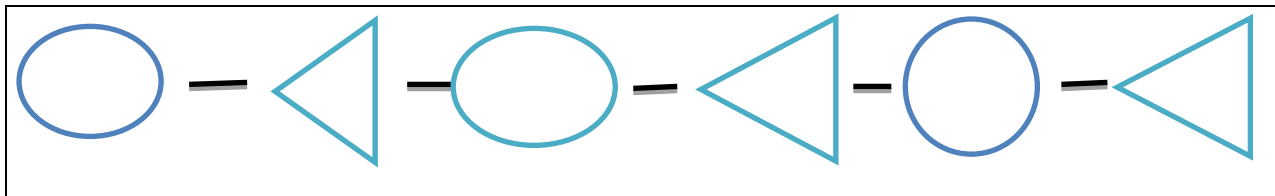

Ба кӯдакон мурочиат намудем, ки шабона ҷодугари бадахлоқ омада, нақшҳои моро вайрон карда, мунтазамии оҳоро аз байн бурдааст.

Кӯдакон шаклҳоро дар тахтаи магнитӣ аз рӯи намунаи пешниҳод кардашуда, ҷойгир намуда, сипас мунтазамии нақшҳоро барқарор намуданд.

Сипас бо онҳо бозии «Рамзи нақшҳо» гузаронида шуд, ки ба ҳар як кӯдак кортҳои махсус дода мешавад, ки дар он рамзи нақшҳо тасвир карда шудааст:

Кӯдакон аз рӯи хоҳиш нақшо интихоб намуда, онро ранг намуданд. Сипас бо онҳо лаҳзаи дамгирӣ барои дуруст дарк кардани мунтазамии ҳаракатҳо гузаронида шуд (бо мақсади тақвияти мунтазамӣ дар мавриди иҷрои ҳаракатҳо). Мавриди чаппак задан кӯдакон меҷаҳанд, вақти дасти мураббӣ ба боло онҳо менишинанд.

Кори мустақилона аз буридани шаклҳо бо усули чин-чин баргузор карда шуд, ки бо як буридан 3-4 шакли яххела ҳосил гардид. Сипас шаклҳои буридашуда, аз рӯи корти намунаи пешниҳодгардида, ширеш карда шуд. Кӯдакон мавриди ширеш кардан мунтазамии нақшҳоро ба ҳисоб гирифтанд.

Қисмӣ чамъбасти се дақиқаро дарбар гирифт, ки кӯдакон нақшҳои худро якҷоя гузошта, қолинча пурнакшу нигори зебо ҳосил намуданд. Ба кӯдакон барои мустаҳкам намудани дониши онҳо чунин савол пешниҳод гардид: «Кадам нақш зебо ба назар мерасад?», «Кӣ нақшашро мураккаб намуд». Натиҷаҳои гузаронидани машғулиятро чунин арзёбӣ намудем; дар кӯдакон дарки мунтазами ва тартиб додани композитсияи нақшу нигор инкишоф дода шуда; қобилияти нигоҳ доштани тартиби ивазшавии шаклҳо ташаккул дода шуд; маҳорати кор бо қайчӣ ва усули чин-чинро аз худ намуданд; сатҳи эҷодкорӣ дар кӯдакон инкишоф ёфта, қобилияти истифодаи ранг ва ворид намудани унсурҳои алоҳидаи нақшҳоро аз худ намуданд.

Таҳлили натиҷаҳои марҳалаи аввали озмоиши ва ниҳой нишод дод, ки раванди баргузории машғулияти гулмонӣ “Омода намудани

композитсия бо нақшу нигори тоҷикӣ” бо истифода аз усули назарияи ҳалли масъалаҳои эҷодкорӣ натиҷаи баландро нишон дод.

Мо маълумоти ба дастовардаро ба омили рақамӣ табдил додем ва сатҳҳои зеринро муайян кардем:

Сатҳ	Гурӯҳи назоратӣ	Гурӯҳи таҷрибавӣ
Баланд	20%	50%
Миёна	50%	35%
Паст	30%	15%

Натиҷаҳои муайянгардида дар диаграммаҳо инъикос ёфтааст.

Сатҳи баланд ин инкишофи маҳорати тартиб додани композитсия нақшу нигори тоҷикӣ, мунтазам гузоштани нақшҳо ба таври назаррас ба

чашм мерасад, аз 20% ба 50%, кӯдакон тавонистанд, мустақилона бо истифодаи кортҳои рамзӣ амалҳоро иҷро намоянд, нақшҳоро мувофиқ ба рангу тобиш дар рӯи тасмахат ширеш намоянд.

Сатҳи миёна, аз 45% ба 35% коҳиш ёфт, кӯдакони ин гурӯҳ усули буридани чин-чинро аз худ намуда, сифати кори худро нисбатан беҳтар намуданд. Коҳиш ёфтани натиҷаҳои нишонаи мусбат аст, чунки аксарияти кӯдакон пас аз истифодаи усулҳои фаъол ба сатҳи баланд гузаштанд.

Сатҳи паст ба таври назаррас тағир ёфта, аз 25% ба 15% расид, ки истифодаи усули назарияи ҳалли масъалаҳои эҷодкорӣ ба кӯдакон кӯмак намуд, ки мушкилотҳои мавҷударо бартараф намояд.

Натиҷагирӣ аз таҳлилҳои муқоисавӣ нишон медиҳанд, ки истифодаи технологияи назарияи ҳалли масъалаҳои эҷодкорӣ тафаккури эҷодии кӯдакони синни калони томақтабиро инкишоф дода, диққатнокӣ ва ҳаракатҳои фаъоли дастонро ташаккул медиҳад.

Баъдан, машғулияти **гулмонӣ аз рӯи намуна** дар мавзуи «**Ороиши куртаи чакан**» баргузор гардид.

Мақсади гузаронидани машғулият чунин буд; тарзи буридан аз рӯи тарҳ ва ду маротиба қат кардани коғазро омӯзонидан; маҳорати дуруст ширеш кардани нақшҳоро мустаҳкам намудан; тарбия намудани майлу рағбати офаридани зебӣ, завқи бадеиро инкишоф додан; парвариш намудани ҳисси ифтихор аз нақшу нигори тоҷикӣ; маҳорати объективона баҳо додан ба натиҷаи меҳнати худ ва дигаронро ёд додан.

Ҳангоми тайёрии пешакӣ ин амалҳоро ба анҷом расонидем; дар машғулияти расмкашӣ куртаи чаканро тасвир намудем; дар маркази санъат намунаҳои тасвири куртаҳои чакани минтақаҳои гуногунро гузоштем; мавриди суҳбат хусусиятҳои нақшҳо, тарҳҳои куртаҳо, рӯймолҳои занона ва миёнбандҳои мардона, инчунин интиҳоби рангҳоро баррасӣ ва таҳлил намудем.

Дар раванди баргузории машғулияти гулмонӣ аз рӯи намуна мураббия ба кӯдакон якчанд тарҳҳои куртаҳои гулдӯзиро тариқи тахтаи

электронӣ намоиш дод. Дар мамлакати мо даҳҳо намуди ороиши куртаҳои гулдӯзӣ маъмуланд, аммо мураббия се ё чор намунаеро пешниҳод намуд, ки аз ҷиҳати рангорангӣ ва ҷойгиршавии нақшҳо барои дарки кӯдакон мувофиқанд. Ба кӯдакон супориш дода шуд, ки:

- шабоҳатро дар рангубори нақшу нигори гулдӯзии минтақаҳои мухталифи Тоҷикистон ёбанд;

- ба тасвири хат, нақш ва унсурҳои умумиро муайян намуда, ба пайдарҳамии нақшҳо ва ҳамоҳангии мавқеи онҳо диққат диҳанд.

Ҳангоми суҳбат оид ба куртаи чакан, тарзи ҷойгиршавии нақши ислимӣ ва гирех, интиҳоби рангу тобишҳо, ҷойгиршавии ҷузиётҳои гуногун мо тарҳи аслии куртаҳои чакани минтақаҳои гуногуни кишварамонро мавриди истифода қарор додем.

Баъди мушоҳидаву муҳокима ба хотир овардани тарҳҳои нақшу нигор дар намунаҳои аслий ба анҷом расида, мураббия аз кӯдакон хоҳиш намуд, ки барои перохани модарон ва хоҳарони худ тарҳи куртаро мустақилона интиҳоб намоянд.

Мураббия ба кӯдакон шаклҳои қоғазии куртаро, ки қаблан аз қоғазҳои ғафси картонии сафед ё сурх барои ҳар як кӯдак буридааст, тақсим мекунад.

Кӯдакон тарҳи дилхоҳро интиҳоб намуда, ба тасвири нақшу нигор дар қоғазии сафед оғоз намуданд. Сараввал нақшҳо бо қалам кашида шуда, сипас ранг карда мешаванд ва ба воситаи қайчӣ нақшу нигорҳои тайёрро эҳтиёткорона бурида, ба куртаҳои ғафси картонӣ мечаспонанд.

Мураббия дар вақти таҳияи курта ба кӯдакон имконият медиҳад, ки эҷодкорона ва мустақилона куртаҳоро оро диҳанд. Ё бояд амали кӯдаконро назорат кунанд, то онҳо дониши худро дар ин амал дуруст татбиқ кунанд, қоидаҳои ҷо ба ҷо гузоштани нақшҳоро дар ороиши курта риоя намоянд. Мураббия ҳангоми намоиш додан аз усулҳои гуногуни омӯзишӣ саволу ҷавоб, шарҳу эзоҳ, намунаи тасвир, бозӣ ва ғайраро мавриди истифода қарор дод.

Таҳлили минбаъдаи натиҷаҳо сатҳи хуби рушдро муайян намуд. Кӯдакон натиҷаи хуби гирифтани маълумот, таваҷҷуҳ ба фарҳанги мардумӣ ва унсурҳои он ва шавқи бештар ба фаъолиятҳои эҷодӣ нишон доданд. Ин хусусиятҳо дар амалҳои иҷро намудаи онҳо инъикос ёфтаанд. Мустақилиятнокии кӯдакон низ назаррас буд, баъзе аз онҳо мустақилилона ташаббус нишон доданд ва ифодаи эҳсосоти мусбат махсусан назаррас буд.

Чадвали 6. Сатҳи рушди маҳорат ҳангоми иҷрои вазифаи «Ороиши куртаи чакан»

Сатҳ	Гурӯҳи назоратӣ	Гурӯҳи таҷрибавӣ
Баланд	25%	55%
Миёна	45%	35%
Паст	30%	10 %

Умуман, дар ҳамаи нишондиҳандаҳои тадқиқшуда тамоюлҳои мусбат мушоҳида шуданд. Мо маълумоти бадастовардaro ба омили рақамӣ табдил додем ва сатҳҳои зеринро муайян кардем:

Нишондиҳандаҳо	Марҳилаи муайянкунӣ	Марҳилаи ташаккулёбӣ	Марҳилаи назорат
Донишдони нақшҳо ва анъанаҳои миллӣ	30%	65%	85%
Таваҷҷуҳи маърифатӣ	40%	75%	90%
Қобилияти таҳлили намунаҳо	25%	60%	80%
Мустақилиятнокӣ дар фаъолиятҳо	35%	70%	85%
Фаъолияти эҷодӣ	45%	80%	90%

Тавре ки дар чадвал нишон дода шудааст, марҳилаи муайянкунӣ сатҳи хеле пастӣ дониш, ба хусус маълумоти кам ва огоҳии нопуррaro

нишон дод. Дар марҳилаи ташаккулёбӣ афзоиши муайяни дониш мушоҳида шуд. Мо инро ба истифодаи васеи воситаҳои аёни, инчунин вазифаҳо ва машқҳои амалӣ нисбат додем.

Дар марҳилаи ниҳой (назоратӣ), давраи мустаҳкамкунии иттилоот ва малакаҳо қайд карда шуд, ки бо истифода аз донишҳои ба дастоварда ба фаъолияти мустақилона «ҷорӣ» карда шуд.

Ворид намудани унсурҳои эҷодии марбут ба фарҳанги милли мунтазам дар машғулиятҳо ва фаъолиятҳои ҳаррӯзаи кӯдакон (бозиҳои саҳнавиқардашуда, мушоҳида дар сайругашт, сухбатҳо) ба мо кӯмак кард, ки рушди фаҳмиши кӯдакон дар бораи фарҳанги милли ва анъанаҳои мардумӣ муайян кунем. Бар асоси ин натиҷаҳо мо ба хулосае омадем, ки фаъолиятҳои эҷодӣ ҳамчун ангезаи беназир барои инкишоф додани хоҳиши азхуд кардани фарҳанги мардумӣ хизмат мекунанд.

3.2. Татбиқи шароити педагогӣ барои шинос кардани кӯдакони синни калони томақтабӣ бо фарҳанги милли ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолияти эҷодӣ

Ҳангоми ташкил ва гузаронидани таҷрибаи ташаккулдиҳанда, мо ба фароҳам овардани шароити педагогӣ, ки натиҷаҳои муассирро таъмин мекунанд, диққат додем.

Шароитҳои педагогӣ ба таври марҳилавӣ ва мақсаднок интиҳоб карда шуданд. Албатта, синну сол ва хусусиятҳои инфиродии кӯдакон ба назар гирифта шуданд.

Таърифи «шароити педагогӣ» бисёрҷанба аст, аммо мундариҷаи анъанавиро низ дарбар мегирад. Аз нигоҳи анъанавӣ, шароити педагогӣ ҳамчун фароҳам овардани шароите фаҳмида мешуд, ки натиҷаҳои мусбатро таъмин мекунанд. Мо ба таърифи зерини шароити педагогӣ таъя кардем: «Шароитҳои педагогӣ онҳое мебошанд, ки ҳангоми гузаронидани таҷриба эҳтимолияти баландтарини ба даст овардани натиҷаи муассирро таъмин мекунанд» [142, с.54].

Раванди корӣ бар асоси принципи тадричан зиёд кардани мураккабии фаъолиятҳо сурат мегирифт, ки дар ҳар як машғулияти минбаъда бар асоси ақидаҳо ва таҷрибаҳои аллакай ташаккулёфтаи кӯдакон ташкил карда шуданд.

Дар асоси таҳлили омилҳои мавҷуда ва бо назардошти татбиқи вазифаҳои гузашташуда, мо як қатор шароити педагогиро муайян кардем, ки дар ҷадвали зерин инъикос ёфтаанд:

Бо интихоби шароити педагогии зарурӣ барои таҷрибаи ташаккулдиҳанда, зарур аст, ки хусусиятҳои татбиқи онҳоро ошкор кунем:

1. Таъминоти илмӣ ва методологии раванди таълим.

Интихоби методҳо ва усулҳо ва ҳадафҳо ба мундариҷаи машғулиятҳо асос ёфта буд. Корҳои амалӣ методҳои аёнӣ, шифохӣ ва амалиро муттаҳид карда, фаҳмиши куллии маводи омӯзиширо таъмин мекарданд. Воситаҳои тасвирӣ (ашёи рӯзгор, унсурҳои либоси миллӣ, расмҳо, ангораҳо ва суробу ҳайкалчаҳои гуногун) ба кӯдакон дар таҳияи тасвирҳо ва мафҳумҳои мушаххас кӯмак карданд. Усулҳои шифохӣ аз ҷумла нақл кардани ҳикоя, муҳокима ва шарҳу эзоҳ додан, ба ошкор кардани маънои падидаҳои фарҳангӣ мусоидат намуда, таваҷҷуҳро ба

аҳаммият ва рамзияти онҳо ҷалб намуданд. Фаъолиятҳои амалӣ дониши бадастовардаро тавассути таҷрибаи шахсии кӯдак тақвият доданд ва фаҳмиши амиқтари маводро таъмин карданд.

2. Технологияй бозӣ воситаи муҳими педагогӣ барои шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ ба шумор меравад, зеро «Истифодаи васеи шаклҳои гуногуни бозиҳои кӯдакона (дидактикӣ, серҳаракат, нақшдор, компютерӣ ва ғайра) ба кӯдакон имкон медиҳад, ки анъанаҳо, расму оинҳои мардуми худро дарк намоянд, бо расму оинҳои мушаххас ошно шаванд, нозукиҳои ороиш ё нақшҳои мушаххасро омӯзанд ва аз худ намоянд» [134, с.10].

Қайд кардан бамаврид аст, мо бозиҳоеро истифода бурдем, ки ҷузъҳои таълимӣ, бадеӣ ва амалиро дарбар мегирифтанд:

- бозиҳои таълимӣ. Инҳо на танҳо ба кӯдакон бо анъанаҳо ва расму оинҳо шинос шудан, балки ба онҳо дар эҳсос кардани зарурат, арзиш ва аҳаммияти онҳо низ кӯмак карданд. Дар байни ин бозиҳо «Шинохтани намунаи миллий», «Ороишро ҷамъ кунед», «Номгузори анъана», доминои «Нақшу нигори тоҷикӣ», лотои «Нақшо тартиб диҳед!», «Нақшо пурра намо», «Нақшо ёб!» ва ғайра мавҷуданд;

- бозиҳои эҷодӣ. Инҳо ба кӯдакон имкон доданд, ки дар фаъолиятҳои амалӣ худро санҷанд. Кӯдакон расм мекашиданд, онро ранг мекарданд, тобиши нав ҳосил мекарданд ва эҷод менамуданд. Ҳамаи ин тавассути бозиҳо ба монанди «Устохонаи ҳунарманд», «Домани либосро оро диҳед», «Бозичаи халқӣ эҷод кунед», «Оина» ва «Ороиши худро ранг кунед» сурат мегирифт;

- бозиҳои сахнавикардашуда. Инҳо ба кӯдакон кӯмак мекарданд он чизеро, ки қаблан дида буданд, ба ёд оранд ва кӯшиш кунанд онро аз нав эҷод кунанд ё такрор намоянд. Чунин бозиҳо «Истироҳати оилавӣ», «Ба меҳмонӣ рафтан», «Намоишгоҳи халқӣ», «Тӯйбозӣ», «Намоиши мӯд» ва ғайраро дарбар мегиранд;

- бозиҳои серҳаракати халқӣ. Ин бозиҳо фазои рақобатӣ эҷод карданд, кӯдаконро барои нишон додани ғояҳои эҷодии худ ташвиқ карданд ва тафаккури эҷодиро ҳавасманд карданд. Ин бозиҳо «Рӯймолча», «Љуфти худро ёбед», «Кӣ метавонад, нақшо зудтар ҷамъ кунад», «Қолинчаи нақшин» ва ғайраро дарбар мегиранд;

- бозиҳои саҳнавиқардашуда. Ин бозиҳо махсусан дар байни кӯдакон маъмуланд, зеро онҳо ба онҳо имкон медиҳанд, ки либосҳои миллиро пӯшанд ва аз фолклори миллий порчаҳоро нақл кунанд. Аз ин рӯ, бозиҳои саҳнавиқардашуда (махсусан, афсонаҳои халқӣ тоҷик), театри лӯхтак, соягӣ ва ғайра фарқ мекунанд;

- бозиҳо ҳамчун фаъолиятҳои бадеӣ ва истеҳсолӣ, ба фаъолияти эҷодӣ-амалии кӯдакон, инчунин рушди таҷриба, малака ва қобилиятҳои шахсӣ нигаронида шудаанд. Инҳо бозиҳои «Нақшо ба анҷом расонед», «Қолини миллий», «Рӯймолчаро оро диҳед», «Либосро оро диҳед» ва ғайраро дарбар мегиранд.

3. Дар рафти таҷриба ба эҷоди муҳити инкишофдиҳандаи ашъи-фазоӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда шуд. Фазои омӯзишии гурӯҳ бо маводҳое, ки фарҳанги миллиро инъикос мекунанд: намунаҳои гуногуни санъати амалӣ-ороишӣ, намунаҳои ҳунармандӣ, асбобҳои мусиқӣ ва хусусиятҳои ҷашнҳои мардумӣ пурра карда шуд. Муҳити ашъи-фазоӣ тавре ташкил карда шуд, ки кӯдакон тавонистанд, бо ашъҳои пешниҳодшуда озодона муошират кунанд, онҳоро таҳқиқ кунанд, дар бозӣ ва фаъолиятҳои эҷодӣ истифода баранд.

Муҳити омӯзишӣ яке аз воситаҳои асосии ташаккули шахсияти кӯдак, сарчашмаи дониши инфиродӣ ва таҷрибаи иҷтимоии ӯ мебошад. Ин вазифа дар барномаи таълимӣ низ қайд гардидааст: «Муҳити ашъи - фазоӣ на танҳо намудҳои гуногуни фаъолияти кӯдакони синни томактабиро таъмин менамояд, балки асосҳои фаъолияти мустақилонаи онҳоро низ меғузорад» [16, с.54]. Дар маркази эҷодкорӣ (санъати тасвирӣ), театр (нақшофарӣ), китоб ва ғайра барои шинос шудан бо унсурҳои фарҳанги миллий тамоми шароитҳо фароҳам оварда шуданд.

Ин мавҷудияти доимии мундариҷаи этникифарҳангиро дар ҳаёти ҳаррӯзаи кӯдакон таъмин кард ва таҷрибаи фарогириро беҳтар намуд.

4. Ба андешаи мо як самти дигари калидӣ салоҳияти омӯзгор аст. Мафҳуми «салоҳияти этникифарҳангӣ» имрӯз на танҳо ибораест, ки ба як халқ ё миллати мушаххас тааллуқ дорад. Имрӯз он инчунин донишмандони таърих, анъанаҳо, расму оинҳо ва шинос намудан бо арзишҳои халқи бахусус фарҳанг ҳама гуна, эҳтиром ба одамони миллатҳои дигар ва муошират дар ҷомеаи бисёр миллатиро дарбар мегирад.

Давраи томактабӣ давраи ҳассос барои рушди огоҳии этникифарҳангӣ мебошад. Ҳангоми омӯختани ҷаҳони атроф дар ин марҳила, кӯдакон ба як роҳбалади босалоҳият ва донишманд ниёз доранд, ки тавонад ба кӯмак ва роҳнамоӣ кунад. Дар муассисаи томактабӣ, танҳо мураббия ва ёвари мураббия метавонанд, инро таъмин кунанд. Ин мураббия аст, ки бо истифода аз ҳассосияти эмотсионалии кӯдак, дар кӯдак эҳтиромро ба арзишҳои фарҳангӣ ва намоёндогони дигар миллатҳо тарбия менамояд ва бо ин васила як шахси ҳамаҷониба тарбия ёфтаро ташаккул медиҳад.

Раванди омӯзишии махсуси аз тарафи калонсолон дар муҳити муассисаҳои томактабӣ бо мақсадҳои мушаххас равона карда мешаванд;

- ташаккул додани сифатҳои ахлоқӣ ҷисмонӣ, зеҳнӣ ақлӣ, иродавӣ зебоипарастӣ;

- нигоҳубин намудан, тарбияи ахлоқӣ ва маҳоратҳои гуногунро (расм кашидан, суроб сохтан, иҷрои машқҳо, сухан гуфтан, нақл кардан ва ғайра) омӯзонидан;

- маҳорати худро идора карда тавоништан, ба ҳисоб гирифтани манфиатҳои дигарон ва ғайра.

Ба ақидаи Маҷидова Б. «Мураббияи кӯдакистон чун шахси соҳибмаълумоту соҳибмаърифат, корманди муассисаи таҳсилотӣ, ки дар асоси талаботи барномаи давлатӣ раванди кори таълиму тарбиявиро ташкил менамояд, бояд дар асоси илмӣ мувофиқи синну сол, мақсаду

вазифаҳои тарбиявӣ ба кӯдакон таҷрибаи иҷтимоиро аз худ кунонад». [96, с. 75]

Тибқи Барномаи таълими таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди фароҳам овардани муҳити ашъи-фазоӣ равиши корӣ мураббия чунин пешниҳод карда шудааст:

- ягона манбаи иттилоот мебошад;
- таълимдиҳанда ва роҳнамои дониш мебошад;
- иттилоотро тавассути машғулиятҳо, китобҳо ва ғайра интиқол медиҳад;
- вазъиятҳои омӯзиширо дар асоси таҷрибаи мустақим, ҳамкориҳои иҷтимоӣ ва таҳқиқот ба вуҷуд меорад;
- кӯдаконро ба саволҳо бармеангезад ва бо саволҳои кушода, тафаккури онҳоро рушд медиҳад;
- назарияҳои худро дар бораи ҷаҳони атроф ташаккул медиҳад [14;13].

Мураббияи замони муосир барои дуруст ба роҳ мондани фаъолиятҳои гуногуни омӯзишӣ дар самти шинос намудан бо фарҳанги миллий ва нақшу нигори ороишӣ бояд дорои чунин маҳоратҳои касбӣ бошад;

- маҳоратҳои гуногуни иҷтимоӣ, тасвир намудани нақшу нигорҳои тоҷикӣ, сохтаи суробҳои гуногуни зарфиёт, бозичаҳои миллий аз маводҳои гуногуни тавсия шаванда, ороиш додани сахнаҳои театрӣ, тартиб додани композитсияҳо аз қоғазҳои ранга ва матоъҳо, ороиш додани сахни муассиса, толорҳо ва гурӯҳ бо нақшу нигорҳои тоҷикӣ ва тавсияшаванда;

- маҳорати ташкилотчигӣ ҷалб намудани волидон ва ҳамкорон ба ҳамкорӣ ба гурӯҳ, бо мақсади ҳамкорӣ дар самти шинос намудан бо фарҳанги миллий ва мубодилаи таҷриба аз худ намуда.

Ин маҳоратҳои касбии мураббия барои додани маълумотҳои зарурӣ дар самти шиносӣ бо фарҳанги миллий ва нақшу нигорҳо асос ба

шумор меравад. Хангоми шинос намудан бо фарҳанги миллӣ ва нақшу нигори тоҷикӣ мураббия усулҳои гуногунро дар раванди фаъолиятҳои истифода мебарад.

Барои бедор кардани ҳиссиёти кунҷқобӣ, шавқу ҳавас, дарк кардани зебоӣҳо дар нақшу нигор аз усули нақл истифода мебарад. «Бачаҳо нигоҳ кунед, ин қадар нақши ҷаззоб ва дилкаш дар ин куртаи чакан ба ҷашм мерасад. Ман вақте, ки хурд будам, чунин куртаи зебо доштам». Пас аз истифодаи усули нақл кардан, усули саволу ҷавобро мавриди истифода қарор медиҳад. Савол додан бо мақсади таъмин намудани шароити мусоид барои рушди маърифатнокии кӯдакон, ҷалб намудан барои мушоҳидакорӣ, бедор кардани шавқмандӣ аз тарафи мураббия истифода мешавад. Саволҳо вобаста ба синну сол «Ин чист?», «Чӣ ранг дорад?», «Қадам нақш аст?», «Шаклаш чӣ гуна аст?», «Барои кӣ дӯхта шудааст?» ва ғайраҳо дода мешаванд.

Мураббия хангоми ҷавоб додани кӯдак ҳисси эҳтиром ба шахсияти кӯдакро риоя намояд (чеҳраи кушода дошта бошад, бо қиёфа тасдиқ кунад), саволҳои мушаххас ва фаҳморо пешниҳод кунад. Бинобар ин Н.А.Горюева иброз медорад, ки: «Раванди шинос намудан бо боигарӣҳои фарҳангӣ ва моддии мардуми кишвар, дарк намудани арзишҳои маънавии онҳо, зебоӣҳои табиат аз кӯдакон маҳорату қобилияти махсуси фикрронӣ, шуурнокиӣ, таҳаюлотӣ бою рангинро талаб менамояд» [31, с.118].

Вобаста ба вазифаи дар боло пешниҳод гардида, мураббия хангоми шиносӣ бо нақшу нигори тоҷикӣ аз усули мушоҳида васеъ истифода мебарад, чунки дарки зебоипарастӣ, дида тавонистани он, онро инъикос намудан ба қобилияти мушоҳидакории кӯдакон вобастагӣ дорад.

Мураббия барои инкишофи кӯдакон муҳити ашъиӣ инкишофдиҳандаро омода месозад, гурӯҳро бо мусаввараҳои гуногун, намунаҳои санъати амалӣ–оройишӣ халқӣ тоҷик (кашидадӯзӣ, бофандагӣ, муҳрадӯзӣ, кӯлолгарӣ ва ғайра), тасвири қаҳрамонони

афсонаю ҳикояҳо, ки ороишоти миллиро инъикос менамоянд, ороиш медиҳад. Ҳангоми мушоҳида ва тамошои онҳо, дар кӯдакон дарки бадеӣ, завқи зебоипарастӣ ташаккул дода шуда, аз тамошои он ҳаловат мебаранд.

Мураббӣ дар равади баргузории машғулияти суробсозӣ, ҳангоми сохтани лӯхтаки тоҷикӣ пешниҳод менамояд, ки онро бодикқат мушоҳида намоянд, тарзи бо ҳам пайвастании қисмҳо, мувофиқат кардани ҷойгиршави узвҳо ва сипас ба сохтан шуруъ намоянд.

Ҳангоми мушоҳидаи намунаи нақшу нигор дар маркази санъати тасвирӣ, дар ҷорабинию дилхушиҳои тақвими кӯдак дониши мукамалро оид ба маводҳои маиши рӯзгор, тарзи истифодаи онҳо, ороиш, ном, хусусият, сифат ва ғайра шинос гардида, қобилияти эҷодкорӣ ва ҳисси ифтихор аз фарҳанги милли инкишоф дода мешавад.

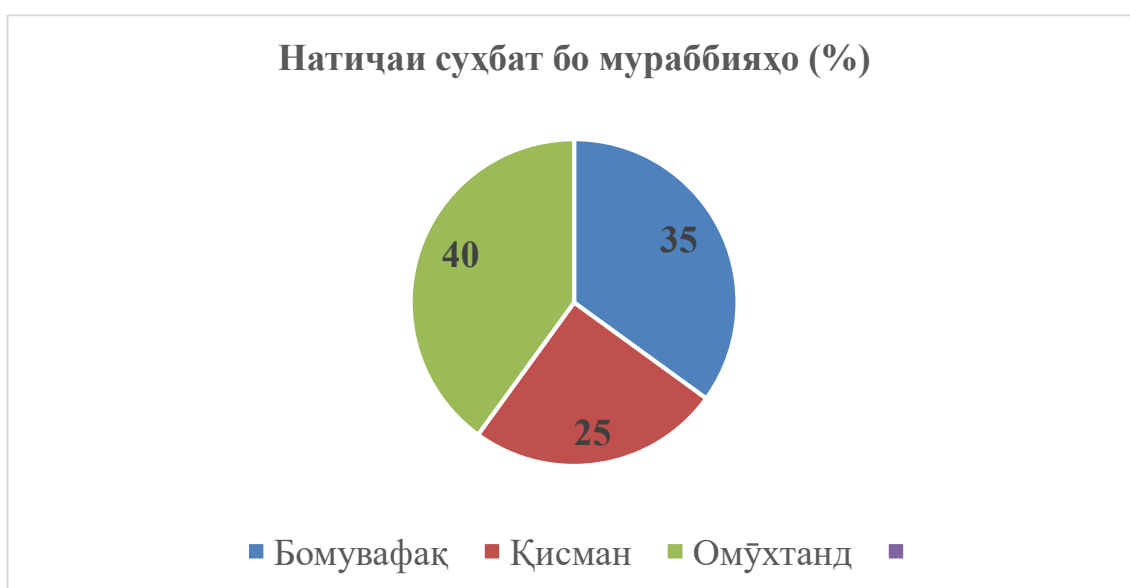
Мураббия ҳангоми шинос намудани кӯдакон бо фарҳанги милли ва нақшу ниғори ороишӣ дар фаъолиятҳои эҷодӣ аз бозичҳои омӯзишӣ ва сохтмонӣ истифода мебарад, ки он ба иҷрои амалҳои фикрӣ, мустаҳкам намудани тасаввурот ва маҳорату малакаҳои кӯдакон равона мегардад. Ҳангоми бозии «Нақшо муайян намо!», мураббия диққати кӯдаконро ба умумият, фарқият, нишонаҳо, рангу тобишҳо ва дигар хусусиятҳои ашёҳо равона менамояд. Кӯдак ба равандҳои фикрӣ ва маълумотҳои аз худ намудааш така намуда, мустақилона амал менамояд.

Усули бозӣ асосан дар қисмати ташкилӣ ва асосии машғулиятҳои фаъолиятҳои эҷодӣ аз тарафи мураббия амалӣ гардонида мешавад. Мураббия лаҳзаи ногаҳониро ба усули бозӣ ташкил менамояд; ногоҳ ворид шудани Харгӯшак, ки сабзиашро гум кардааст; чӯчача гурусна мондааст; дар ногаҳон тақ-тақ мешавад; дар бораи ашё муаммо гуфтан ва ғайраҳо.

Мураббия усулҳои гуногуни таъсиррасониро тавассути бозӣ ташкил менамояд, ки ба равандҳои маърифатӣ, хоҳиши ширкат намудан дар фаъолиятҳои эҷодӣ, фаъолнокӣ ва баланд бардоштани ҳиссиёти эмотсионалии кӯдакон равона мегардад.

Мураббия ҳангоми шинос намудани кӯдакон бо фарҳанги миллии ва нақшу ниғори ороишӣ (гӯлдӯзиҳо, кӯлолгарӣ, бофандагӣ ва ғайра) пайдарҳамӣ ва алоқамандии усулҳои омӯзиширо бояд ба инобат гирад. Дар охири муҳокима, аз мураббӣ хоҳиш карда шуд, ки лӯхтаки миллии тоҷикӣ эҷод кунанд, ки ин фарзияи моро дар бораи таъсири салоҳияти мураббия ба рушди эҷодиёти кӯдакон дар раванди шиносшавӣ бо анъанаҳо ва расму оинҳо тасдиқ кард.

Аз ҳозирин, танҳо 35% вазифаро бомуваффақият, 25% қисман ва 40% боқимонда ҳангоми омӯзиш омӯхтанд.

6. Бар асоси гуфтаҳои боло, як талаботи ба ҳамин андоза муҳими педагогӣ салоҳияти этникофарҳангии кӯдак (шиносӣ бо фарҳанги мардумӣ, анъанаҳо ва арзишҳои маънавӣ) бояд муайян карда шавад.

Инкишофи таҳаммулпазирӣ, меҳрубонӣ ва қобилияти муошират бо дигарон талаб мекунад, ки кӯдакон на танҳо донишҳои нав ба даст оранд, балки дар фаъолиятҳои муштарак таҷриба низ аз худ намоянд. Инкишофи салоҳияти этникофарҳангӣ дар муассисаҳои томактабӣ як раванди тӯлонӣ ва мураккаб аст. Аз мураббӣ талаб карда мешавад, ки ба таври систематикӣ ва боандеша барои кӯмак ба кӯдакон дар шинохтани зебоии беназири фарҳанги ватании худ, дарки хусусиятҳои

асосии он, фарқ кардани нозукиҳо ва гуногунии фарқиятҳои фарҳангӣ байни минтақаҳои гуногун кор кунанд.

7. Ҷалби оила ба раванди таълими этникофарҳангӣ тарбияро ҳамаҷониба ва пайваста мегардонад, аз ин рӯ, ҳамчун шарт зарурии педагогӣ низ хизмат мекунад. Иштироки муштаракӣ кӯдакон ва волидон дар идҳо, бозихо, омӯхтани анъанаҳо, расму оинҳои мардумӣ ва ҳунариҳои мардумӣ ба мустаҳкам шудани робитаҳои эмотсионалӣ, инкишоф додани шавқи пойдор ба фарҳанги мардуми худ, муносибати эҳтиромона ба фарҳангҳои дигар мусоидат мекунад. Дар Барномаи таълимии томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин омадааст, ки: «Падару модар бояд дар ташаккули муҳити тарбиявӣ ва таълимии муассиса саҳм гузоранд, аз ҷумла: иштирок дар ороиш ва ғанӣ гардондани гӯшаҳои таълимӣ; ёрӣ расонидан дар тайёр кардани маводи таълимӣ ва ашёҳои бозӣ; иштирок дар чорабиниҳои фарҳангӣ ва лоиҳаҳои муштаракӣ кӯдакон бо муассиса» [16, с.22].

Ҳангоми рушди салоҳияти этникофарҳангии кӯдакони синни томактабӣ муҳим аст, ки таваҷҷуҳи онҳоро ба зебогии анъанаҳои мардумӣ, ғановати забони модарии онҳо, беназирии мероси фарҳангӣ ва муҳити табиӣ онҳо ҷалб кард. Парвариши хоҳиши ҳифз ва арҷгузорӣ кардани ин арзишҳо низ ба ҳамин андоза муҳим аст. Ақидаҳо ва арзишҳои ахлоқие, ки дар кӯдакӣ дар онҳо ташаккул ёфтаанд, асосан муносибати насли ояндаро ба ҷаҳон ва одамони атроф муайян мекунанд.

8. Фаъолиятҳои бадеӣ ва эстетикӣ, фолклор дар барномаи таълимӣ мавқеи махсусро ишғол менамоянд ва ҳамчун ҷаҳорҷӯбаи педагогӣ хизмат мекарданд. Истифодаи сурудҳои халқӣ, шеърҳои кӯдакона, афсонаҳо, мақолҳо ва зарбулмасаҳо на танҳо луғати кӯдаконро ғанӣ мегардониданд, балки муносибати эмотсионалӣ ва аксиологии онҳоро бо фарҳанги худ низ ташаккул медиҳанд. Тавассути тасвирҳои бадеӣ, кӯдакон меёриҳои рафтор, мафҳумҳои неқӣ, бадӣ ва эҳтиром ба анъанаҳоро меомӯзанд. Фаъолиятҳои амалӣ, ки ба эҷоди ашёҳои ороишӣ

алоқаманд буданд, ба рушди малакаҳои нозуки ҳаракатӣ, таҳайюлот ва завқи бадеӣ мусоидат карданд.

Бо мақсади муайян кардани сатҳи дониши кӯдакони синни калони томактабӣ оид ба ашёҳои рӯзгор машғулияти суробсозӣ дар мавзуи **«Сохтани суроби кӯза бо ороиши табиӣ»** гузаронида шуд, ки зарурати тадбиқи ин шарти педагогиро дар раванди таҷрибаи амалӣ тасдиқ намуд.

Мақсади баргузории машғулият чунин муайян карда шуд; омӯзонидани тарзи дуруст сохтан ва ороиш додани кӯза бо маводҳои табиӣ; шинос намудан бо кӯзаҳои шаклҳои гуногун дошта; завқи зебоипарастӣ ва ғамхорона муносибат намудан ба ашёҳои рӯзгорро инкишоф додан.

Машғулияти баргузор гардида, на танҳо ба рушди қобилиятҳои эҷодӣ нигаронида шуда буд, балки ба шинос кардани кӯдакон бо ашёи рӯзмарраи миллӣ низ мусоидат кард. Кӯдакон тавассути суҳбате, ки мураббия роҳбарӣ мекард, бо кӯза шинос карда шуданд. Ин шавқмандии онҳоро барои ба хотир овардан, фаҳмидани робитаи байни ашёи рӯзмарраи миллӣ ва ҳаёти мардум ташвиқ намуд. Бо сохтани кӯзаҳои худ аз пластилин, кӯдакон усулҳои анъанавии сохтани маҳсулоти халқиро омӯхтанд, ки ба онҳо дар фаҳмидани хусусиятҳои санъат ва ҳунар кӯмак кард.

Нуктаи муҳими машғулият ороиш кӯза буд, кӯдакон нақшҳо ва ороишҳоро ҷо ба ҷо гузоштанд, ки ин ба дарки эстетикӣ онҳо низ таъсир расонида, шавқи маърифатиро ба санъати ороишии миллӣ бедор намуд.

Ғайр аз ин, машғулият рушди маърифатӣ ва эстетикиро ташаккул дода, луғати кӯдаконро ғанӣ гардонд, зеро онҳо истилоҳоти нави марбут ба санъат ва ҳунарҳоро омӯхтанд, амалҳои худро шифохӣ ва натиҷаҳои кори худро муҳокима карданд.

Машғулият аҳаммияти эҷоди ин муҳити педагогиро нишон дод, зеро кӯдакон на танҳо ма ҳорати дарки зебоипарастиро инкишоф

доданд, балки чаззобияти шеърҳо ва асарҳои нависандагони халқиро низ омӯхтанд.

Мундариҷаи машғулият тавре интиҳоб гардида буд, ки он барои кӯдакон фаҳмо, дастрас буда, ба тасвирҳо ва падидаҳои шинос таъям намуданд. Ин воридшавии табиӣ кӯдакро дар раванди азхудкунии мероси фарҳанги таъмин карда, эҳсоси мансубият ба фарҳанги миллиро тарбия менамояд.

Таваҷҷуҳи махсус ба ташкили чорабиниҳои тақвими ва маросими зоҳир карда шуд. Раванди баргузории таҷриба чорабиниҳои мавзӯӣ, ки бахшида ба идҳои мардумӣ баргузор мегарданд, ба монанди иди Наврӯз, Меҳргон, Сада, Тиргон ва дигар санаҳои анъанавиро дарбар гирифт. Омодагӣ ба идҳо аз сохтани аёниятҳо, хондани сурудҳо, аз ёд кардани порчаҳои шеърӣ ва омӯختани расму оинҳоро иборат буд. Ин чорабиниҳо барои рушди амалии меъёрҳои фарҳангӣ шароит фароҳам оварданд ва робитаи эмотсионалии кӯдаконро ба анъанаҳои милли тақвият доданд.

Муҳаққиқ М.Пачаева қайд мекунад: «Ороиш додани хонаи гурӯҳ, толори мусиқӣ, биноҳо, интиҳоб намудани либосу ниқобҳо, бо ҳам мувофиқат кардани раксу суруд, шеърхонӣ, хазлу шухии идона, бозиҳои шавқовару варзишӣ ва дигар лаҳзаҳои гуворо ба кӯдакон руҳияи шодию хурсандӣ, ҳаловату қаноатмандӣ мебахшад» [124, с.124].

Раванди омӯзиш дар асоси принципи фаъолият ва мустақилиятнокии кӯдакон сохта шуда буд. Мураббия на танҳо ҳамчун манбаи иттилоот, балки ҳамчун ташкилкунанда ва роҳнамои фаъолиятҳо амал мекард. Ба кӯдакон имкон дода мешуд, ки мавод, усулҳои иҷрои вазифаҳо ва сюжетҳои бозиро интиҳоб намоянд. Ин ташаббус мустақилиятнокӣ ва тафаккури эҷодиро инкишоф медиҳад.

Дар раванди баргузории таҷрибаи ташаккулдиҳанда, таҳлили доимии натиҷаҳои педагогӣ низ гузаронида шуданд. Мушоҳидаи фаъолияти кӯдакон тамоюлҳои мусбатро дар рушди фаҳмиши этникофарҳангӣ нишон дод.

3. 3. Таҳлил ва арзёбии корҳои таҷрибавӣ

Тавре ки дар боло қайд карда шуд, қисми таҷрибавии тадқиқот бо истифода аз барномаи таҳияшуда «Нақшу нигорҳои ороишӣ. Олами зебои рангҳо» гузаронида шуд, ки барои дуруст ташкил кардани раванди шинос кардани кӯдакон бо фарҳанг ва анъанаҳои мардумӣ, инчунин таъмини самаранокии тадқиқот мусоидат намуд.

Барномаи кории «Нақшу нигорҳои ороишӣ. Олами зебои рангҳо» барои соли хониш омода гардида, мақсади он ҳавасманд намудан ба инъикоси нақшу нигорҳои ба онҳо ҷолиб, баланд бардоштани ҳиссиёти эмотсионалии онҳо мавриди шинос намудан бо нақшу нигор ва ҳунари мардумӣ ба шумор меравад. Мухтавои асосии ин барнома тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ (аз қабилӣ расмкашӣ, гулмонӣ, суробсозӣ, тартибдиҳӣ ва меҳнати дастӣ), бо истифодаи усулҳои шифохӣ (сухбат, саволу ҷавоб, шарҳу эзоҳ додан, нақл аз рӯи расм ва ғайра), бозиҳои дидактикӣ, супоришҳои шавқовар кӯдаконро ба олами санъат ва нафосати ҳунари мардумӣ ворид намудан аст.

Барномаи мазкур 18-машғулият (расмкашии ороишӣ, гулмонӣ ва суробсозии ороишӣ, меҳнати дастӣ), 9-намунаи сухбат (якё ду рӯз пеш аз машғулиятҳои фаъолияти мусаввирӣ), 8-бозиҳои дидактикӣ ва намоиши корҳои амалии иҷрошударо дарбар мегирад. Дар рисолаи илмӣ вазифаҳо, чадвали баргузори машғулият, сухбат, бозиҳои дидактикӣ, усулҳои фаъоли омӯзишӣ, маводи истифодашаванда, мақсад ва вақти баргузорӣ бо ҳафтаҳо нишон дода шудааст. Барои намуна фаъолиятҳо барои моҳи декабр пешниҳод мегардад.

Моҳҳо, Ҳафтаҳо

Мундариҷаи фаъолият

Сентябр

Ҳафтаи 1

Машғулияти расмкашии ороишӣ

«Токии нақшини ман»

Мақсад: Шинос кардани кӯдакон бо шакли тоқӣ ва нақши «бодом», инкишоф додани завқи бадеӣ ва қобилияти ҷойгир кардани нақш дар рӯи қоғаз, бедор кардани ҳисси ифтихор аз либоси миллӣ.

Ҳафтаи 2	Гулмонии ороишӣ аз рӯи намуна «Токии мардона» Мақсад: Такмили маҳорати тайёр кардани шакл аз рӯи расм, такмили маҳорати буридан ва ширеш намудан аз рӯи намуна. Тарбияи майлу рағбати офаридани зебӣ, дарки зебопарастӣ ва ҳаловат бурдан аз натиҷаи ба даст оварда.
Ҳафтаи 3	Сухбат «Токии нақшин» Мақсад: Шинос намудани кӯдакон бо хунари тоқидӯзҳо, фарқ карда тавонистани нақшу нигорҳо мавриди истифодаи ашёҳои ороишӣ, ташаккули ҳисси зебопарастӣ ва ифтихори миллӣ, инкишофи нутқ ва тафаккури тасвирӣ
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Токиро кӣ мекушад?» Мақсад: Омӯзонидани маҳорати муайян кардани нақшу нигор, инкишоф додани равандҳои маърифатӣ дар кӯдакон, бедор кардани завқи бадеӣ.
Октябр	
Ҳафтаи 1	Машғулияти расмкашии ороишӣ «Кӯзаи нақшини ман» Мақсад: фароҳам овардани шароит барои рушди қобилияти кӯдакон дар эҷоди як композицияи оддӣ ороишӣ.
Ҳафтаи 2	Суробсозии ороишӣ «Кӯза» бо ороиши табиӣ Омӯзонидани тарзи дуруст сохтан ва ороиш додани кӯза бо маводҳои табиӣ. Шинос намудан бо кӯзаҳои шаклҳои гуногун дошта, истифода бурдани кордҳои пластмасса барои ҳамвор намудан сатҳи болоии суроб ёд додан.
Ҳафтаи 3	Сухбат «Кӯлолгарӣ бехтарин» Мақсад: мустаҳкам намудани тасаввуроти кӯдакон оид ба хунари кӯлолгарон, гил ва хусусиятҳои он. Бедор намудани ҳисси эҳтиром ба касби кӯлолгарӣ.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Нақшро ёб!» Мақсад: ташаккул додани дониши кӯдакон оид ба нақшу нигори маҳалҳои кишвар, маҳорати фарқ кардани нақшхоро омӯзонидан
Ноябр	
Ҳафтаи 1	Машғулияти расмкашии ороишӣ тасвири нақши «Кундал» Мақсад: эҷоди як композицияи нақши нигорӣ тоҷикӣ аз рӯи намунаи аслӣ, маҳорати инъикос дар рӯи рах, доира ва мураббаъ, бедор намудани завқи тасвир намудан ва муносибатҳои байниҳамдигарӣ.
Ҳафтаи 2	Гулмонии ороишӣ аз рӯи намуна «Куртаи чакан». Такмили маҳорати тайёр кардани шакл аз рӯи расм, такмили маҳорати буридан ва ширеш намудан аз рӯи намуна. Тарбияи майлу рағбати офаридани зебӣ, дарки зебопарастӣ ва ҳаловат бурдан аз натиҷаи ба даст оварда.
Ҳафтаи 3	Сухбат «Нақшҳои зебо» Мақсад: Шинос намудани кӯдакон бо нақшу нигори миллӣ, ташаккули ҳисси зебопарастӣ ва ифтихори миллӣ, инкишофи нутқ ва тафаккури тасвирӣ.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Оина» Мақсад: (барои тасвири нақшу нигорҳои гуногун) инкишофи маҳорати дуруст инъикос намудан дар шаклҳои гуногун геометрӣ (чӯзхоро мувофиқ ҷоба ҷо кардан).

Декабр

Ҳафтаи 1	Машғулияти расмкашии ороишӣ «Ороиши рӯймоли нақшин» Мақсад: фароҳам овардани шароит барои рушди қобилияти кӯдакон дар эҷоди як композитсияи оддии ороишӣ, маҳорати тасвир намудани нақши «каҷҷак», «оба» ва «гулдоира» омӯзонидан.
Ҳафтаи 2	Суробсозии ороишӣ «Нақшу нигор дар болои лавҳа» Мақсад: маҳорати сохтани хиштчаҳои лойин ва оро додан бо ҷӯбчаро омӯзонидан, мустаҳкам намудани тасаввуроти кӯдакон оид ба нақши ислимӣ, бедор намудани завқи бадеӣ.
Ҳафтаи 3	Сухбат «Нақши ислимӣ ва гирех» Мақсад: маҳорати муайян кардани фарқиятро омӯзонидан, инкишофи нутқи мураббаъ ва бедор кардани шавқу завқ нисбати ҳунароҳои миллӣ ва инъикоси онҳо.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Нақшо пурра намо!» Мақсад: Инкишофи маҳорати такрор намудан ва муайян кардани ҷузъиётҳои тасвиринашуда дар нақшо, мустаҳкам намудани дониши кӯдакон оид ба нақш нигорӣ тоҷикӣ, инкишофи диққатнокӣ ва хотира.

Январ

Ҳафтаи 1	Машғулияти расмкашии ороишӣ «Ороиши пешдоман» ва малакаҳои нозуки ҳаракатиро инкишоф доданд; шавқу рағбатро ба расмкашии ороишӣ бедор карданд.
Ҳафтаи 2	Машғулияти гулмонӣ «Рӯймолчаҳои нақшин» Мақсад: ба кӯдакон омӯзонидани ҷойгиркунии шаклҳои геометрӣ дар кунҷҳо, байн ва канорҳои росткунҷа ба таври мутаносиб; омӯзонидани тарзи тартиб додани як шакли геометрӣ ба шакли дигар (аз росткунҷа ду секунҷа, аз росткунҷа ба ду росткунҷа).
Ҳафтаи 3	Сухбат «Рӯймолча барои чӣ лозим аст?» Мақсад: қобилияти додани ҷавобҳои пурра ва малакаҳои гӯш карданро инкишоф додан, инкишофи хотира, диққат, тафаккури мантиқӣ ва одаби муошират.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикии «Доминои нақшу нигори тоҷикӣ» Мақсад: маҳорати пурра кардани композитсия бо ҷузъиётҳои нақшу нигор, бедор кардани завқи бадеӣ ва ҳисси ифтихор аз ҳунароҳои мардумӣ.

Феврал

Ҳафтаи 1	Расмкашии ороишӣ тасвири «Нақши гирех» Мақсад: инкишофи маҳорати пай дар ҳам тасвир намудани шаклҳои геометрӣ, шавқманд намудани кӯдакон ба тасвири нақш бо ёрии тамға, тарбия намудани ҳисси ифтихор ҳангоми тасвир намудани нақшу нигорҳо.
Ҳафтаи 2	Меҳнати дастӣ «Лӯхтаҳои зебо» Мақсад: тарзи омода намудани лӯхтаи риштагини қадимаи тоҷикиро ба кӯдакон ва волидонӣ онҳо омӯзонидан, бедор намудани ҳисси ифтихор аз бозичаҳои тоҷикӣ, муносибатҳои байниҳамдигариро инкишоф додан, маҳорати кор кардан бо маводҳои гуногунро инкишоф додан.

Ҳафтаи 3	Кандакорӣ дар чӯб Мақсад: мустаҳкам кардани маълумоти кӯдакон оид ба нақшу нигор вобаста ба маводи истифода шаванда, маҳорати ташкили суҳбат бо истифодаи расмро мустаҳкам намудан, бедор намудани ҳисси ифтихор аз ҳунарҳои мардумӣ ва шавқу завқи кӯдакон.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Куртаи чаканро оро деҳ!» Мақсад: Инкишоф додани маҳорати дуруст ҷо ба ҷо кардани нақшҳо, тобиши рангҳоро мустаҳкам намудан, муайян намудани нақшу нигори маҳалҳои гуногунро омӯзонидан.
Март	
Ҳафтаи 1	Машғулияти расмкашии ороишӣ «Сӯзани зебо» Мақсад: маҳорати тасвир намудани нақшу гулдоираро омӯзонидан, мустаҳкам кардани маълумот оид ба ҳунарҳои мардумӣ, бедор кардани завқи бадеӣ ва мустақилиятнокӣ дар кӯдакон.
Ҳафтаи 2	Суробсозӣ Ҳайкалчаҳо (аз пластилин ё хамаи намакин) Мақсад: Шиносӣ бо санъати ҳайкалтарошӣ, инкишофи ҳаракатҳои дастон, ташаккули завқи зебопарастӣ, тарбияи эҳтиром ба ҳунарҳои мардумӣ ва ҳисси ифтихор аз онҳо.
Ҳафтаи 3	Суҳбат «Ҳайкалчаи дӯстдоштаи ман» Мақсад: Маҳорати нақл аз рӯи расмро инкишоф додан, ташаккул додани нутқи мурабба, инкишофи муносибатҳои байниҳамдигарӣ, ифтихор аз ҳунарҳои мардумиро тарбия намудан.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Ҳайкалчаҳо ёб» Мақсад: Маҳорати мустақилона амал намуданро инкишоф додан, ташаккули равадҳои маърифатӣ.
Апрел	
Ҳафтаи 1	Расмкашӣ аз рӯи намуна. «Болишти нақшин барои падар» Мақсад: Дар болои шакли чоркунҷа тасвир намудани нақшу нигорро омӯзонидан, маҳорати ранг карданро инкишоф додан. Мустаҳкам намудани маҳоратҳои ҳангоми кашидани нақшу нигор дар ҳошия, интиҳоб ва фарқи рангҳо. Ташаккули завқи бадеӣ ва эҳтиром ба санъати халқии маҳалҳои гуногун кишвар
Ҳафтаи 2	Гулмонӣ «Болишти гӯлдӯзӣ» Мақсад: маҳорати мустақилона амал намудан аз рӯи намунаро омӯзонидан, тарбия намудани завқи бадеӣ, интиҳоби дурусти ранг ва тобишҳоро инкишоф додан, тарбияи ҳисси ифтихор аз ҳунарҳои мардумӣ.
Ҳафтаи 3	Суҳбат «Бозичаҳои тоҷикӣ» Мақсад: шинос намудани кӯдакон бо бозичаҳои тоҷикӣ ва равона сохтани диққати онҳо ба тарзи ороиш ва истифодаи рангҳо, бедор намудан майлу рағбат ба сохтани бозичаҳои тоҷикӣ.
Ҳафтаи 4	Бозии дидактикӣ «Бозичаро муайян нам» Мақсад: бой гардондани дониши кӯдакон оид ба бозичаҳои тоҷикӣ, муайян карда тавонистани бозичаҳои тоҷикиро омӯзонидан, маҳорати гурӯҳбандӣ ва ҳулосабарориро мустаҳкам намудан.

Май	
Ҳафтаи 1	Расмкашӣ «Нақши гиреҳи оддӣ» Мақсад: инкишофи маҳорати пай дар ҳам тасвир намудани шаклҳои геометрӣ, шавқманд намудани кӯдакон ба тасвири нақш бо ёрии тамға, тарбия намудани ҳисси ифтихор ҳангоми тасвир намудани нақшу нигорҳо.
Ҳафтаи 2	Суробсозӣ «Ҳиштҷаҳои нақшин» Мақсад: маҳорати тасвир намудани нақши гиреҳ дар болон ҳиштҷаҳро мустаҳкам намудан, ташаккул додани қобилияти бо ҷӯбча кор кардан, аз натиҷаи кори ҳамдигар ҳаловат бурданро мустаҳкам намудан, мустаҳкам намудани донишҳои оид ба нақшу нигори тоҷикӣ
Ҳафтаи 3	Сухбат «Дунёи нақшҳо» Мустаҳкам намудани тасаввурот оид ба нақшу нигорҳои тоҷикӣ, одоби муоширатро риоя намудан, муносибати байниҳадигариро ташаккул додан.
Ҳафтаи 4	Тамошои намоиши асарҳои эҷодшуда Бедор кардани завоқи бадеӣ, ҳаловат бурдан аз асарҳои санъати тасвирӣ, ҳунароҳои мардумӣ, инкишофи ҳисси ватандӯстӣ.

Пас аз гузаронидани таҷрибаи ташаккулдиҳанда, мо маълумотеро ҷамъоварӣ кардем, ки бо натиҷаҳои марҳилаҳои муайянкунӣ ва назорат муқоиса карда шуданд. Мо инчунин ба динамикаи тағйирот дар дарки кӯдакон ва малакаву қобилиятҳои онҳо диққат додем. Ҳамзамон, самаранокии шароити педагогии эҷодкорӣ ва татбиқшударо арзёбӣ кардем.

Арзёбии дониши ибтидоии кӯдакон дар бораи фарҳанги миллий, муносибати онҳо ба анъанаҳо ва сатҳи иштироки онҳо дар фаъолиятҳои иборат буда нишон дод, ки кӯдакон аксар вақт дарки нопурраи фарҳанги миллиро доранд ва аз ин рӯ, таваҷҷуҳи онҳо аз вазъият вобаста буд. Унсурҳои фарҳанги мардумӣ дар фаъолиятҳои мустақилонаи онҳо тамоман инъикос намеёфтанд.

Дар ин маврид муҳаққиқ Д.Мансурова чунин ибрази андеша намудааст: «Маҳорату малака, қобилият ва донишҳоеро, ки бачагон дар раванди таҳсилот ба даст меоранд, ҳамчун вазифаҳои таълимӣ ба ҳисоб мераванд. Ба инҳо: дар бачагон ташаккул додани тасаввуроти умумӣ дар бораи нақши санъат ва ҳунар дар ҳаёти инсон; шиносӣ бо асосҳои техникаи бехатарӣ ҳангоми кор бо асбобҳои буранда ва сӯрохкунанда; азхуд

намудани техника ва усулҳои гуногуни коркарди дастии маводи гуногун; аз худ намудани усулҳои гуногуни кор: пластилинография, пунбанигорӣ, тарроҳӣ, гулмонӣ ва ғайра дохил мешаванд” [103 , с.21].

Пас аз марҳилаи ташаккулёбӣ мо мушоҳида кардем, ки дониши кӯдакон мунтазам ва ҳамаҷониба шудан гирифтанд. Кӯдакон бештар унсурҳои санъати мардумиро ба расмҳо ва ҳунароҳои худ ворид мекарданд. Арзёбии марҳилаи назоратӣ тағйиротро дар ин нишондиҳандаҳо тасдиқ кард. Шумораи кӯдаконе, ки ба унсурҳои фарҳанги мардумӣ таваҷҷуҳи доимӣ зоҳир карда, дониши худро амиқтар намуда, сатҳҳои нави фаъолияти бадеӣ ва эҷодиро нишон доданд, афзоиш ёфтанд.

Барои инъикоси дақиқи омор, мо мундариҷаи сатҳҳоро тағйир додем.

Нишондиҳандаҳо		
Сатҳи баланд	Сатҳи миёна	Сатҳи паст
шавқи доимӣ ба анъанаҳо, истифодаи фаъоли унсурҳои санъати халқӣ дар фаъолиятҳо	зоҳир кардани таваҷҷуҳ асосан ба фаъолиятҳои муташаккилона	андешаҳои нопурра дар бораи фарҳанги миллий, инъикоси унсурҳои фарҳанги халқӣ дар фаъолиятҳои мустақилона

Дар ин робита, шумораи кӯдакон вобаста ба сатҳ чунин тақсим карда шуд:

Сатҳи инкишоф	Пеш аз таҷриба	Пас аз таҷрибаи ташаккулдиҳанда	Марҳилаи назоратӣ
Баланд	18%	52 %	Зиёда 34 %
Миёна	37%	36%	Камтар 1 %
Паст	45%	12%	камтар 33 %

Бо инъикоси зина ба зинаи натиҷаҳои тадқиқот, мо натиҷаҳои зеринро ба даст овардем, ки дар диаграмма инъикос ёфтаанд.

Албатта, дар давоми фаъолиятҳои бадеӣ-эҷодӣ сарфи назар аз нишондиҳандаҳои умумии ба даст овардашуда, мо сатҳи миёнаи умумии рушди дониш, малака ва қобилиятҳои кӯдаконро (шумораи умумии иштирокчиён 40 нафар буд) қайд намудем. Бори дигар имконнопазирии афзоиши якбораи муваффақияти кӯдаконро дар натиҷаи баргузориҳои чанд машғулият исбот гардид. Дар айни замон мо динамикаи мусбатро дар фаъолияти кӯдакон ба қайд гирифтем.

Барои нишон додани рушди ақидаҳои кӯдакон, қобилият ва малакаҳои онҳо мо тасмим гирифтем, ки меъёрҳои зеринро муайян намоем: маърифатӣ, арзишмандии эмотсионалӣ ва фаъолиятӣ.

Меъёри маърифатӣ барои арзёбии сатҳи дониш дар бораи анъанаҳо, расму оинҳо ва арзишҳои фарҳанги мардумӣ мусоидат кард. Дар марҳилаи назоратӣ кӯдакон ба саволҳо дар бораи ашёҳои фарҳангии мардумӣ бе тарсу ҳарос ва дудилагӣ бо итминон посух дода тавонистанд. Намудҳои муайяни санъати ороишӣ ва амалиро фарқ карда, моҳияти баъзе маросимҳоро шарҳ доданд (Писарон бештар дар бораи бозихҳои миллӣ, расму оинҳои марбут ба санъати ҳарбӣ ва кишоварзӣ сухан гуфтанд. Духтарон бештар дар бораи расму оинҳои марбут ба тӯйҳо, гаҳворабандон, гузоштани кӯдак ба гаҳвора ва ғайра сухан мегуфтанд).

Меъёри арзишмандии эмотсионалӣ ин ҳиссиёти кӯдаконро нисбат ба падидаҳои мушоҳидашуда, маводи омӯхташаванда ва ғайра нишон дод. Гарчанде ки дар аввал ин эҳсосот ла ҳзаина буданд, онҳо тадричан бадеият ва мутобиқат пайдо карданд. Кӯдакон на танҳо гӯш кардан, балки фаъолона дар баҳсу мулоҳизаҳо ширкат варзиданд. Ин махсусан ҳангоми сохтани лӯхтак ба назар мерасид. Кӯдакон таассуроти худро аз фаъолият ва тасвирҳое, ки эҷод мекарданд, бо овози баланд баён менамуданд.

Меъёри фаъолиятнокӣ сатҳи иштироки кӯдаконро дар фаъолият ва раванди маърифатӣ нишон дод. Кӯдакон дар интиҳоби нақшҳо ва мавзӯҳо барои бозиҳо бештар мустақилият нишон дода, ма ҳорати интиҳоби нақшҳоро барои либоси лӯхтак, тоқиҳо ва рӯймолҳоро тавонистанд. Ин натиҷаҳо чунин арзёбӣ намудем, дониши кӯдакон ба сатҳи нав расида, онҳо ба фаъолиятҳои амалӣ ворид мегарданд.

Таҳлили омории натиҷаҳо бори дигар нишон дод, ки шавқи кӯдакон ба санъати тасвирӣ хеле баланд аст (69%). Ин нишон медиҳад, ки фаъолиятҳои эҷодии кӯдакон (расмкашӣ, гулмонӣ ва суробсозӣ) ҳамеша метавонанд, ҳамчун заминаи тарбияи эстетикӣ хизмат кунанд. Дар айни замон шинос кардани кӯдакон бо санъат, ҳунари мардуми, нақшу нигори тоҷикӣ, таҳияи машғулиятҳо ва фаъолиятҳои бадеиро дар ин самт талаб мекунад, зеро сатҳи умумӣ ба 19 % расидааст.

Албатта, фоизи пасти кӯдаконе, ки дар ин раванд иштирок накардаанд (12%), бори дигар масъалаи зарурати таҳияи барномаи мақсаднокро ба миён меорад, ки ба омӯзиши нақшу нигори тоҷикӣ, истифодаи метод ва усулҳои эҷодӣ, инчунин ҳамкориҳои байни муассисаи томактабӣ ва оилаҳо нигаронида шудааст.

Иштироки кӯдакон дар ҳар як намуди фаъолияти бадеӣ-эҷодӣ бо маълумоти зарурӣ дар диаграмма инъикос ёфтааст.

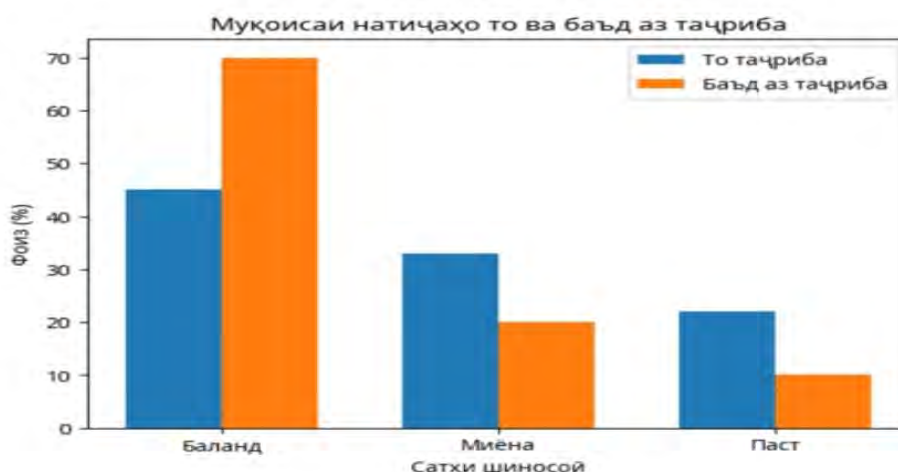

Натиҷаҳои пешни ҳод гардида зарурати омӯзишӣ доимӣ ва мунтазамро, ки барои рушди фаҳмиши этникофарҳангӣ равона шудааст, нишон медиҳанд.

Истифодаи усулҳо, эҷоди муҳити ашъи-фазоии инкишофдиҳанда ва ҳамгироии мундариҷаи этникофарҳангӣ ба фаъолиятҳои ҳаррӯза аҳаммияти хос пайдо мекунад..

Қобили зикр аст, ки динамикаи мусбат на танҳо дар нишондиҳандаҳои миқдорӣ, балки дар нишондиҳандаҳои сифатӣ низ инъикос ёфтааст. Муносибати пурмазмун ба падидаҳои фарҳангии мушоҳидашуда ва қобилияти бар қарор кардани робитаҳои асосии сабабу натиҷа дастовардҳои мушоҳидашудаи кӯдаконро тасдиқ карданд. Ғайр аз ин, нутқи кӯдакон пурмазмун ва захираи луғавии онҳо бой гардид. Малақаҳои расмкашӣ ва эҷодии онҳо афзоиш ёфтанд. Кӯдакон ба фарҳанги миллӣ ва арзишҳои он таваҷҷуҳи бештар пайдо карданд.

Дар зер диаграммаи пешрафти кӯдакон оварда шудааст.

Дар ҷамъбасти натиҷаҳои қисми таҷрибавии тадқиқот як қатор мушкилотҳоро, ки кӯдакон ва мураббияҳо бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд қайд менамоем:

- кӯдакон аксар вақт ба дастгирии мураббия (барои гирифтани маълумоти мушаххас ва муносибатҳои арзишманд) ниёз доранд;
- дар раванди фаъолиятҳо (интихоби мавзӯҳо) хусусиятҳои синну солӣ ва қобилиятҳои инфиродии кӯдакон на ҳамеша ба назар гирифта мешаванд;
- истифодаи шароити дурусти педагогӣ барои мураббияҳо мушкилот ва саволҳои иловагӣ эҷод мекунад;
- барои шинос кардани кӯдакон бо ҳар як намуди нақш ба мураббияҳо ва волидон дастури махсуси методӣ лозим аст;
- набудани маводҳои рангубор, барои шинос намудани кӯдакони синни томактабӣ бо нақшу нигор ва ҳунароҳои мардумӣ томактабӣ.

Хулосаи боби сеюм

1. Корҳои таҷрибавӣ имконияти кӯдакони синни томактабиро барои ҷалби фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ тасдиқ карданд. Дар ин марҳила дар кӯдакон тамоюлҳои эҳсосӣ ва арзишӣ ташаккул ёфта, паҳлуи маърифатии шахсият такмил ёфта, шавқу рағбат ба фаъолияти бадеӣ ва эстетикӣ ташаккул ёфта, қобилияти дарк кардан ва дубора тавлид кардани унсурҳои фарҳанги мардумӣ дар фаъолияти худ такмил меёбад.

2. Марҳилаи муайянкунии таҳқиқот фаҳмиш, дониши маҳдуди кӯдаконро дар бораи фарҳанги мардумӣ ва ороишҳои миллиро ошкор гардид. Санъати ороишӣ - амалӣ ва анъанаҳои мардумӣ дар фаъолияти таълимии мураббии мавқеи назаррасро ишғол намеkunанд, ки боиси пароканда аз худ кардани дониш дар байни кӯдакон мегардад. Гарчанде ки тавачҷуҳ зоҳир мекарданд, аммо мушкилот номбар кардани нақш, маъно ва истифодаи мушаххаси он дар ӯзгор ба миён омаданд. Дониши

мавҷудаи онҳо ба дарки берунӣ, бидуни дарки мундариҷаи фарҳангии онҳо асос ёфтааст.

3. Натиҷаҳои таҳҳис ва таҳлили минбаъда нишон доданд, ки аксари кӯдакон дарки бошуурокаи рамзҳои ороишоти миллӣ, омезиши рангҳо ва хусусиятҳои ороишии ашӯи рӯзмарраро надоранд. Тибқи мушоҳидаҳо кӯдакон унсурҳои алоҳидаи нақшҳоро дар расмҳо ва гулмонӣҳо тақрор мекунанд, аммо аз пайдоиш ва хувияти фарҳангии онҳо огоҳ набуданд. Ин далели набудани фаъолиятҳои мунтазамро барои шинос кардани кӯдакони синни калони томақтабӣ бо унсурҳои фарҳанги мардумӣ дар муассисаҳои томақтабиро тақдиқ кард.

4. Марҳилаи ташаккули таҷриба нишон дод, ки фаъолиятҳои бадеӣ-эҷодии мақсаднок ба густариши фаҳмиши этникифарҳангии кӯдакон мусоидат намуда, фаъолияти маърифатии онҳоро беҳтар мегардонад. Пайдарпай шинос кардани кӯдакон бо нақшҳо, унсурҳои либос, ашӯи рӯзгор, бо истифодаи аёнӣятҳо ва сӯҳбат дарки пурмазмунӣ иттилоотро таъмин менамояд. Кӯдакон тадриҷан аз шинохти оддӣи унсурҳои алоҳида ба муқоиса, таҳлил ва мустақилона истифода бурдани онҳо дар фаъолияти эҷодӣ гузаштанд.

5. Машиғулиятҳое, ки ба усулҳои бозӣ ва вазъиятҳои пур аз эҳсосот асос ёфтаанд, махсусан самаранок буданд. Дохил кардани қаҳрамонҳо, мурочиат ба таҷрибаҳои шахсии кӯдакон, истифодаи ашӯҳои миллӣ ва эҷоди вазифаҳои эҷодӣ ба воқуниши мусбати эмотсионалӣ мусоидат карданд. Дар давоми қор, кӯдакон дар суҳбатҳо фаълтар шуданд, ташаббус нишон доданд, ғояҳои тарроҳӣ худро барои нақшҳо пешниҳод карданд ва мустақилона нақшаҳои рангро интиҳоб карданд.

6. Таҳқиқот нишон дод, ки фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодӣ барои рушди ҷузъҳои маърифатӣ, эҳсосӣ, арзишӣ ва фаъолиятӣ дар самти тарбияи этникифарҳангӣ имкониятҳои назаррас доранд. Тавассути расмкашӣ, гулмонӣ ва ҳунароҳои ороишӣ, кӯдакон на танҳо унсурҳои санъати мардумиро аз худ карданд инчунин фарҳангро ҳамчун як қисми ҳаёти худ ва анъанаҳои оилавӣи худ эҳсос карданд. Ин махсусан дар

изҳороти кӯдакон дар бораи хотираҳои бибиҳо, ашӯи рӯзгор ва расму оинҳои оилавӣ равшан буд.

7. Фароҳам овардани шароити махсуси педагогӣ дар баланд бардоштани самаранокии кор нақши муҳим мебозад. Фароҳам овардани муҳити ашӯи - фазои инкишофдиҳанда, истифодаи моделҳои фарҳангии миллий, ворид намудани мундариҷаи фарҳангии миллий ба фаъолиятҳои гуногун, истифодаи усулҳои бозиву амалӣ ба ҳамгироии кӯдакон ба раванди маърифатӣ ва эҷодӣ мусоидат карданд. Дар натиҷа, фарҳанги миллий ҳамчун як қисми фаъолияти ҳаррӯзаи кӯдак дарк гардид.

8. Таҷрибаи ташаккулдиҳанда самаранокии принсипи мутобиқати фарҳангиро нишон дод. Истифодаи тасвирҳо, ашӯҳои шинос, унсурҳои ҳаёти миллий ва анъанаҳо раванди омӯзишро осон намуда, онро аз ҷиҳати эмотсионалӣ пурмазмун гардонд. Кӯдакон эҳтимоли бештари машғул шудан ба фаъолиятҳоро доштанд, чунки мундариҷа бар асоси мушоҳидаҳои шахсӣ ва таҷрибаҳои оилавии онҳо буд. Кӯдак нақши чаканеро, ки дар хонаи бибиаш дида буд, нисбат ба тасвири абстрактӣ аз китоб зудтар ба ёд меорад.

9. Марҳилаи назоратии тадқиқот дар ҳамаи нишондиҳандаҳо динамикаи мусбатро нишон дод. Сатҳи дониши кӯдакон дар бораи нақшҳо ва анъанаҳои миллий баланд гардида, тавачҷуҳи маърифатӣ, малакаҳои таҳлили нақшҳо ва истифодаи мустақилонаи унсурҳои фарҳангиро дар фаъолиятҳои бадеӣ инкишоф ёфтанд. Натиҷаҳо тасдиқ карданд, ки ҷалби мунтазами кӯдакон ба фаъолиятҳои эҷодӣ на танҳо ба ҷамъоварии дониш, балки ба рушди шавқи пайдор ба фарҳанги миллий низ мусоидат мекунад.

10. Натиҷаҳои миқдории таҳқиқот самаранокии низоми татбиқшударо тасдиқ карданд. Кӯдакон эътимоди истифодаи ороишоти миллиро дар расмҳо ва гулмонӣ бештар пайдо карданд, дар интиҳоби композитсияҳо ва тобишҳои рангӣ бештар ташаббус нишон доданд, ҳангоми фаъолиятҳои муштарак бо якдигар фаъолна муошират намуданд. Муносибати кӯдакон ба фарҳанги миллий тағйир ёфт,

инкишофи мустақилиятнокӣ, ташаббус ва эҷодкорӣ мушоҳида гардид. Маълумоти ба дастмада тасдиқ мекунад, ки ҷалби кӯдак ба фаъолиятҳои эҷодии ғаёол ба дарки амиқтари мундариҷаи этникийфарҳангиро мусоидат мекунад.

11.Тибқи натиҷаҳои таҳқиқот ба хулоса омадем, ки рушди минбаъдаи низоми тарбияи фарҳангии миллий барои кӯдакони синни томактабӣ ин таҳияи барномаҳои махсус, тавсияҳои методӣ барои мураббӣён ва волидон, васеъ кардани мундариҷаи фаъолиятҳои бадеӣ ва эҷодии кӯдакон зарур аст. Таҷриба муайян намуд, ки машғулиятҳои яқдағъаина таъсири мусбат мерасонанд, аммо натиҷаҳои устувор танҳо бо равиши мунтазам ва фаъолиятҳои маҷмӯи ба даст оварда мешаванд.

12. Натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ фарзияи пешниҳодшудаи тадқиқотро тасдиқ карданд ва нишон доданд, ки фаъолиятҳои эҷодӣ воситаи муассири шиносоии кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ мебошанд. Истифодаи ҳамаҷонибаи усулҳои бадеӣ ва эҷодӣ, фароҳам овардани шароити муносиби педагогӣ ва ҳамгироии мундариҷаи этникийфарҳангӣ ба фаъолиятҳои гуногун шавқӣ маърифатии кӯдакон, муносибати эҳсосӣ ва арзишманд ба фарҳанги худ ва хоҳиши омӯзиши минбаъдаи он ҳоро инкишоф медиҳанд.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

1. Дар таҳқиқот аҳаммияти педагогии шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ муайян карда шуд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин равиш на танҳо бо тарбияи эстетикӣ ва ахлоқӣ, балки бо ҳифзи хотираи таърихӣ, ҳувияти миллӣ ва идомаи наслҳо низ алоқаманд аст.

2. Анъанаҳои мардумӣ яке аз механизмҳои асосии нигоҳ доштани пайвастагии фарҳангӣ мебошанд. Ворид намудани онҳо аз ҷиҳати педагогӣ дар таълими томақтабӣ ба рушди кӯдакон ҳамчун дорандаи арзишҳои фарҳангии миллӣ мусоидат мекунад.

3. Дар ин таҳқиқот системаи шароити педагогӣ барои шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ, ки бар асоси равишҳои фарҳангӣ, фаъолиятӣ ва шахсиятӣ асос ёфтаанд, таҳия ва санҷида шуд.

4. Амсилаи педагогӣ бо номи «Нақшу нигори ороишӣ дар муассисаҳои томақтабӣ», ки ҷузъҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ-эмотсионалӣ ва эҷодӣ-эстетикиро дарбар мегирад, таҳия ва амалӣ карда шудааст. Барномаи кори низ таҳия шудааст.

5. Марҳилаи ташаккулёбӣ тасдиқ кард, ки ҷалби мунтазами кӯдакони синни томақтабӣ ба санъати тасвирӣ, ҳунарҳои дастӣ, бозихо, мусиқӣ ва фаъолиятҳои театрӣ ба рушди фаҳмиши этникофарҳангии онҳо мусоидат мекунад. Пас аз марҳилаи ташаккулёбӣ, фоизи фаъолияти кӯдакон дар нишондиҳандаҳои зерин тағйир ёфт: шинохтани нақшҳо ва анъанаҳои миллӣ - аз 30% то 65%; шавқи маърифатӣ - аз 40% то 75%; қобилияти таҳлили он чизе, ки дида шудааст - аз 25% то 60%; мустақилиятнокӣ - аз 35% то 70%; фаъолияти эҷодӣ - аз 45% то 80% .

6. Марҳилаи назоратӣ динамикаи мусбатро дар ҳамаи нишондиҳандаҳои асосӣ тасдиқ кард. Дониши кӯдакон дар бораи фарҳанги миллӣ, шавқи маърифатии онҳо ба омӯзиш афзоиш ёфт, онҳо малакаҳои ибтидоии таҳлили нақшҳои ороишӣ ва мустақилона татбиқ кардани унсурҳои алоҳидаи санъати халқиро инкишоф доданд.

Нишондиҳандаҳои зерин ба даст оварда шуданд: шинохтани нақшҳо ва анъанаҳои миллӣ – 85%; шавқи маърифатӣ – 90%; қобилияти таҳлили он чизе, ки дидаанд – 80%; мустақилиятнокӣ – 85%; фаъолияти эҷодӣ – 80% .

7. Муассиртарин сохтор муттаҳидии раванди таълимӣ буд, ки дар он мундариҷаи миллӣ ва фарҳангӣ ҳамзамон дар фаъолиятҳои бадеӣ, бозӣ, мусиқӣ, нутқӣ ва маърифатии кӯдакон дохил карда мешуд.

8. Шартҳои муҳими самаранокӣ таълими этникофарҳангӣ эҷоди муҳити рушдбандаи фанӣ - фазоӣ мебошад, ки марказҳои фарҳанги миллӣ, ашъи ороишӣ, унсурҳои либосҳои миллӣ, асбобҳои мусиқӣ, ашъи рӯзгор ва намоишгоҳҳои мавзӯиро дарбар мегирад.

9. Таҳқиқот нақши муҳими оиларо тасдиқ намуда, иштироки муштаракӣ волидон ва кӯдаконро дар идҳо, лоиҳаҳо эҷодӣ , сохтани ашъҳои ороишӣ ва муҳокимаи анъанаҳои оилавӣ, таъсири таълимиро афзоиш дода, пайвастагии байни оила ва тарбияи ҷомеаро таъмин мекунад.

10. Таҳқиқоти гузаронидашуда зарурати омӯзиши махсуси мураббӣро барои ташкили фаъолиятҳои эҷодӣ бо самти миллӣ ва фарҳангӣ нишон дод.

11. Натиҷаҳо фарзияи таҳқиқотро тасдиқ карданд. Самаранокӣ шиносӣ кӯдакони синни томактабӣ бо фарҳанги миллӣ тавассути мунтазам ворид намудани мундариҷаи этникофарҳангӣ ба фаъолиятҳои эҷодӣ, фароҳам овардани муҳити муносиби рушдӣ, татбиқи маҷмуи шароити педагогӣ, таъмини ҳамкории байни муассисаи томактабӣ ва оила ба таври назаррас афзоиш меёбад.

12. Фаъолияти эҷодӣ дар раванди таҳқиқшаванда на танҳо ҳамчун роҳи интиқоли миқдори муайяни дониш ба кӯдакон, балки ҳамчун механизми таҷрибаи эҳсосӣ, азхудкунии амалӣ ва тавлиди мустақилонаи таҷрибаи фарҳангӣ амал мекунад.

13. Натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ ба мо имкон медиҳанд, ки шинос кардани кӯдакони синни томактабиро бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ тавассути фаъолиятҳои эҷодӣ ҳамчун самти умедбахши

таҳсилоти томактабии муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ кунем, ки ба рушди шавқу рағбати маърифатӣ, дарки эстетикӣ, худшиносии миллӣ ва муносибати эҳтиромона ба мероси фарҳангии мардуми худ мусоидат мекунад.

Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот, тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Шиносии кӯдакон бо фарҳанги миллӣ ва анъанаҳои мардумӣ бояд мунтазам ва муттаҳид бошад, на танҳо ба идҳои алоҳида ва чорабиниҳои тасодуфӣ маҳдуд шаванд. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки мундариҷаи фарҳанги миллӣ ба раванди таълимии муассисаҳои томактабӣ бо назардошти санъати тасвирӣ, ҳунароҳои дастӣ, мусиқӣ, театр, намоишнома ва ҷаҳолиятҳои нутқӣ ба таври систематикӣ ворид карда шавад.

2. Истифодаи васеи асарҳои санъати ороишӣ ва амалии тоҷикӣ, аз ҷумла ороишоти «ҷакан», нақши «гирех», «ислимӣ», техникаи унсурҳои либоси миллӣ, ашӯи маишии рӯзгор ва дигар намунаҳои санъати мардумӣ тавсия дода мешавад. Истифодаи онҳо бояд, бо шарҳи дастраси кӯдакон дар бораи маъно, шакл, ҳадаф ва хусусиятҳои тарҳи бадеӣ ҳамроҳ бошад.

3. Дар муассисаҳои таълимии томактабӣ фароҳам овардани муҳити инкишофдиҳандаи ашӯи фазоӣ зарур аст, ки ташкили марказҳои омӯзишии фарҳанги миллӣ, намоишгоҳҳои мавзӯӣ, ҷойгиркунии намунаҳои ороишот, либосҳои миллӣ, созҳои мусиқӣ ва ашӯи анъанавии рӯзгорро пешбинӣ мекунад.

4. Зарур аст, ки салоҳияти этникофарҳангӣ ва методологии мураббии муассисаҳои томактабӣ тавассути гузаронидани семинарҳои махсус, машваратҳо, машғулиятҳои маҳорати амалӣ, курсҳои тақмили ихтисос ва машваратҳои методологӣ, ки ба азҳудкунии шаклҳо ва усулҳои муосири ташкили ҷаҳолияти эҷодии кӯдакон бо истифода аз маводи миллӣ ва фарҳангӣ нигаронида шудаанд, беҳтар карда шавад.

5. Тавсия дода мешавад, ки ҳамкориҳои байни муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва волидон, бо роҳи ташкили муштракии идҳои миллӣ,

намоишгоҳҳо, лоиҳаҳо эҷодӣ, сохтани ашёҳои ороишӣ, муаррифии анъанаҳои оилавӣ ва ҷалби волидон ба ташкили чорабиниҳои этникофарҳангӣ тақвият дода шавад. Чунин ҳамкориҳои мутақобила ба таъмини пайвастагии тарбияи оилавӣ ва ҷамъиятӣ мусоидат мекунад.

6. Зарур аст, ки маводи махсуси барномавӣ ва методӣ барои шинос кардани кӯдакони синни томақтабӣ бо фарҳанги миллий ва анъанаҳои мардумӣ, аз ҷумла тавсияҳои методӣ барои мураббӣ, нақшаҳои тақвими-мавзӯӣ, маҷмуаҳои ороишоти миллий, бозиҳои дидактикӣ, албомҳо, маводҳо барои рангкунӣ, маводи таълимии электронӣ ва мундариҷаи фаъолиятҳои эҷодии мутобиқ ба имкониятҳои синну солии кӯдакони синни томақтабӣ таҳия ва амалӣ карда шаванд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. Абилова Г.С. Духовно-нравственные основы семьи. [Текст] / Г.С. Абилова. Автореф. дис. ...канд. фил. наук. Душанбе. 2011. 27 с.
2. Акрамова М.Х. Педагогические условия формирования морально-этических представлений старших дошкольников на основе обычаев и традиций таджикского народа. [Текст] / М.Х. Акрамова Автореф.дис. канд. пед. наук. Душанбе. 2020. 25 с.
3. Алиев А. Тарбияи мусикӣ дар кӯдакистон. Дастури методӣ ба ёрии мураббӣён ва волидон [Матн] /А.Алиев Душанбе.2009. 50 с.
4. Алдер Г. НЛП-графика. Мышление в рисунках и образах [Текст] / Г. Алдер. СПб.: Питер. 2003. 192 с.
5. Андреева И.Г. Развитие творческой активности старших дошкольников в театрализованной деятельности: Дисс. ...канд.пед.наук [Текст]/ И.Г. Андреева. Саратов. 2001. 199 с.
6. Архипова Н.П. Развитие замысла в сюжетном рисовании у старших дошкольников посредством сюжетно-ролевой игры [Текст] / Н.П. Архипова. Бийск. 2014. -115 с.
7. Арипов (Орифи) М. Из истории педагогической мысли таджикского народа. Ч.1 (IX – XII вв): Душанбе. 1962. 162 с.
8. Арипов (Орифи) М. Из истории педагогической мысли таджикского народа Ч.2. (XII – XIV вв): Душанбе. 1964. 191 с.
9. Арапова М.А. Эстетическое воспитание детей младшего дошкольного возраста средствами изобразительного искусства / М.А. Арапова. Пенза 2017. 69 с.
10. Атахонов Т., Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Очеркҳои афкори педагогӣ: Воситаҳои таълим:- Душанбе, 2005.
11. Атаева, М.Дж. Особенности морально-правового воспитания студентов-девиантов в условиях трансформации нравственных ценностей таджикского народа: автореф.дис.канд.пед.наук. [Текст] / М.Дж. Атаева. Душанбе. 2011. 26 с.

12. Ашуралиев, М.И. Нравственное воспитание учащихся на традициях таджикского народа: автореф. дис. канд.пед.наук [Текст] / М.И.Ашуралиев. Душанбе. 2007. 25 с.
13. Афзалов Х.С. Таърихи педагогикаи тоҷик [Матн] / Х.С. Афзалов. Душанбе. «Матлубот». 2002. 101 с.
14. Барномаи давлатии рушди таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025. Душанбе. 2019. 80 с.
15. Барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ «Рангинкамон». [Матн] / Зери назари Л.Иматова, Б.Мачидова ва диг. Душанбе: Сифат.2013. 112 с.
16. Барномаи таълимии томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон“ Душанбе. 2025. 126 с.
17. Беденко Н.А. Развитие изобразительно-выразительных умений старших дошкольников в процессе обучения рисованию [Текст] / Н.А. Беденко. –Белгород, 2018. -58с. –С.21
18. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей [Текст] / Д.Б. Богоявленская. -М.: Академия, 2002. - 320 с.
19. Бочкарева И.Л. Роль изобразительной деятельности в социальном становлении личности гражданина информационного общества [Текст] / И.Л. Бочкарева [Манбаи электронӣ]: https://kpfu.ru/portal/docs/F1205406421/149_5_gum_11.pdf
20. Бронникова М. С. Народы Западной и Средней Сибири: Культура и этнич. процессы [Текст] / М. С. Бронникова, Ш.К.Ахметова, О.М.Бронникова, М.А.Жигунова и др.- Новосибирск: Наука. Сиб. изд. Фирма. 2002. 322с.
21. Беденко, Н.А. Развитие изобразительно-выразительных умений старших дошкольников в процессе обучения рисованию [Текст] / Н.А. Беденко. Белгород. 2018. 58 с.
22. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей [Текст] / Д. Б. Богоявленская. Москва: Просвещение. 2002. 475 с.

23. Блонский, П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения. Т.2. - М., 1979. 400с.
24. Блонский, П.П. Память и мышление [Текст] / П.П. Блонский. - СПб., 2001. -102с.
25. Бутенко, Н.В. Теория и методика рисования в дошкольном возрасте [Текст] / Н.В. Бутенко. - Челябинск, 2020. -476с.
26. Булдович О.О. Роль рисования в системе художественного воспитания дошкольников [Текст] / О.О. Булдович. - [Манбаи электронӣ]: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/applikatsiya-lepka/2011/12/11/rol-risovaniya-v-sisteme-khudozhestvennogo-vospitaniya> (Санаи мурочиат 15.05.2025)
27. Васильева Е.И. Декоративное рисование как одно из средств художественного воспитания детей дошкольного возраста. Дис... канд. пед. наук. [Текст] / Е.И. Васильева. М. 1956. 250 с.
28. Выготский Л.С. Психология развития человека. [Текст] / Л.С.Выготский. М.: Смысл. Эксмо. 2005. 136 с.
29. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте [Текст] / Л.С.Выготский. М.: Просвещение.1991. 92 с.
30. Выготский Л.С. Вопросы детской /возрастной/ психологии. [Текст] / Л.С.Выготский. М.: Педагогика. 1984. Т. 4. 273 с.
31. Горяева Н.А. Нравственно-эстетические основы приобщения школьников к народному декоративно- прикладному искусству: дис. ...канд. пед. наук 13.00.01. [Текст] / Н.А. Горяева. М. 1991. 252 с.
32. Грибовская А.А. Воспитание творческой активности у детей 4 — 7 лет средствами народного декоративно-прикладного искусства: Дис... канд. пед наук. [Текст] / А.А. Грибовская. М. 1988. 229 с.
33. Григорьева Г.Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности [Текст] / Г.Г. Григорьева. М.: Академия. 1999. 344 с.
34. Гегель Г. Лекции по эстетике. [Текст] / Г.Гегель. М. 2018. 290 с.
35. Дадабоева М., Қурбонова Г., Худ бисоз, бо мо бисоз. Маводи таълимӣ. Душанбе 2009. 52с.

36. Дадобоева М.Н., Юсупова Д.М., Шамсиева А.Н. Кашидадӯзӣ. Хучанд. 2018. 70 с.
37. Давлатбекзода, В.Д. Шароитҳои педагогии рушди ҳамкориҳои муассисаи таҳсилоти томактабӣ ва оила: автореф. дис. ...канд.пед.наук / В.Д. Давлатбекзода. Душанбе. 2024. 58 с.
38. Дрезнина, М.Г. Каждый ребенок художник: Обучение дошкольников рисованию [Текст] / М.Г. Дрезнина. М.: Ювента. 2002. 200 с.
39. Емелянова Я.В. Источники художественно-эстетического развития детей [Текст] / Я.В. Емелянова. М. 2021. 21 с.
40. Ёров, А.Б. Истифодаи технологияи иттилоотӣ-иртиботӣ дар баландбардории сифати таҳсилоти кӯдакони синни калони томактабӣ (дар муассисҳои таълимии томактабии Тоҷикистон): автореф. ...дис.пед.наук [Матн] / А.Б. Ёров. Душанбе. 2022. 54 с.
41. Запорожец, А.В. Психология действия [Текст] / А.В. Запорожец. — М.: 2000. -240с.
42. Зимняя, А.И. Педагогика и психология [Текст] / А.И. Зимняя. М.: 1978. -480с.
43. Иззатулов Р. Фарҳанги муошират. Дастури таълимӣ–методӣ. Хучанд. 2010. 171 с.
44. Иматова Л.М. Усулҳои таълим ва омӯзиши интерактивӣ. Дастури таълимӣ барои мураббӣ ва омӯзгорон. Душанбе. 2010. 23 с.
45. Иматова Л. М., Акрамова М. Х. Формирование личности ребенка в контексте морально-этических представлений [Текст] / Л. М.Иматова, М.Х.Акрамова //Вестник Таджикского национального университета. 2019. №10-1. - С.192-196.
46. Иматова Л.М. Теоретическая обоснованность реализации принципа преемственности в непрерывном образовании старших дошкольников и младших школьников в аспекте речевого развития: автореф. ...дис. д-ра пед. наук [Текст] / Л.М. Иматова. Душанбе. 2013. 46 с.
47. Иматова Л., Каримова А. Наврӯзи ачам омад! [Текст] / Л.М. Иматова. Дастури таълимӣ. Душанбе. 2012. 45 с.

48. Исоев С. Народные традиции и опыт по трудовому воспитанию детей в семье: (на примере Таджикской ССР): автореф. дис... канд. пед. наук. Ташкент. 1980. 20 с.
49. Иномова М.О. Педагогические основы использования национальных ценностей в духовно-нравственном воспитании детей в семье: Автореф.дис. д-ра пед.наук. Ташкент.1998. 37 с.
50. История зарубежной дошкольной педагогики. Хрестоматия [Текст]. М.: 1986. 540 с.
51. Казакова Р. Г., Сайганова Т. И., Седова Е. М. Рисование с детьми дошкольного возраста. Нетрадиционные техники, планирование, конспекты занятий. "ТЦ Сфера, 2006г. " 216 с.
52. Каримова Д. Расмкашӣ дар кӯдакистон (барои кӯдакони давраи калони томактабӣ). Душанбе.2006. 21с.
53. Кант И. Доказательство бытия Бога. М. 2024. 220 с.
54. Кони́на М.М. Роль художественной литературы в нравственном и эстетическом воспитании детей дошкольного возраста // Ученые записки Мос.пед.ин-та им.В.И.Ленина. М. 1963. №196. -355 с.
55. Клакхон К., Крёбер А. Культура: критический обзор понятий и определений. М. 1963. 200 с.
56. Князева О.Л. Я, ты, мы. Учебно-методическое пособие по социально-эмоциональному развитию детей дошкольного возраста [Текст] / О.Л. Князева, Р.Б. Стеркина. М.: 1999. 128 с. -С.7.
57. Козлова С.А. Теория и методика ознакомления дошкольников с социальной действительностью. М.: Академия. 2002. 160 с.
58. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. Москва. 2002. 416 с.
59. Комарова Т.С. Условия и методика развития детского творчества [Текст] / Т.С. Комарова. М.: Алма-матер. 1992. 32 с.
60. Комарова, Т.С. Народное искусство в воспитании детей Текст.: кн. для педагогов дошкольных учреждений, учителей начальных классов,

рук. худож. студий [Текст] / Т.С. Комарова. М.: Пед. о-во России.2000. 256 с.

61. Коменский А.Я. Избранные педагогические сочинения. В 2-х томах. М.: Педагогика. 1982. Т.1. 656 с.

62. Концепция этнокультурного развития в Республике Таджикистан. \\\ Народная газета. 1998. 20 марта.

63. Конституцияи Чумхурии Тоҷикистон. Душанбе, 1994. Бо тағйири иловаҳои 1999, 2003, 2016. Душанбе. 2016. 20 с.

64. Концепсияи миллии тарбия дар Чумхурии Тоҷикистон. Душанбе. 2006. №94. - С.15.

65. Конвенция о правах ребенка. Принята 44-й сессии Генеральной ассамблеи ООН // Международная защита прав и свобод человека. Сб. документов. М., 1990.

66. Концепсияи миллии маълумот дар Чумхурии Тоҷикистон [Матн]. Душанбе: Матбуот.2003.

67. Концепсияи миллии тарбия дар Чумхурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон аз 3.03. 2006. №94.

68. Корчикова О.В. Декоративно-прикладное творчество в детских дошкольных учреждениях (серия «Мир вашего ребенка»). Ростов Н/Д: Феникс. 2002.

69. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». (Ахбори Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон, с. 2013. №7).

70. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон»Дар бораи фарҳанг».2023. <https://mmk.tj/>

71. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». (КҶТ аз 22 июли соли 2013, № 100)). http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php.

72. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак». (КҶТ 8 майи соли 2024. №1304). <https://mmk.tj/>.

73. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ ». (КҶТ аз 16 декабри соли 2013. № 611). <https://mmk.tj/>.

74. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2015. №3).

75. Курбонова, Г.А. Влияние национальных подвижных игр на формирование нравственно-волевых качеств детей старшего дошкольного возраста: дисс. ... канд.пед.наук [Текст] / Г. А Курбонова. Душанбе, 2019.- 184 с.

76. Курбонова, З. Ш. Формирование экологических знаний у старших дошкольников в дошкольных учреждениях (на материале дошкольных учреждений Республики Таджикистан): автореф. ...дис. канд. пед. наук [Текст] / З.Ш. Курбонова. –Душанбе, 2015. -22 с.

77. Қурбонова Ф.Т., Аҳамияти анъанаҳои миллӣ дар рушди ғайриақалӣ эҷодии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Ф.Т.Қурбонова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2025.№4 (52). - С.185-189. ISSN 2617-5320

78. Қурбонова Ф.Т. Усулҳои мусаввирӣ дар кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Ф.Т.Қурбонова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. 2021. №3-4 (7-8). - С.307-312.

79. Каримова, Д.М. Дидактические возможности профилактики вредных привычек дошкольников средствами гуманного коллективного воспитания: автореф. ...дис. канд. пед. наук [Текст] / Д.М. Каримова. Худжанд.2019. 30 с.

80. Қодиров Б.Қ., Давлатов М., Расулов С. Вожаномои тафсирии истилоҳоти психологӣ ва педагогӣ. Душанбе: Ирфон. 2008.179 с.

81. Қаландарбекова, Б.Х. Педагогический процесс как основа нравственного воспитания на уроках физической культуры средствами таджикских национальных подвижных игр: Автореф. ...канд.пед.наук [Текст] / Б.Х. Қаландарбекова. Душанбе. 2018. 25 с.

82. Қурбонова Г.А., Қурбонова Ф. Истифодаи ранг дар расмҳои бо усули ғайрианъанавӣ бо кӯдакони синни томактабӣ. [Матн]/ Г.А.Қурбонова, Ф. Қурбонова //Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ

илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Ташаккули қобилияти зехнии кӯдакон дар замони муосир» Душанбе. 2022. - С.38-41.

83. Қурбонова Г.А., Қурбонова Ф.Т. «Нақшу ниғори ороишӣ дар муассисаҳои томактабӣ» (дастури методӣ). Душанбе. 2026.

84. Қурбонова Г.А. «Идҳо ва дилхушиҳо дар кӯдакистон» (маводи таълимӣ). Душанбе. 2012. 75 с.

85. Қурбонова Ф.Т. Усулҳои мусаввирӣ дар кӯдакони синни томактабӣ. /Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. 2021. №3-4 (7-8). – С.307-312.

86. Леонтьев А. Н. Избранное [Текст] / А. Н. Леонтьев. Москва.1993.586 с.

87. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. [Текст] / А. Н. Леонтьев. М.: Политиздат. 1975. 304 с.

88. Лыкова И.А. Программа художественного воспитания, обучения и развития детей 2-7 лет «Цветные ладошки». М.: Карапуз-Дидактика. 2007. 144 с.

89. Лутфуллоев М., Иматова Л. «Лафзи ширин». Дастури методӣ. [Матн] / М. Лутфуллоев, Л. Иматова. Душанбе. 2005. 240 с.

90. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Аҷам. [Матн] / М. Лутфуллоев Душанбе. 1997 150 с.

91. Лутфуллоев М. Шарафномаи миллат. [Матн] / М. Лутфуллоев Душанбе. «Сарпараст». 2003. 287 с.

92. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир / М. Лутфуллоев [Матн]. Душанбе. 2001. 336 с.

93. Лутфуллоев М. Инсон ва тарбия. [Матн] / М. Лутфуллоев Душанбе: Собириён. 2008. 320 с.

94. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик [Матн] / М. Лутфуллоев. Душанбе: Ирфон. 2015. 660 с.

95. Лебедева И.Б. Формирование личности ребенка дошкольного возраста средствами народной культуры в учреждениях дополнительного образования: Дис... канд. пед. наук. Нижний Новгород. 2006. 176 с.

96. Мачидова Б. Педагогикаи томактабӣ [Матн] / Б. Мачидова Китоби машғулиятӣ. Қисми 1. -Душанбе, 2011. - 242с.
97. Мачидова Б., Иззатова Л. Педагогикаи томактабӣ. Қисми 2. Китоби машғулиятӣ. [Матн] / Б. Мачидова. Душанбе. 2012. 314 с.
98. Мачидова Б., Иматова Л. Истифодаи зарбулмасал ва мақолҳо дар таълиму тарбияи кӯдакон. [Матн] / Б. Мачидова. Душанбе.1999.44 с.
99. Маджидова Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств. Монография. [Текст] / Б. Маджидова. Душанбе. 2004. 211 с.
100. Маджидова, Б. Народные традиции и обычаи как средство формирования нравственных качеств детей в семье: автореф. дисс.... док. пед. наук [Текст] / Б. Маджидова. Душанбе. 2004. 52 с.
101. Мантышева Р.А. Развитие изобразительных способностей у детей старшего дошкольного возраста [Текст] / Р.А. Мантышева. Бийск, 2016. 58с. – С.9.
102. Макаренко А.С. Книга для родителей. [Текст] / А.С. Макаренко. М.: Просвещение. 1985. 448 с.
103. Мансурова, Д. Қ. Шароитҳои педагогии рушди салоҳиятҳои маърифатӣ-эҷодии кӯдакони синни калони томактабӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабии Ҷумурии Тоҷикистон: автореф. ... дис. номз. илм [Матн] / Д. Қ. Мансурова. Душанбе. 2024. 60 с.
104. Мачидова Б. Фаъолияти кӯдакон/китоби машғулиятӣ. Душанбе. 2015. 40с.
105. Мачидова Б., Каримова А. Машғулиятҳои таълимӣ дар кӯдакистон. [Матн] / Б. Мачидова. // Омӯзгор. 25 августи соли 2006.
106. Мачидова Б., Иматзода Л., Раҳматуллоев Ш. Рушди бармаҳали кӯдак. Дастури таълимӣ-методӣ. [Матн] / Б. Мачидова, Л. Иматзода. Душанбе. 2022. 204 с.
107. Мачидова Б., Мирхонова Н. Ман, мо ва дигарон. Маҷмуаи маводи таълимӣ. Иборат аз 2 қисм. [Матн] / Б. Мачидова. Душанбе. 2009.

108. Максимов Ю.В. Роль народного прикладного искусства в художественном развитии детей 5-7 лет (на материале детского творчества). М.: Б.и., 1971. 296 с.

109. Мацкевич, Ж.В. Развитие изобразительного творчества в рисовании у детей старшего дошкольного возраста под влиянием мультипликационного кино [Текст] / Ж.В. Мацкевич. Автореф.дисс. ...канд.пед.наук. М.:2009. 16 с.

110. Мустафокулов Т., Нарзуллоева М..Асоси психологияи педагогӣ ва синнусолӣ [Матн] / Б. Мачидова. Т.Мустафокулов, М.Назруллоева. Кӯлоб. 1993. 192 с.

111. Мухина, В.С. Психология дошкольника [Текст] / Мухина В.С., Венгер Л.А. М. 1995.

112. Найн А. Я., Уметбаев З. М. Педагогический эксперимент: методика и его организация: Учеб. пособие [Текст] / А.Я. Найн, З.М. Уметбаев; М-во образования Рос. Федерации, Магнитогор. гос. ун-т. - Магнитогорск: МаГУ. 2002. 125 с.

113. Нарзуллоева М. Психологияи кӯдакона. Иборат аз 2 қисм. Маводи таълимӣ. Душанбе. 2007. 218 с.

114. Народное искусство и современная культура. Проблемы сохранения и развития традиций [Текст] // Материалы Всесоюзной конф. / Под ред. М.А. Некрасовой, М.А. Макарова. М.: Просвещение, 1991. — 378 с.

115. Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2030 года. Утверждено постановлением Правительства Республики Таджикистан «29» сентября 2020 года. №526 [Электронный ресурс]. <https://mmk.tj/>

116. Низомномаи намунавии муассисаи таълимии томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2015. №256,

117. Новикова, И.О. Традиционная тряпичная кукла как средство приобщения дошкольников к истокам русской народной культуры [Текст] / И.О.Новикова. – Щекино, 2018. -81с.

118. Нуров А. Накши арзишҳои маънави дар тарбияи мактабиёни хурдсол. Душанбе. «Матбуот». 2002. 100 с.

119. Нуров А. Арзишҳои миллию умумибашарӣ, заминаҳои пайдоиш, инкишоф ва нақши онҳо дар тарбияи инсон. Душанбе. «Ирфон», 2003, 184 с.

120. Одилзода Д. Шароитҳои иҷтимоӣ-педагогии тарбияи ватандӯстии наврасон тавассути этнопедагогика (педагогикаи халқӣ). Автореф. дис.... номз. илмҳои педагогӣ: [Матн] / Д. Одилзода. Душанбе. 2025. 62 с.

121. Орифӣ, М. Аз таърихи афкори педагогии халқи тоҷик /М.Орифӣ. Душанбе. 1962. 143 с.

122. Оила ва рушди шахсияти фарзандон // Мураттиб М. Давлатов. – Душанбе. 2014. 224 с.

123. Основные современные концепции творчества и одаренности [Текст] / Под ред. Богоявленской Д.Б. М. 1997. 495 с.

124. Пачаева, М. П. Шароитҳои педагогии инкишофи эҷодии кӯдакони синни томактабӣ дар фаъолияти тасвирӣ: Дис.... канд. пед. наук [Матн] / М.П.Пачаева. Душанбе. 2024. 181 с.

125. Пантелеев Г.Н., Максимов Ю.В. Декоративное искусство-детям. М. «Просвещение». 1976. 143 с.

126. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2022. шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/node/29823>

127. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023. шаҳри Душанбе. <http://www.president.tj/node/32191>

128. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 -уми декабри соли 2016. <https://president.tj>.

129. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2024. <https://president.tj>

130. Пискунова В.В. Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста через использование нетрадиционных техник рисования [Текст] / В.В. Пискунова. Оренбург. 2018. 73 с. –С.7

131. Подъяков, Н.М. Мышление дошкольника. М., 1977. 272 с.

132. Погодина, С.В. Развитие творчества в рисовании детей 3-7 лет под влиянием художественных эталонов: автореф. дис. ...канд. пед. наук. [Текст] / С.В. Погодина. -М.: 2001. - 21 с.

133. Подласый, И.П. Педагогика: Новый курс. В 2 кн., кн. 2: Процесс воспитания [Текст] / И.П. Подласый. - М.: ВЛАДОС, 2001. - 256 с

134. Пшеничных Л.А. Педагогические условия творческого развития детей в процессе игровой и изобразительной деятельности: Автореф. ...канд.пед.наук [Текст] / Л.А. Пшеничных. – Белгород, 2005. -20с.

135. Раҳмон, Эмомалӣ. Танзими анъанаҳо танзими зиндагист / Эмомалӣ Раҳмон // Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи умумиҷумҳуриявӣ доир ба танзими расму оинҳои миллӣ ва анъанаву маросимҳои динӣ дар рӯзномаи «Ҷумҳурият», 26 май соли 2007.

136. Раҳимов Б., Нуров А. Педагогикаи этникӣ ва ҳалқии мардуми тоҷик. Душанбе. 2008 296 с.

137. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогика. Душанбе. 2010. 436с.

138. Раҳимзода Ф. Г. Шароитҳои педагогии ташкили бозихо дар ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ: Дис.... канд. пед. наук [Матн] / Ф.Г.Раҳимзода. Душанбе. 2025. 189 с.

139. Раҳмонова Д.З., Эҷодкории мураббӣ дар ташкили фаъолияти бозиву меҳнати кӯдакони синни томактабӣ [Матн] /Д.З.Раҳмонова, С.Х.Элмуродова, М. Абдусаматова. Хучанд: Меъроҷ. 2015. 112 с.

140. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. - СПб.: Питер Ком.1998. 688 с.
141. Сакулина, Н.П. Изобразительная деятельность в детском саду [Текст] / Н.П. Сакулина, Т.С. Комарова. М.: Просвещение. 1982. 208 с.
142. Сакулина Н.П. Народное декоративное искусство в воспитательной работе детского сада. -М.: Известия АПН РСФСР. 1947. 138 с.
143. Салимзода, Ҷ.С. Раҷабова З.Б. Расмкашӣ дар кӯдакистон [Матн] / Ҷ.С.Салимзода, З.Б. Раҷабова. Душанбе. 2023. 148 с.
144. Салимзода, Ҷ.С. Раҷабова З.Б. Суробсозӣ дар кӯдакистон [Матн] / Ҷ.С. Салимзода, З.Б. Раҷабова. Душанбе. 2022. 96 с.
145. Салимзода, Ҷ.С. Раҷабова З.Б. Гулмонӣ дар кӯдакистон [Матн] / Ҷ.С.Салимзода, З.Б. Раҷабова. Душанбе. 2022. 154 с.
146. Салимзода, Ҷ.С. Раҷабова З.Б. Меҳнати дастӣ дар кӯдакистон [Матн] / Ҷ.С.Салимзода, З.Б. Раҷабова. Душанбе. 2022. 44 с.
147. Санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ оид ба танзими анъана ва ҷашну маросимҳо. Душанбе. 2007. 39с.
148. Сорокина Е. В. Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста в условиях лица искусства: дис....канд. пед. наук: 13.00.01 [Текст] / Е. В. Сорокина / Тамб. гос.у-т. им. Г. Р. Державина. Тамбов. 2006. 163 с.
149. Старкова И. А. Развитие эстетических чувств у детей старшего дошкольного возраста в процессе ознакомления с народным декоративно-прикладным искусством: Дис. канд. пед. наук. М.1994.186 с.
150. Стандарти давлатии таҳсилоти томактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2015. <https://mmk.tj/>.
151. Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак (аз таваллуд то 7(6) сола). Душанбе. 2023. 105 с.
152. Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2030. Душанбе. 2020.

153. Сулаймонӣ С. Донишномаи педагогикаи навин. Душанбе. «Офсет». 2011. 828 с.
154. Сулаймонӣ С. Донишномаи фарҳангшиносии навин. Душанбе. «Ирфон». 2018. 524 с.
155. Сулаймонӣ С. Педагогикаи фарҳанг. Душанбе. «Ирфон». 2013. 691 с.
156. Сабуров Х.М. Маорифи миллӣ ва масъалаҳои пешқадами таълим ва тарбия. Душанбе. 300 с.
157. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Киев: Радянська школа. 1972. 244 с.
158. Савва Л. И. Межличностное познание, общение и понимание / Л.И. Савва; М-во образования Рос. Федерации, Магнитог. гос. ун-т. - Магнитогорск : Изд-во Магнитог. гос. ун-та. 2000. 203 с.
159. Тайгуншоева Дж.С. Семейный этикет в системе традиционной и современной культуры таджиков: Автореф. дисс. канд. пед. наук. [Текст] / Дж.С. Тайгуншоева. Душанбе. 2016. 22 с.
160. Таджибаева Л.М. Формирование положительных взаимоотношений у детей старшего дошкольного возраста в совместной продуктивной деятельности. Автореф. дисс. ...канд. пед. наук. [Текст] / Л.М. Таджибаева. Душанбе. 1981. 19 с.
161. Творчество: теория, диагностика, технологии: Словарь справочник / Под общ. ред. Т. А. Барышевой. СПб., 2008. 296 с.
162. Тюфякова, А.В. Эстетическое воспитание детей старшего дошкольного возраста в изобразительной деятельности [Текст] / А.В. Тюфякова. Екатеринбург. 2019. 63 с.
163. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. М.: Изд-во АПН РСФСР. 1947. 335 с.
164. Ушинский, К.Д. Собрание сочинений. В 6 т., т. 5 [Текст] / К.Д. Ушинский, сост. С.Ф. Егоров. М.: Педагогика. 1990. 526 с.
165. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Нашриёти «Советская энциклопедия». М. 1969.

166. Фарҳанги тоҷикӣ ва русӣ. Ҷилди I ва II. Иборат аз 65 000 калима ва ибора. Душанбе. 2004.
167. Хрестоматия барои мураббӣи муассисаҳои томактабӣ./Дар зери таҳрири Насруллоева Н. Қисмҳои I ва II. Душанбе. Маориф. 1986.
168. Цукерман, В.С. Народная культура как социальное явление: автореф. дис. д-ра фил ос наук [Текст] / В.С. Цукерман. Свердловск. 1984.
169. Чистов, К.В. Народные традиции и фольклор. Л.: Наука. 1986. 303 с.
170. Ҷалолова Г.С. Инъикоси ҳунароҳои мардумӣ дар ҷашни Наврӯз ва аҳамияти онҳо барои тарбияи кӯдакон. Маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Нақши ҳунароҳои миллӣ дар раванди таълиму тарбия». Душанбе. 2018. - С.40-48.
171. Шарифзода Ф., Миралиев А. Педагогикаи умумӣ ва касбӣ. Душанбе. 2012. 562 с.
172. Шарифзода, Ф., Файзалиев, Ҷ. Ҳикмати афкори педагогии ниёгон. Душанбе. 2012. 402 с.
173. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 1 / Ф. Шарифзода [Текст]. Душанбе. 2009. 459 с.
174. Шарифзода Н. Д. Шароитҳои педагогии ташаккули асосҳои тарзи ҳаёти солим дар кӯдакони синни калони томактабӣ): автореф. ...дис. пед. наук [Матн] / Н.Д. Шарифзода. Душанбе. 2024. 59 с.
175. Шарифзода Ф., Каримова И., Сулаймонӣ С., Булбулов Ч. Педагогикаи ибтикорӣ [Матн] / Ф. Шарифзода, И. Каримова, С. Сулаймонӣ, Ч. Булбулов. Душанбе: Ирфон. 2013. 544 с.
176. Шурухина А. И. Развитие у младших дошкольников представлений о цвете в продуктивной художественной деятельности// Молодой ученый [Текст] / А. И. Шурухина, П. В. Морозова. 2016. — С.115-117.

177. Шералӣ Лайло. Рушди қобилиятҳои эҷодкорӣ дар фаъолиятҳои мусаввирӣ бо истифодаи маводҳои табиӣ. Рисолаи магистрӣ. Душанбе. 2023. 89 с.

178. Эльконин Д.Б. Психология игры. М.: Педагогика. 1978. 304 с.

179. Эльконин Д.Б. Детская психология. М.: Педагогика. 2007. 384 с.

180. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Прогресс. 1996.

181. Эстетическое воспитание и развитие детей дошкольного возраста: Учебное пособие для ВУЗов [Текст] / Е.А. Дубровская, Т.Г. Казакова, Н.Н. Юрина и др.; Под ред. Е.А. Дубровской, С.А. Козловой. - М.: Издательский центр «Академия». 2002. 256 с.

182. Ю.Н.Хижняк, Л.А.Фролова. Амали ороиш дар асоси нақшу ниғори тоҷик. Душанбе.1986.

183. Юнусова, Н.М. Детерминирующая роль женщины в процессе формирования нравственных ориентиров личности и семьи, опирающаяся на этнокультурные ценности: автореф. ...дис.д-ра пед. наук [Текст] / Н.М. Юнусова. Душанбе. 2014. 45 с.

184. Яковлева Е. Л. Развитие творческого потенциала личности [Текст] / Е. Л. Яковлева. Москва: Флинта. 1997. 498 с

МАЗМУН ВА МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР НАШРИЯҲОИ ЗЕРИН ИНЪИКОС ЁФТАНД:

1. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризиавандаи бонуфузи аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия тавсияшуда нашр шудаанд:

[1-М] Қурбонова Ф.Т. Муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таълимии томактабӣ [Матн] / Ф.Т.Қурбонова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2022. №4 (40). - С.190-193. ISSN 2617-5320.

[2-М] Қурбонова Ф.Т. Аҳаммияти анъанаҳои миллӣ дар рушди фаъолияти эҷодии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Ф.Т.Қурбонова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2025. №4 (52). - С.185-189. ISSN 2617-5320.

[3-М] Қурбонова Г.А., Ҷамшедзода Ф.Ҷ. Вазифа ва усулҳои омӯзонидани нақшу нигори тоҷикӣ дар кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Ф.Т.Қурбонова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. 2026. №2 (28). - С.237-242.

2. Монография, дастурҳои таълимӣ-методӣ:

[4-М] Қурбонова Ф.,Тоҳирова О. Бозӣ-машғулиятҳои дидактикӣ барои хурдтаракон. [Матн] / Ф.Қурбонова, О.Тоҳирова. Дастури методӣ. Душанбе. 2016. 80 с.

[5-М] Қурбонова Г.А., Ҷамшедзода Ф.Ҷ. Нақшу нигори ороишӣ дар муассисаҳои томактабӣ. [Матн] / Г.А.Қурбонова, Ф.Ҷ.Ҷамшедзода. Дастури методӣ. Душанбе. 2026. 74 с.

[6-М] Қурбонова Г.А., Қурбонова Ф.Т. Яку дую сею чор, ба ранг кардан ман тайёр! [Матн] / Г.А.Қурбонова, Ф.Т. Қурбонова Маводи дидактикии ҷопӣ. Душанбе. 2026. 23 с.

3. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар нашрияҳо ба ҷоп расидаанд:

[7-М] Қурбонова Г.А., Қурбонова Ф. Истифодаи ранг дар расмкашӣ бо усули ғайрианъанавӣ бо кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Г.А. Қурбонова, Ф. Қурбонова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии «Ташаккули қобилияти зеҳнии кӯдакон дар замони муосир». Душанбе. 2022. - С.38-41.

[8-М] Қурбонова Ф. Инкишофи қобилияти эҷодкории кӯдакон тавассути фаъолиятҳои тасвирӣ. [Матн] / Ф. Қурбонова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- амалии «Ташаккули қобилияти зеҳнии кӯдакон дар замони муосир». Душанбе. 2022. - С.64-67.

[9-М] Қурбонова Ф. Фаъолияти мусаввирӣ ҳамчун воситаи рушди зеҳнии кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Ф. Қурбонова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Нақш ва аҳаммияти

хадамоти психологӣ дар муассисаҳои таълимӣ дар пешбурд ва рушди раванди таълиму тарбия». Душанбе. 2024. - С.74-78.

[10-М] Қурбонова Ф., Абдурахмонова Б. Усулҳои шинос намудани кӯдакон санъати амалии ороишии тоҷик. [Матн] / Ф. Қурбонова, Б. Абдурахмонова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- назариявии “Масъалаҳои муосири таълими томактабӣ: тамоюлҳои рушди он ва самтҳои ислоҳот” (дар партави Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 28.12.2024) Душанбе. 2025. - С.219-223.

[11-М] Қурбонова Ф.Т. Истифодаи усули бозӣ дар раванди машғулиятҳои мусаввирӣ. [Матн] / Ф. Қурбонова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ- назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои муосири таълими томактабӣ: тамоюлҳои рушди он ва самтҳои ислоҳот” (дар партави Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 28.12.2024). Душанбе. 2025. - С.47-50.

[12-М] Қурбонова Г. А., Қурбонова Ф.Т. Тарбияи зебопарастии кӯдакони синни томактабӣ бо истифода аз санъати тасвирӣ [Матн] / Г.А. Қурбонова, Ф. Қурбонова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Нақши илми тоҷик дар ташаккули насли нав (Баҳшида ба рӯзи Илми Тоҷик)». Душанбе. 2026. - С.137-141.

Машғулияти расмкашии ороишӣ

Мавзӯ: «Ороиши пешдоман»

Мақсад: Ба кӯдакон омӯзонидани тасвири нақшҳои тоҷикӣ аз рӯи намунаи пешниҳод гардида, мустаҳкам намудани малакаҳои дарки ранг ва тобишҳо, инкишофи мустақилиятнокӣ, таҳияи эҷодкорӣ, ҳисси ифтихор аз ҳунари мардумӣ.

Вазифаҳо: инкишоф додани малакаҳои тасвир намудан, мустаҳкам намудани хотира, диққатнокӣ, тафаккури мантиқӣ, инкишоф додани ангуштон, бедор намудани заъки бадеӣ ҳангоми расмкашии ороишӣ. Парвариш намудани муносибатҳои байниҳамдигарӣ.

Усулҳо: бозӣ, намоиш додани намуна, такрори амалҳои расмкашӣ, саволу ҷавоб, мушоҳида.

Маводи намоишӣ: намунаи якчанд пешдоман бо шакл ва нақшу нигорҳои минтақаҳои диёр, тахтаи электронӣ, расмҳо.

Маводҳои тақсимотӣ: ранги гуаш, мӯқаламҳо, зарфҳо барои об, дастрӯмолчаҳои намнок, пешдоманҳои қоғазин (барои ҳар як кӯдак).

Лӯғатомӯзӣ: нақшу нигор, унсур, нава.

Рафти машғулият:

I. Лаҳзаи ташкилӣ.

Мураббия: Салом, бачаҳо. Имрӯз Лӯхтак-Мадина ба меҳмони мо омад. Вай гуфт, ки бибиаш фардо ба меҳмонӣ меояд ва меҳонад, кулчақанд пазад. Аммо вай аз ифлос шудани либоси наваш хеле метарсад. Аз ин рӯ, вай каме ғамгин аст. Барои ифлос нашудан чӣ кор кунем?

Кӯдакон: Пешдоман пӯшидан лозим аст.

Мураббия; Офарин, дуруст муайян намудед, дар вақти кор кардан мо бояд, пешдоман пӯшем.

II. Қисми асосӣ

Мураббия: Лӯхтак-Мадина, мо омодаем ба шумо кӯмак кунем. Нигоҳ кунед, дар ин ҷо мо якчанд пешдоманҳо дорем, аммо онҳо тамоман оро дода нашудаанд (диққати кӯдаконро ба намудҳои гуногуни пешдоманҳо равона месозад).

Мураббия: Биёед, ҳама якҷоя ба онҳо назар андозем. Бинед, ин пешдоман бо чӣ оро дода шудааст?

Кӯдакон: Ҳошия, навда, баргҳо ва гулҳо.

Мураббия: Дуруст, ҳошияҳо дар кадом қисмати пешдоман ҷойгир шудаанд?

Кӯдакон: (Ҷавоби кӯдакон).

Мураббия: Тарзи тасвири хати ростро шумо медонед? Биёед, дар ҳаво тасвир менамоем (аз ҷап ба рост ҳаракати даст). Офарин!

Мураббия: Ранги гулҳо чӣ гунаанд? Ранги баргҳоро номбар кунед? Акнун шакли гулро номбар намоед?

Ҷавоби кӯдакон.

Мураббия: Акнун, миқдори барг ва гулҳоро ҳисоб мекунем?

Ҷавоби кӯдакон.

Мураббия: Биёед, ба тахтаи гурӯҳ назар меандозем, дар он ҷо пешдомани дуҷумро мебинем. Пешдоманҳо ба якдигар монанд ҳастанд ё не?

Ҷавоби кӯдакон.

Кӯдакон: Не.

Мураббия: Албатта, монандӣ надоранд, ин пешдоман нақши дигар дорад. Тарзи ҷойгиршавии гулҳо ва баргҳо фарқият доранд, биёед бори дигар ба пешдоманҳо назар андозем. Монандии онҳоро ёбед?

Ҷавоби кӯдакон.

Мураббия: Офарин, акнун каме ҳаракат мекунем ва барои ёрӣ расондан ба Лӯхтак-Мадина омода мегардем.

III. Дақиқаи ҷисмонӣ:

Мо мепазем кулчақанд,

Мазааш бошад, дилписанд.

Аввал мешӯрем хамир,

Бо орду қаймоқу шир.

Дар болои ҳар қабат,

Мураббо мемонем, дучанд.

Аҷаб кулчақанди зебо,

Омода кардем, барои момо.

Мураббия тарзи дуруст амал намуданро мефаҳмонад, диққати кӯдаконро ба намунаи кор (тахтаи электронӣ) равона месозад.

Мураббия: Акнун корро оғоз менамоем, Лӯхтак-Мадина шуморо назорат менамояд, агар зарур бошад, ман ёрӣ медиҳам.

Фаъолияти амалӣ.

Мураббия ба кӯдакон дар мавриди зарурӣ ёрӣ мерасонад, мӯқаламро дуруст мекунад, тарзи гирифтани ранг, шустани мӯқалам ва ғайра.

Чамъбасти машғулият.

Мураббия: Офарин! Ман мебинам, ки шумо хеле маҳорати хуб нишон додед. Мадина хурсанд мешавад. Ба пешдоманҳои худ назар меандозем.

Мураббия: Лӯхтак-Мадина, оё пешдоманҳои омода намудаи бачаҳо ба ту маъқул шуданд?

Мадина: Офарин бачаҳо, ин қадар пешдоманҳои зебо омода намудед! Дар вақти пухтупаз ҳамеша пешдоман истифода баред. Ба модар ва хоҳаронатон пешдоманҳои нақшини зебо тӯҳфа намоед.

Мураббия: Бачаҳо биёед, бо Лӯхтак-Мадина хайрухуш менамоем, боз биёед. Пешдоманҳоро дар намоишгоҳ мемонем, то ин ки ҳама аз натиҷаи меҳнати шумо хабардор шаванд, офарин!

Машғулияти суробсозӣ

Мавзӯ: Сохтани суроби «Кӯза» бо ороишоти табиӣ

Мазмуни барномавӣ: Омӯзонидани тарзи дуруст сохтан ва ороиш додани кӯза бо маводҳои табиӣ. Шинос намудан бо кӯзаҳои шаклҳои гуногун дошта, истифодаи кордча барои ҳамвор намудан ёд додан. Маҳорати эҳтиёткорона кор кардан бо лойро ва истифодаи тахтаро мустаҳкам намудан. Завқи зебоипарастӣ ва ғамхорона муносибат намудан ба ашёҳои рӯзгорро инкишоф додан.

Аёният: Расми кӯзаҳои ороишдода шуда, кӯзаи асли ва бозича.

Маводи лозимӣ: матоъи маҳсул, кордчаи пластикӣ, гил, мош, лубиё ва наск.

Тайёрии пешакӣ. Барои шавқу ҳаваси кӯдаконро зиёд намудан, як рӯз пештар ба гурӯҳ суроби кӯзаи аз маводи табиӣ ороиш дода шударо оварда, дар ҷои намоёни гурӯҳ гузоштан.

Рафти машғулият:

Мураббия: Салом, бачаҳои азиз, имрӯз мо машғулияти шавқовари суробсозӣ дорем. Ман як порчаи шеърӣ мехонам, шумо бодикқат гӯш диҳед.

Кӯза дорам, гилин,

Аҷаб зебою нақшин.

Дарунаш пури оби чашма,

Хунук асту бомазза.

Мураббия: Имрӯз мо бо шумо кӯзача месозем, бо нақшу нигори тоҷикӣ, дар аввал ба саволҳои ман ҷавоб диҳед?

Мураббия: Бачаҳои азиз кӯзаро мо барои чӣ истифода мебарем?

Ҷавоби кӯдакон.

Бачаҳои азиз имрӯз ман ба шумо тарзи тайёр намудани суроби кӯзаро бо ороиши табиӣ нишон медиҳам. Кӯзаи мо шакли дарозрӯя

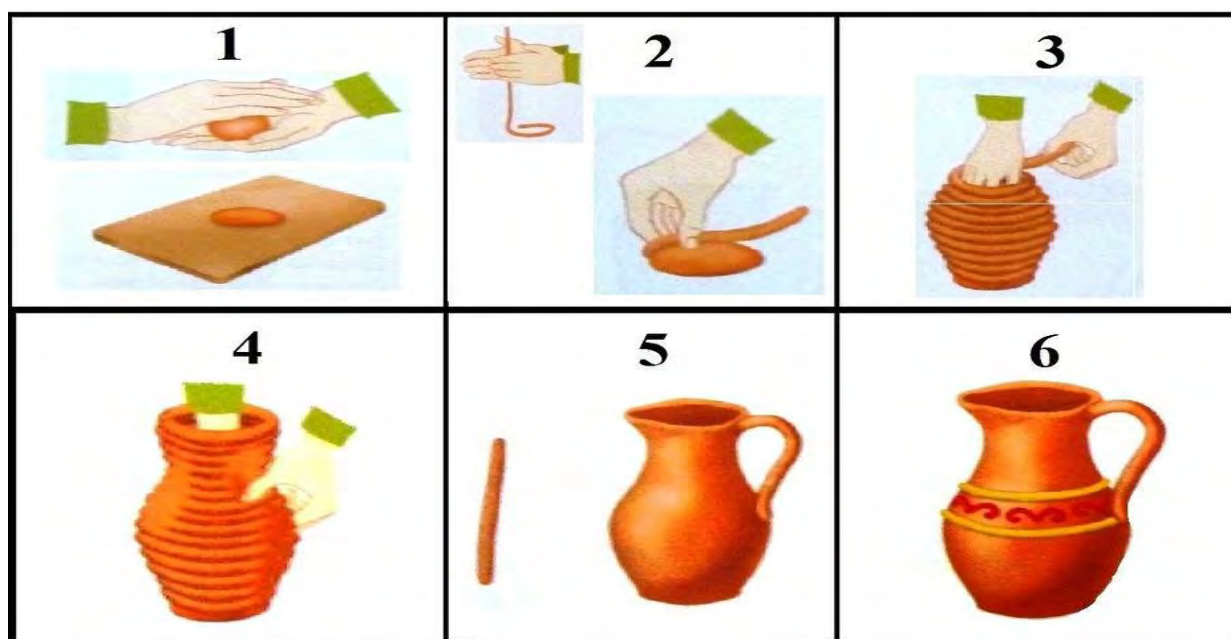
дорад. Гилро дар кафи даст гирифта, бо панчаҳо омехта мекунем, сипас ба воситаи ангуштон дарозшакл мекунем (шакли нимтайёро ба кӯдакон нишон диҳед), баъд аз он ба болои матои махсус гузошта, бо ангушти калон даҳони кузаро зер мекунем ва бо ангуштон тана кӯзаро ҳамвор мекунем, то ки даҳони куза каме намоён шавад. Даҳони онро даврашакл карда, суроби тайёршударо дар болои тахтача гузошта, гардани кузаро бо ангуштон зер карда каме бориқтар мекунем. Сипас поёни онро бо корчаи пластикӣ ҳамвор карда васеъ мекунем, таги кӯзаро даврашакл менамоем, то ки кӯза рост истад. Баъд аз он каме порчаи пластилинро гирифта, дарозрӯя молиш дода, дастаи кузаро сохта пайваस्त мекунем.

Мураббия: Ба кӯзаи мо чӣ намерасад? Ҷавоби кӯдакон.

Мураббия: Офарин азизакони ман! Мо бо гил, суроби кӯзаро ороиш медиҳем. Мо аз нақши кучқорро истифода бурда, онро зебо менамоем. Оё шумо медонед, ки барои чӣ ин нақш чунин ном дорад? Назар андозед, он ба чӣ монанд аст? Бале офарин ба шохи гӯсфанд, аз хамин сабаб нақши кучқор ё қачқак низ мегӯянд.

- Баҷаҳои азиз кӯзаи мо тайёр шуд.

- Акнун дустрӯякони ман, шумо ҳам барои сохтани кӯза ба кор шуруъ намоед.

Пас аз сохтани кӯза мураббия кӯдаконро рӯҳбаланд менамояд. Бо ёрии саволҳои ёридиҳанда, дониши кӯдаконро мустаҳкам менамояд.

Саволҳо:

Кӯзаро барои чӣ истифода мебаранд?

Кӯзаро аз кадом маҳсулот месозанд?

Барои ороиш аз кадом нақш истифода бурдем?

Бо кадом усул мо кӯза сохтем?

Мураббия саволҳоро гуногун пешниҳод менамояд.

